

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HARDSYSSELS AARBOG

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND
FOR RINGKØBING AMT

SJETTE BIND · 1912

KØBENHAVN · 1912

I KOMMISSION HOS LEHMANN & STAGE

REDAKTIONSUDVALG

J. FINSEN, By- og Herredsfoged, Ringkøbing
P. STORGAARD PEDERSEN, Lærer, Hee
P. SEVERINSEN, Sognepræst, Tiim

INDHOLD

	Side
Andr. Pedersen og Chr. Jensen: Om Linde By i Asp Sogn .	1
Thomas Møller: En gammel Mordsag fra Vejbjerggaard . . .	41
P. Storgaard Pedersen: Om Landsbydegnes Kaar 1741 . . .	48
P. Storgaard Pedersen: Hee Kirke.	62
Palle Fløe: Hoveri- og Landgildelister for det Fæstegods i Ryde Sogn, som 1790 hørte under Rydhave	91
J. Gr. Pinholt: Fra Landsbyskolens Barndomstid (Købmand Christen Strandbygaard, Ringkøbing, og Staby Skolevæsen)	95
J. Gr. Pinholt: Hornskeerne (En døende, vestjydske Industri) .	99
J. Gr. Pinholt: Hemmet Sognebeboere og Skolevæsenets For- bedring.	103
Evald Tang Kristensen: Lidt om nogle Præster og Degne paa Holmsland og om Herregaardene Søgaard og Rybjerg (Med Tillæg)	106
A. N. Andersen: Frederik VI.s Besøg i Lemvig og Omegn den 21. Juni 1826	137
P. Severinsen: Fra Landsbyskolens Barndomstid i Ringkøbing Amt.	151
Kr. Larsen Vestergaard: En forsvunden Kirke i Hardsyssel . .	159
P. Severinsen: Stolestade-Register for Gudum Kirke	167
Uddrag af Regnskabet	171
Register.	172
Fortegnelse over Bøger tilhørende Historisk Samfund for Ring- købing Amt	175

OM LINDE BY I ASP SOGN

Af

ANDR. PEDERSEN, Buskgaard, og Lærer CHR. JENSEN, Linde

Halvanden Mil nordvestfor Holstebro ligger Asp Sogn, der bestaar af fire Byer: Linde, Østerby, Nørreby og Birkild. Linde udgør den sydlige Del af Sognet og er skarp adskilt fra Sognets øvrige Del ved et for største Delen lyngklædt Højdedrag med mange Kæmpehøje.

Disse Høje blev desværre i Vinteren 1899—1900 gen-nemsøgt af et Par omrejsende Højgravere fra Kolding-egnen, der fik de allerfleste af dem udgravede, inden de paa Initiativ af Nationalmusæet blev standsede i deres smukke Arbejde.

Nævnte Højdedrag fortsættes mod Vest forbi Birkild By og afsluttes brat mod Syd i Højene: Stubbenhøje, Brattingsbjerg, den brune Bakke og Møllebakken. Syd herfor findes en lav Kærstrækning, hvorved hele Linde By laa i gamle Dage. Denne Kærstrækning fortsættes mod Sydvest i et stort og meget smukt Engdrag, men afgrænses mod Syd af et nyt Højdedrag, hvis sydlige og højeste Del kaldes Ravnsbjerg. Dette Navn skal hidrøre fra, at Rakkerne i gamle Dage skulde slagte og flaa Hestene paa dette Sted, hvorfor Ravnene samledes der.

Sydfor Ravnsbjerg findes en ny stor Kærstrækning, der nu er opdyrket og bebygget. Sydøstfor ligger en større nu for en Del opdyrket Hedestrækning, Katskæg-

hale, med flere Kæmpehøje. Linde grænser mod Syd til Navr Sogn, hvorfra den adskilles ved Falsig Bæk. Endelig findes ude nordvestfor Byen en større, rundagtig Mose, som ogsaa hører til Linde og hedder Ousmose.

Linde har altsaa et noget ejendommeligt, meget bølgeformigt Terrainforhold. Dale og lave Kær- og Engstrækninger veksler med ret anselige Højdedrag, som er prydede med Kæmpehøje. Byens højeste Punkt er en af Katskæghalehøjene, der er 166 Fod; dernæst kommer Kroghøj, som ligger paa Brattingsbjerg og er 165 Fod, Frallehøj paa Møllebakken 155 Fod og Ravnsbjergghøj 148 Fod.

I gamle Dage havde Markstykkerne hvert sit Navn; men i vore Dage er disse Navne ved at gaa ad Glemme. Aar 1683 nævnes Navnene: Blichelholm, Urteager, Øjager, Karlsager og Tørredal som Navne paa Markstykker i Linde. De tre første af disse Navne er nu saa fuldstændig gaact i Glemmebogen, at ingen i Byen kender dem eller ved, hvilke Marker der har baaret dem. De to sidste kendes derimod endnu. Tørredal har Navn af, at Bønderne her i gamle Dage skar Hede-tørv. Foruden disse to er endnu følgende Navne paa Marker bevarede: Fladling, Røring, Dyndager, Pilager, Kalvehale, Katskæghale og Nørmose.

For Tiden bestaar Linde af Hovedgaarden Lindtorp, 11 Gaarde og 35 Huse samt en Skole, et Missionshus og en Brugsforeningsbygning.

Beboelserne ligger nu spredte over hele det opdyrkede Terrain; men i gamle Dage, indtil for 70—80 Aar siden, laa — med Undtagelse af Lindtorp og en lille Gaard kaldet Lilletorp paa Hovedgaardens Mark, der beboedes af dennes Ladefoged — hele Byen i den førnævnte Kærstrækning sydfor den brune Bakke og Mølle-

bakken og bestod af 10 Gaarde og 1 Hus. Endnu ligger de fire Gaarde paa samme Sted; de øvrige er enten udflyttede eller nedrevne og adsplittede. Gennem Kæret løber en Bæk, Linde Bæk. Langs med og paa begge Sider af denne Bæk laa Gaardene i to Rækker fra Øst mod Vest. De seks af dem laa paa den søndre Side og de fire andre samt Huset paa den nordre.

Her boede altsaa de gamle Lindeboere.

Hovedgaarden Lindtorp skal ikke nærmere omtales her, da den er beskrevet forskellige andre Steder, men derimod Bondebyen med dens Beboere i fordums Tider, deres Liv og Færden. De var som Bønder andre Steder Fæstebønder, og deres Liv formede sig vel som Bøndernes Liv i Almindelighed i de Tider. Dog ser det ud til, at en vis Dygtighed og Foretagsomhed har behersket flere af de Linde Bønder. Nogle var dygtige Handelsfolk; i en af Familierne strømmede der endog gennem flere Slægtled livligt Handelsblod. Saa vidt det kan skønnes, stod ogsaa denne Familie i Slægtskabsforhold til den bekendte, rige og mægtige Godsejer Christen Linde. En anden Familie drev en efter den Tid ikke helt ringe industriel Virksomhed.

I en Periode var Lindeboerne Egnens Fremskridtsmænd paa Landbrugets Omraade. Man begyndte at mergle her tidligere end de fleste andre Steder, og samtidig tog man fat paa Hedeopdyrkning.

Den første Fortegnelse, man har over Beboerne i Linde, er fra 1688, da den ny Matrikel, der var udarbejdet fra 1681—85, blev kundgjort. Ved denne, der hvilede dels paa Jordernes Inddeling i Tdr. Land beregnet efter Td. Bygsæd og dels paa en Bonitering af Jorderne i Modsætning til den gamle Matrikel, der var beregnet efter Landgildeydelsen, gik Hartkornet betyde-

lig ned, hvad ogsaa var Tilfældet for Lindes Vedkommende.

I nævnte Matrikel ser man, hvem der ejede Gaardene i Linde, og hvem der havde dem i Fæste:

Ejer	Fæster	Gl. Skyldsaetning 1664				Ny Skyldsaetning 1688			
		Tk.	Skyl.	Fdb.	Alt.	Tk.	Skyl.	Fdb.	Alt.
1. Kongelig Majestæt	Peder Eskildsen (øde)	5	5	2	2 ⁴ / ₅	2	3	2	1
Asp Kirke	To Kirkeagre (bruges af Præsten)	»	»	»	»	»	»	1	»
2. Landsdommer Jens Lassen. . .	Niels Tørgersen (øde).	6	2	1	1 ⁴ / ₅	2	4	2	»
3. Daniel Kærtinghus's Arvinger .	Claus Nielsen	5	5	»	4 ¹ / ₅	3	»	2	»
4. Hr. Christoffer af Fjaltring. . .	Søren Nielsen Busk.	5	6	1	1 ⁴ / ₅	3	»	2	»
5. Lundenæs.	Mads Laursen Lind.	5	5	»	4 ¹ / ₅	3	5	1	1
6. Borgmester Claus Svanne . . .	Niels Laursen og Laust Madsen	5	6	1	1 ⁴ / ₅	3	4	»	2
7. Velb. Alex. Grubbe	Jep Jepsen	5	6	1	1 ⁴ / ₅	3	2	»	1
8. Kvistrup	Søren Jørgensen	5	5	»	4 ¹ / ₅	3	»	»	2
9. Landsdommer Jens Lassen. . .	Christen Clemmensen	6	1	2	2 ⁴ / ₅	3	1	1	»
10. Salig Niels Hindholms Arvinger	Christen Madsen Stovgaard. . .	1	6	2	2	1	2	2	2
11. Nr. Vosborg.	Boelsmand Christen Pedersen .	1	1	2	1 ⁴ / ₅	»	1	1	1

Aar 1702 har man følgende Fortegnelse over Ejere og Fæstere:

Ejer	Fæster
1. Christen Linde	Anne Vestergaard (øde)
Asp Kirke	To Kirkeagre
2. Kancelliraad Lassen	Christen Pedersen
3. Christen Linde	Clavs Nielsen
4. Ryttergods	Søren Busk
5. Lundenæs	Mads Lind
6. Christen Linde	Niels Laursen og Laust Madsen
7. Christen Linde	Offer og Mads Christensen
8. Kvistrup	Søren Jørgensen
9. Kancelliraad Lassen	Christen Clemmensen
10. Christen Linde	Christen Madsen Stovgaard
11. Vadsøkergaard	Anders Madsen

Nr. 1 hed Vestergaard — den var den vestligste Gaard nordfor Bækken — og var en Selvejergaard, hvoraf Bonden selv ejede Bondeskylden og Christen Skeel (Jørgensen) Herligheden.

Vestergaard var i Aaret 1672 øde og ude af Stand til at svare sine Skatter, hvorfor den blev tildømt Kongen. 1674 findes den optaget paa en Fortegnelse over det Kongen tildømte øde og forladte Gods i Lundenæs Amt.

Ifølge et i nævnte Fortegnelse indlagt Tingsvidne fra Hjerm Herreds Ting af 1674 var Gaarden takseret til at svare Kongen 2 Mk. af sin Eng og 10 Mk. af sin Ager. 1691 blev den bortfæstet paa den Betingelse, at Fæsteren skulde svare til Landgilden og Skatterne, og i 1696 blev den efter afholdt Auktion over Kongens øde Gods i Lundenæs og Bøvling Amter tilskødet Chri-

sten Linde paa den Betingelse, at han skulde svare til Skatterne.

Henimod 100 Aar efter blev den sammenlagt med Gaarden Matr.-Nr. 3, hvorpaa begge Gaardes Bygninger blev nedrevne, og en ny Gaard byggedes udenfor Byen. Den fik Navnet Nygaard.

Den næste Gaard, Matr.-Nr. 2, hed Sandgrav. Af Fortegnelsen fra 1688 ses det, at ogsaa den da var en øde Gaard. Dog var den ikke som Vestergaard kommen under Kronen, men ejedes af Landsdommer, Kancelliraad Lassen, der blev Ejer af en Mængde Jordegods her i Jylland, hvoriblandt Herningholm og Sønder Voseborg.

1702 er Sandgrav ikke længere øde, men har faaet en Fæster, Christen Pedersen, som driver Gaarden. Siden hen er den kommen under Lindtorp, og dens Fæstere har gjort Hovarbejde der. En endnu levende 80-aarig Mand i Linde kan mindes, at hans Moder, der var en Datter fra Sandgrav, har fortalt, at hendes Forældre i Høstens Tid skulde bjærge deres eget Korn om Natten, thi om Dagen skulde de arbejde paa Hovmarken paa Lindtorp. Som lille Pige maatte hun selv med ud paa Marken om Natten at binde Korn.

Sandgrav er endnu en middelstor Bondegård og ligger paa samme Sted som for 200 Aar siden.

Gaarden Nr. 3 laa østfor Sandgrav og ejedes 1702 af den rige Magnat Christen Linde, der selv stammede fra Linde, og som efterhaanden købte over en halv Snes Herregaarde. 1699 købte han Lindtorp og er efterhaanden kommen i Besiddelse af de 5 af Bøndergaardene i Linde By, deriblandt Matr.-Nr. 1 og 3, der som før nævnt senere blev sammenlagte og udflyttede.

Nr. 4 var den østligste Gaard nordfor Bækken. Den beboedes saavel 1688 som 1702 af Søren Nielsen Busk.

Da Efternavnet Busk i ca. 130 Aar derefter gik i Arv til hans Eftermænd, benævnedes Gaarden altid „æ Busk'es Gaard“, som siden blev til Buskgaard, hvilket den nu hedder. 1688 ejedes den af Præsten i Fjaltring, Hr. Christoffer; men kort efter er den kommen i Assessor i Kammerkollegiet Jørgen Elers' Besiddelse, thi allerede 1689 kom den ved Mageskifte fra hans og i Kong Kristian den Femtes Besiddelse. Derefter blev den 1. Januar 1690 henlagt til Underhold af Ryttere under 1. jydsk Regiment, hvor den forblev, indtil den 1718 blev solgt til Niels Ibsen paa Tvis Kloster sammen med meget andet Gods. Den blev ved Salget vurderet til 61 Rigsdaler 24 Skilling. Hvor meget Gaarden svarede som Ryttergods, kan ikke med Sikkerhed angives, ligesom heller ikke af hvilken Grund den blev tagen til Ryttergods; men man plejede at tage de bedste Gaarde, naar de laa bekvemt for Øjemedet.

Gaarden vedblev vistnok at være under Tvis Kloster, til den overgik til Selveje. Ca. 1837 døde baade Manden og Konen i Gaarden af smitsom Sygdom og efterlod fire smaa Børn. Gaarden blev da solgt til tre Na-boer, der delte den mellem sig. Den ene af Køberne rev imidlertid sin egen Gaard ned og flyttede over til Buskgaard, som derfor forsvaantedes for Nedrivning og endnu ligger paa den gamle Plads.

Endelig laa Byens eneste Hus ogsaa nordfor Bækken, vestfor og tæt op til Buskgaard. Det tilhørte 1688 Nørre Vosborg og 1702 Vadskærgaard. Det hed Vandborg, og allerede 1683 nævnes en Boelsmand Christen Pedersen af Vandborg i Linde. Denne Mand beboede endnu Huset 1688, men 1702 beboedes det af Anders Madsen. Huset solgtes i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede til Sandgrav og blev da nedrevet. Sælgeren, Christen Vandborg, der var Byens rigeste Mand

— man sagde om ham, at han havde lige saa mange Penge som alle de andre Bymænd tilsammen — købte en Parcel af Lindtorp Mark, hvor han byggede sig en lille Gaard, der fik Navnet Vandborg. Gaarden findes endnu.

De øvrige Gaarde laa altsaa paa den søndre Side af Bækken. En af disse tilhørte førnævnte Kancelliraad Lassen, en var under Herregaarden Lundenæs ved Skjern og en under Herregaarden Kvistrup ved Struer; de øvrige tre havde Christen Linde 1702 faaet i sin Besiddelse. Den ene af disse, Matr.-Nr. 7, er vistnok den Gaard, hvor hans Fader, Bondesønnen Christen Jepsen fra Linde, var født. 1702 beboedes den af Brødrene Offer og Mads Christensen. Der er Sandsynlighed for, at disse Brødre paa Spindesiden var i Slægt med Christen Linde, og den ene af dem, Offer Christensen, arvede Christen Lindes Handelslyst og Handeltalent. Han blev Stamfader til en meget interessant Slægt, som siden skal omtales.

Gaarden kom senere under Kvistrup. En gammel Tradition beretter, at Herremanden paa Lindtorp tabte den i Kortspil til Herremanden paa Kvistrup. Om Traditionen har Ret, er ikke let at afgøre; men sikkert er det, at den ikke forblev under Lindtorp, men kom til Kvistrup. I Tidsrummet 1770—80 nævnes den flere Gange i de gamle Landstingsprotokoller som hørende til Kvistrup. Der fortælles, at da en Karl fra denne Gaard fornærmede Herremanden paa Kvistrup, straffede han ham med, at han fik „den røde Trøje“ paa, d. v. s. han lod ham udskrive til en langvarig Krigstjeneste.

Gaarden beboedes i henved halvandet Hundrede Aar af Offer Christensen og hans Efterkommere. Omkring 1840 solgte en Ætling af gamle Offer, Laust Offersen,

Gaarden, hvorved den kom i fremmed Besiddelse, og ca. 30 Aar derefter blev den fuldstændig adsplittet.

Den anden Gaard i Linde, som allerede 1688 tilhørte Kvistrup, hed Østergaard. Den er til endnu og ligger paa sin gamle Plads. Den har været beboet af samme Slægt — Søn efter Fader — gennem 200 Aar og er vedblivende i Slægtens Besiddelse. Denne Slægt er den eneste af de gamle Lindeslægter, der endnu besidder sin Fædrenegaard, ja er saa at sige den eneste af de gamle Slægter, der fremdeles har Efterkommere, som er bosatte i Linde. Da det ogsaa er en interessant Slægt, der særlig udmærkede sig ved Haandværker-snille, skal den ligeledes senere nærmere omtales.

Gaarden hørte under Kvistrup til Aar 1790, da dens Fæster, Povl Jensen, købte den for 450 Rdlr., men med den Forpligtelse, at den aldrig maatte sælges til Komplettering af en anden Hovedgaard.

En af de andre to Gaarde, som Christen Linde ejede, hed Stovgaard. Den er til endnu og ligger paa sin gamle Plads. Den beboedes saavel 1688 som 1702 af Christen Madsen Stovgaard og beboedes af hans Efterkommere — Søn efter Fader — i over 100 Aar derefter. Det kan af forskellige Omstændigheder skønnes, at denne Slægt var den mest ansete af de gamle Lindeslægter.

Sandgrav og Buskgaard nordfor og Østergaard og Stovgaard sydfor Bækken er nu de eneste af de ti Gaarde, der ligger paa deres gamle Pladser. De seks øvrige er som før nævnt nedrevne og enten udflyttede eller adsplittede. Da Christen Linde havde købt Lindtorp, søgte han at lægge Bøndergods derunder, og det lykkedes ham foruden de fem Gaarde i Linde at komme i Besiddelse af endnu syv Gaarde i Sognet. Blandt disse syv Gaarde maa ogsaa have været de tre Gaarde,

hvoraf Birkild By dengang bestod; thi fra disse til Lindtorp gaar en hel Del Hedeveje, der endnu den Dag i Dag kaldes Hovvejene; de maa altsaa have været Færdselsveje for de Birkild Hovbønder.

Endvidere var der to Agre i Byen, som ejedes af Kirken og brugtes af Præsten. 1687 blev Asp Sogn Anneks til Ølby-Fovsing, og Præsten, der før havde boet i Asp, flyttede til Ølby, saa det kan ikke godt tænkes, at Kirkeagrene i Linde kan være bleven benyttede af ham efter den Tid. Hvor disse Agre har ligget, kan nu ikke oplyses. Ingen nulevende i Byen kan mindes dem eller mindes at have hørt Tale om dem, og intet Navn paa Jordstykker, der kan hentyde til Agrenes Beliggenhed, findes længere.

Forøvrigt ejede Kirken ogsaa Jord i andre Dele af Sognet, saaledes i Østerby i Asp Jord af Hartkorn 4 Skpr. 1 Fdkr. og i Bastrup 3 Fdkr. 2 Alb. De to Kirkeagre i Linde havde 1 Fdk. Hartkorn.

Fra 1702 til 1728 har man ingen Oplysninger om Lindeboerne; men fra dette Aar kan man gennem Kirkebøgerne følge de enkelte Familier. Den første Kirkebog for Pastoratet, der er opbevaret, er fra 1728; det vil sige, de første ca. 30 Aar har Præsten, en Hr. Lund, kun i sin Almanak optegnet de kirkelige Handlinger, han foretog. Disse Optegnelser har saa hans Eftermand, Hr. Krarup, indført i Kirkebogen. Det ses da, at omkring 1728 har følgende Mænd boet i Linde: Erik Lavridsen, Jens Christensen Sandgrav, Povl Sørensen, Søren Busk, Frederik Balle, Offer Christensen, Aksel Poulsen, Peder Poulsen, Mads Christensen Stovgaard og Søren Vandborg, og paa enkelte Undtagelser nær besad disse Mænds Efterkommere Gaardene i over 100 Aar derefter.

Lindeboerne var alle stavnsbundne Fæstere og Hov-

bønder. En Del af deres Tid maatte de henslide paa Hovmarken, og Hovarbejdet maatte først passes, saa Driften af deres egen Jord kom i anden Række. Til hver af Gaardene hørte en Toft. De fem af Gaardene sydfor Bækken havde deres Tofter jævnsides løbende i Syd fra Gaardene; Tofterne, der var lige store og lige lange, bestod hver af seks smalle Agre. De tre vestligste Gaarde nordfor Bækken havde deres Tofter jævnsides mod Vest; Buskgaards Toft var nordfor Gaarden. Hver Gaard drev sin egen Toft; men ellers dreves Udmarken — saadan kaldtes den øvrige Del af Markerne — i Fællesskab.

Husene var smaa og lave, Murene var klinede op af æltet Ler. Naar man skulde bygge, kørtes en stor Dýnge Ler hjem, og den æltedes ved Hjælp af Kreaturerne. Dernæst var det Kvindernes Sag at være Murere. De tog Leret med Hænderne og klistrede et Lag op paa ca. en halv Alens Højde. Forneden var Muren meget tyk, men aftog i Tykkelse opad. Naar den første halve Alen Mur var tør, havde den gerne slaaet nogle store Revner. Disse tættedes ved at „lævies“, som man kaldte det, og der lagdes saa et nyt Lag paa en halv Alen ovenpaa og saaledes videre, til Muren var høj nok. Tilsidst kalkedes den øverste Halvdel, og saa havde man efter Datidens Mening en smuk Mur. Skillevægge blev murede af vindtørrede Sten, afpudsede i Ler og derpaa kalkede. Gulvet var af æltet, stampet Ler. Ovn og Skorsten var ligesom Murene klinede op af Ler og saa overordentlig tykke, at der var mange Læs deri. Naar saadan en Ovn og Skorsten havde staaet en Aarrække og var bleven gennemsodet, var den saa stærk, at den næsten ikke var til at brække ned. Dørkarmene var Stolper, som for oven var fastgjort i Bjælkerne. Gerigter kendtes ikke. Vinduerne var meget

smaa med blyindfattede Ruder. Der brugtes Alkover eller indpaneledede Senge, som gerne stod i et Udskud langs Husets Bagside. Stuerne var saa lave, at en middelhøj Mand maatte bukke sig under Bjælkerne, og Dørene var endnu lavere. Folk var den Gang saa vante til at bukke sig, naar de gik ind ad Dørene, at man sagde, de bukkede, naar de gik ind ad Kirkedøren, og der behøvedes det dog ikke.

I disse Stuer sad Familien de lange Vinteraftener samlet omkring en svagt lysende Tranlampe eller et Tællelys, alle sysselsatte med Husflidsarbejde. Manden lavede med sin Tællekniv River, Spade- og Grebskafter eller spandt Reb af hjemmeavlet Hamp eller af Ko- og Hestehaar. Karlene snoede Simer eller bandt „Løb“ (Halmkurve). Kvinderne kartede og spandt, syede og strikkede.

Aviser fandtes ikke, og Bøger var sjældne; men Tiden forkortedes ved mundtlig Fortælling om forgangne Tider, og derved bevarede megen Fortidshistorie, som ellers vilde være gaaet tabt.

Folk tilvirkede selv deres Klæder af Uld og Hør. Man saa først og fremmest paa, at Klæderne var stærke, og da man af Hør fik det stærkeste Lærred, lagde man den Gang megen Vægt paa Hør dyrkning. Hørreri skulde imidlertid være Genstand for mange forskellige Behandlingsmaader, fra den stod som Plante paa Marken, til den som mere eller mindre fint Hørgarn kunde sættes paa Væven, og derfor havde især Kvinderne meget at gøre med Tilvirkningen.

Lindeboerne var stavnsbundne og kunde ikke flytte fra Godset, hvortil de hørte. Linde var omtrent deres hele Verden. At de ikke ret ofte kom udenfor Lindes Enemærker, kan ses deraf, at det var sjældent, en Karl fra Linde hentede sin Brud udenfor Byen, eller at en

Pige fra Linde blev hjemført til en anden By. Nej, Ungersvenden hentede sin Brud i Nabolaget, og Byens Beboere blev saaledes ved Giftermaal beslægtede. Dog var der mærkværdig nok en Familie, der dannede en Undtagelse, nemlig Familien Balle, Frederik Balles Efterkommere.

I Reglen fandt tidlige Giftermaal ikke Sted; tidt var en Karl henved 40 Aar, inden han giftede sig, og Pigerne var ogsaa ofte noget til Aars. Derimod sad sjælden nogen ret længe Enke. Inden et Aar efter Ægtefællens Død var Enken i Reglen gift igen.

Skønt der øvedes Kirketugt, var Antallet af uægte Fødsler stort i Forhold til Folketallet. Naar et Par unge Mennesker kom galt af Sted, maatte de begge en Søndag i Kirken staa aabenbar Skrifte, en Straf, der ogsaa idømtes dem, der forsømte deres Altergang.

Paafaldende ofte kom den Gang det første Barn i Ægteskabet temmelig tidlig til Verden. Omtrent alle Børn blev hjemmedøbte, dog ikke i Hjemmet, men i Præstegaarden. Dagen efter — ja, undertiden endog samme Dag — et Barn blev født, tog man en af Byens Koner med til at holde Barnet over Daaben, og saa kørte man den $1\frac{1}{2}$ Mil lange Vej til Ølby Præstegaard og fik det døbt. Var man derimod saa heldig, at Barnet blev født en Lørdag, og der var Gudstjeneste om Søndagen i Sognets egen Kirke, kunde man slippe med at køre til Asp Præstegaard, den Gaard, der var Præstegaard, da Asp havde sin egen Præst, og hvor Præsten efter at være flyttet til Ølby vedblev at tage ind. Han kunde da døbe Barnet der før eller efter Gudstjenesten. Det blev ikke døbt i Kirken, thi i saa Fald skulde man samme Dag have haft Barselgilde i Hjemmet, og det kunde man ikke saa hovedkulds faa i Stand. Nu kunde Gildet rette sig noget efter Tid og

Lejlighed, og naar denne kom, blev Barnet fremstillet i Kirken. Faddernes Antal var noget forskelligt, dog var seks det almindeligste, og nu var det gerne en Pige, der bar Barnet. Efter Kirkefærden var der saa Gilde i Hjemmet.

Ved Begravelser brugte man — i hvert Fald saa sent som for ca. 100 Aar siden — at bære Ligene til Kirken. Dertil fordredes stærke Mænd; thi Vejen var lang, og foruden Ligets Vægt maatte de ogsaa bære en svær Bærebør af Egetræ, der til daglig opbevaredes i Kirken, men ved Begravelser bragtes til det Hjem, hvorfra Liget skulde bæres ud. Kisten sattes da paa Baaren, og Mændene bar saa denne paa deres Skuldre, idet de skiftedes i flere Hold, hvert paa fire Mand.

Der fortælles, at da der engang døde en Herremand paa Lindtorp, samledes Mændene fra Sognet for at bære ham til Graven. Fra Gaarden St. Nørby i Asp Nørreby var der mødt en Mand, som var vidt berømt for sine Kæmpekræfter. Ligkisten var af svært Egetræ, og da den var sat paa den omtalte Baare, sagde Kæmpen fra Nørby til en ung Mand fra Linde, som man kaldte unge Christen Offersen, og som ogsaa besad Kæmpekræfter: „Lad os to tage Hovedenden.“ Det gjorde de, og de holdt ud uden at skifte den $\frac{3}{4}$ Mil lange Vej fra Lindtorp og til Kirkebakken nær Kirken. Da sagde den gamle til Christen Offersen: „Skal vi ikke skifte paa Skuldrene.“ „Det kan vi godt, gamle,“ svarede Christen Offersen. Da de havde sat Baaren, sagde den gamle igen: „Lad mig prøve dine Træsko,“ og da han havde prøvet dem og mærket, at de var for store, sagde han: „Nu kan jeg forstaa, at de endnu føder Drenge op i Linde.“

Hvordan det stod til med det aandelige Liv i de Tider, om Pietismen og Herrnhutismen, der vakte saa

stærkt et Røre mangfoldige Steder i Landet i Midten af det 18. Aarhundrede, har fundet Vej hertil, er ikke nemt at efterspore; men adskillige gamle Bøger rundt omkring i Hjemmene, der stammer fra nævnte Bevægelse, kunde tyde paa, at heller ikke Linde er forbleven upaavirket.

Man stod her — saavel som andre Steder — i de Tider i et patriarkalsk Forhold til sin Præst. Man ydede ham sin Nannest, bestaaende af Æg, Smør, Ost, Faarelaar o. lign.; men undertiden har disse Ydelser nok været temmelig smaa, thi et gammelt Rim, der er opbevaret fra de Tider, lader Præsten sige til sine Sognebørn en Søndag udenfor Kirken efter endt Gudstjeneste:

Tak skal I ha' fræ Asp og fræ Lind
først faa Jer Offer o' saa faa Jer Tind;
men Skam faar' i dem, dæ bouer sønden æ O,
di gøjer dje Wost saa skammelig smo.

Ved dem „sønden æ O“ sigtede Præsten til de seks Gaarde, som laa sydfor Bækken i Linde.

Om der har været nogen Skolegang her før 1784, er vist tvivlsomt.* De gamle Lindebønder, der levede før Slutningen af det 18. Aarhundrede, kunde sikkert hverken læse eller skrive. I de nærmeste Aar efter 1784 blev der vistnok lidt Skolegang; i hvert Fald fandtes der 1789 et Skolehus i Asp, og efter 1795 blev der aarlig uddelt 2 Rdlr. til Skolebøger til fattige Skolebørn af et Legat fra Lindtorp. Der maa altsaa have været holdt Skole i Sognet i Slutningen af det 18. Aarhundrede. At Skolekundskaberne var smaa, kan blandt andet skønnes af, at Aar 1806 var der kun tre af Bymændene i Linde og slet ingen af Bymændene i Birkild, der formaaede at skrive deres eget

* Om Skoleundervisningen i Asp Sogn 1741 se Hardsyssels Aar-bog 1908, S. 128.
Red.

Navn; alle de andre maatte skrive med ført Pen. Det er ogsaa betegnende, at de tre „lærde“ Mænd, der kunde skrive, slet ikke var de yngste. De to af dem var tværtimod af de ældste i Byen, medens nogle af dem, der ikke kunde skrive, var yngre Mænd — et betegnende Bevis paa Folkeoplysningens Stillestaaen i Hoveritiden.

Konfirmationen fandt ikke Sted ved 14 Aars Alderen, i Reglen først i 16 eller 17 Aars Alderen, ja nogle naaede endog 20 Aars Alderen, før de blev konfirmerede. Det var Skik, at man lod sine Børn konfirmere parvis; det yngste af „Parret“ var da gerne 16 Aar, det ældste altsaa noget ældre.

Ved Ministeriet Høeg-Guldbergs Afgang 1784 begyndte den store Reformperiode for Landboforholdene. Allerede 1781 var der udkommet en Forordning om Bønderjordernes Udsiftning, som derefter saa smaat begyndte hist og her for siden at tage stærkere Fart. Saa vidt det kan skønnes, er Udstykningen af Linde Jorder i hvert Fald foregaaet inden 1790.

Manden i Stovgaard, Daniel Madsen, var Sognefoged, og som Følge deraf var han den af Mændene i Linde, der havde den største Indflydelse paa Udstykningen. Da Skatten betaltes efter Hartkorn, tog han selv den daarligste Jord for at faa saa lidt Hartkorn som muligt; derfor fik Stovgaard ikke saa meget Hartkorn som de andre Gaarde, men lige saa stort et Areal. De andre Gaarde blev nøjagtig lige store paa Hartkorn, nemlig hver 3 Tdr. 2 Fdkr. 2 Alb.

Det kneb noget med denne Udstykning; thi man kunde ikke godt enes. Det kneb for Sognefogden at faa dem til at makke ret. Indmarken eller Tofterne var det en let Sag med, thi hver kunde jo beholde sin egen; det var værre med det øvrige. Hver skulde have

sit Stykke af Udmarken, af Heden, af Kæret, af Engen og af Mosen. Udmarken laa vest- og nordfor Byen; derfor fik nogle af Gaardene, særlig af dem sydfor Bækken, langt til deres Udmark. Kæret og Mosen — den saakaldte Ousmose — deltes i 10 jævnsides løbende Lodder, en Lod til hver Gaard, der var i Byen. Ousmose deltes paa den Maade, at man satte en Pæl i Jorden i Mosens Centrum, og derfra deltes Mosen i langsidede Trekanter, saa at Lodderne blev spidse i den ene Ende og brede i den anden, og tilsammen dannede de en Tikant. Denne Mose er omtrent rund og har sikkert engang været en Sø bevokset med Rør, hvorefter der findes en Mængde i Tørvejorden. Ellers findes Eg- og Naaletræer i Mosen, men der har ogsaa været mange andre Træsarter. Paa sine Steder kan man tydelig se de forskellige Skovvegetationer lagvis ovenpaa hverandre: nederst Birk og El med Rødderne stikkende dybt i den klægede Undergrund, dernæst et Lag Fyrretræ og øverst Eg. Der fortælles, at Mosen har været højest i Midten, ja saa høj var den vokset, at man ikke kunde staa ved den ene Side af den og se over til den anden. Det øverste Lag i Mosen var dannet af Lyng, Pors, Mos og Græsarter og var meget løs, hvorimod de nedre Lag fra Skovperioden var god, sort Tørvejord.

Saa langt tilbage, nogen af de gamle kan mindes, var der i Mosen en Mængde smaa Tørvegrave med store Balkler imellem. Der siges, at Lindeboerne i gammel Tid skulde levere Tørv til Kvistrup, som dengang ejede Mosen. De gravede da disse smaa Huller øverst i Mosen, fordi de hellere vilde køre de lette, brune Tørv end de tunge, sorte. Ret langt har de vel heller ikke kunnet komme ned for Vand. I en lang Aarrække blev der saa ikke gravet Tørv i Mosen, indtil en Mand

fandt paa at grave en stor Grøft fra den til at bortlede Vandet. Saa opdagede man, at de bedste Tørv endnu sad i Mosen, og saa begyndte hver af de 10 Ejere at grave Tørv inde fra Midterpælen og udad, og i mange Aar derefter forsynede Mosen Linde med Tørv.

Engene deltes i Dagsslæt, et Stykke, som en Mand kunde slaa en Dag. Der kunde blive et Stykke paa 12 Dages Slæt til hver Gaard; men to af Bymændene — det var de to rigeste, Niels Sandgrav og Morten Simonsen, — vilde ikke lystre Sognefogden, da han tildelte dem deres Stykker. De vilde ikke have deres Enge i et Stykke eller liggende paa et Sted. Sognefogden maatte tilsidst bøje sig, og Følgen blev, at disse to Mænd hver fik seks Engskifter, liggende forskellige Steder, hvert Skifte paa to Dages Slæt. De andre fik deres Engskifte i et Stykke.

Katskæghale, der bestod af Hede og lidt Mosedrag, og Nørmose deltes saaledes, at Katskæghale blev delt mellem de fem af Gaardene sydfor Bækken og Nørmose mellem Gaardene nordfor Bækken og den sjette Gaard paa den anden Side. Endelig fik hver Gaard sin Hedelod.

Ved Udstykningen undlod man dog at medtage den gamle Driftsvej for Kreaturerne gennem Byen om til Engene samt to Jordstykker andre Steder, hvorefter man fra det ene hentede Ler, fra det andet Mergel. Disse Jordstykker kaldtes Gadejord eller Fællesjord og er først i en langt senere Tid bleven delte.

Efter Udstykningen fulgte efterhaanden Gaardenes Køb og Overgang til Selvejendom, og efter den Tid dreves Jorderne betydelig bedre. Dog maa man ikke tro, at Udbyttet af Jorden dengang var tilnærmelsesvis som nu; thi i en Fortegnelse fra 1811 over hver enkelt af Linde Gaardes Avl ses det, at denne angaves til

12—16 Traver Rug, lidt mere Byg og nogle og tyve Traver Havre, hvilket var Gennemsnittet af 10 Aar.

Ved Overgangen til det nittende Aarhundrede var man i Linde gaaet over til den fra Holsten til Jylland kommende saakaldte Kobbeldrift. Ved denne Driftsmaade tog man først en Kærv Byg, hvortil man gødede Jorden, dernæst en Kærv Rug og saa tre Kærve Havre. Til de fire sidste Kærve blev Jorden ikke gødet; men den sidste Kærv Havre gav i Almindelighed heller ikke stort mere end to Fold Afgrøde.

Man gav sig nu til at opdyrke Hede og at mergle. Det ser næsten ud til, at Merglingen har været kendt her endog før Udstykningen; thi der findes en stor, med Græs bevokset Mergelgrav nordvestfor Byen, og ingen af de gamle eller deres Fædre har kunnet mindes den anderledes, end den nu er.

Der fortælles, at paa det Sted, hvor Graven nu er, skulde Merglen have siddet op i en Spids lige til Jordens Overflade. Ved at pløje i den blev Merglen spredt noget ud til Siderne, og hvor Merglen naaede hen, groede Kornet bedst. Dette gav Anledning til, at man prøvede at mergle.

Merglingen og Opdyrkningen af Heder øgede Udbyttet af Jorden, saa at man i de Tider samlede Penge. Omkring ved Aarhundredskiftet var Lindeboerne rige Folk, og der fortælles, at naar Folk i Omegnen skulde laane Penge, maatte de til Linde efter dem. Mænd som Niels Sandgrav, Morten og Povl Simonsen og Øster-Povl havde Penge paa Kistebunden. Men der kom andre Tider. Man slog her — som andre Steder — ind paa Brændevinsbrændingen. Det blev som bekendt Skik overalt paa Landet, at Bønderne brændte Brændevin, saaledes ogsaa i Linde. Hver Gaard havde sit Brændevinstøj, hvis vigtigste Dele var Hat og Piber,

som helst skulde være af Kobber. Det var en Ære og en Pryd at have en Kobberhat til Grubekedlen ved Brændevinsbrændingen. Nogle maatte nøjes med en Lerhat. Man brugte baade Korn og Kartoffler til Brændingen, og deraf dannedes saa „Drank og Spøl“. Af Dranken blev Brændevinen, og det første, der fremkom af den, kaldtes „Førstedraaber“ og var det stærkeste. At kunne drikke og taale Førstedraaber var Tegn paa Kraft. Spølet brugtes til Fedning af Svin og Kreaturer.

Følgen af Brændevinsbrændingen i Linde blev efterhaanden, at de fleste af Mændene blev forfaldne. Samtlige Bymænd — de var da ti i Tallet, ni Gaardmænd og en Husmand — brugte Brændevin; men de fire af dem deltog ikke i de vilde Drikkelag, der holdtes i Byen. De andre seks svirede drabeligt med hverandre, naar de kom sammen.

Naar Brændevinen havde drevet Viddet ud, gav man sig ofte til at slaas af alle Livsens Kræfter. Man kunde slaas om Aftenen, saa Blodet flød i Strømme; men mødtes man næste Morgen, var Fjendskabet glemt, og man var lige gode Venner. Kom en „Udlænding“, d. v. s. en Mand fra en anden By, med i deres Lag, stod Lindeboerne sammen mod den fremmede. Der fortælles, at det gik saa vildt til med Slagsmaal, at fremmede Folk var bange for at gaa gennem Byen.

Følgen af Drikkeriet blev naturligvis, at Gaardenes Drift blev forsømt, og Velstanden afløstes efterhaanden af Armod.

Aar 1804 købte Sognets Beboere selv Asp Kirke ved Auktion i Holstebro for 3200 Rdlr. at paaligne efter Hartkorn. Kongetienden tilhørte Kvistgaard i Vejrum, men denne ejedes igen af Herremanden paa Jungetgaard i Salling. Ved et Forlig, der — efter at flere Møder derom forgæves havde været afholdt — endelig

afsluttedes paa Kvistgaard 1811 mellem Beboerne i Asp Sogn og nævnte Herremands Forvalter, som mødte i Ejerens Sted, forandredes Tiendeydelsen fra at være en Ydelse i Kærven paa Ageren til at være en Ydelse i Kærnen, hvorved en stor Ulempe for Beboerne var afhjulpen. Tidligere kunde man nemlig ikke køre Kornet hjem fra Marken, inden Herremanden havde udtaget den Part deraf, der tilkom ham i Tiende. Nu kunde man køre Kornet hjem uden Hensyn til Tiendeejerne.

Til Slut skal fortælles lidt om de enkelte Slægter, men først skal nævnes Navnene paa de Mænd, der ca. Aar 1750 ejede Gaardene. De nævnes i samme Orden som efter Matrikulen af 1688: 1) Aksel Poulsen, 2) Jens Christensen Sandgrav, 3) Jørgen Poulsen, 4) Søren Busk, 5) Simon Pedersen, 6) Christen Balle, 7) Christen Offersen, 8) Jens Poulsen, 9) Jens Pedersen, 10) Daniel Madsen Stovgaard og 11) Jens Vandborg.

I den vestligste Gaard nordfor Bækken, Vestergaard, boede *Aksel Poulsen*, en Broder til de nedenfor omtalte Jørgen og Jens Poulsen.

I den næste Gaard, Sandgrav, boede 1728 *Jens Christensen Sandgrav*. Hans Navn tyder paa, at han er en Søn af den Christen Pedersen, der besad Gaarden 1702. En af hans Døtre, Kirsten, blev først gift, da hun var henimod 40 Aar. I den sidste halve Snes Aar af hendes Pige dage kunde hun gerne kaldes Byens Gudmoder, idet hun holdt langt over Halvdelen af Byens Børn over Daaben. Da Jens Sandgrav ingen Sønner havde, og hans Døtre kom til andre Gaarde, var der ingen til at overtage Gaarden efter ham, hvorfor denne maatte i fremmed Besiddelse, da han blev gammel. Den forhen nævnte Offer Christensen havde en Datter,

Karen, som 1756 blev gift med en Mand ved Navn Lavrids Nielsen, og nu fæstedes Gaarden til dem.

Gamle Jens Sandgrav levede dog mange Aar derefter. Han døde først 1779, men da var han ogsaa 96 Aar gammel. Lavrids Nielsen, der nu fik Navnet Lavrids Sandgrav, og Karen Offersdatter havde fire Børn. Af disse fik Sønnen Niels Gaarden efter dem. Om denne, der blev gift med Sognefoged Daniel Madsen Stovgaards Datter, Kirsten, berettes følgende: han var rig, og han var stolt af sin Rigdom. Han elskede et godt Drikkelag, og han var ualmindelig stærk. Der skal have været mange stærke Mænd i Linde; men han overgaar dem alle. Der fortælles, at naar hans Heste ikke kunde trække Vognen af Møddingen, gjorde han det selv. Han levede i Drikkeperiodens Tid og tog Del i de vilde Drikkelag. Drikkebrødrene havde Respekt for ham; thi tog han fat, naar det gik paa Næverne løs, vankede der noget, der ikke gjorde godt; han kunde magelig holde dem alle sammen. Niels døde 1819, og hans Søn, Povl, fik Gaarden efter ham. Som nævnt var Niels Lavridsen en rig Mand. Sine Penge havde han staaende omkring hos forskellige Mænd. Da Povl fik Gaarden, skulde han give 100 Rdlr. for den; disse og de udestaaende Penge skulde de øvrige tre Børn have i Arv; men da der intet Bevis fandtes for de udestaaende Fordringer, blev de ikke indbetalte, og Povls Søskende fik derfor næsten ingen Arv. Han selv fik den gode Gaard Sandgrav, og den satte han over Styr. Han blev nemlig meget forfalden. Blandt hans Svirebrødre var en Mand i Gaarden Sønderbirkild. Engang, da de svirede sammen i sidstnævnte Mands Hjem og efter Sædvane kom op at slaas, faldt de omkuld ved Siden af Møddingen; men Sandgravmanden kom til at ligge øverst, og han tampede da

løs paa Birkildmanden. Dennes Kone snappede saa et „Ranetræ“ ned fra Skorstenen og løb ud og slog løs paa Povl. Han sprang imidlertid op og tog Ranetræet fra hende, og med det bankede han saa baade hende og Manden. Paa Grund af Drikkeriet passede Povl ikke sin Gaard, gik derfor efterhaanden i Armod og maatte tilsidst sælge og fraflytte Gaaden, der saaledes gik ud af denne Slægts Eje.

Den næste Gaard beboedes 1728 af *Povl Sørensen*, der døde 1748. Han havde fem Sønner. Af disse blev Aksel gift med Jens Sandgravs Datter, Johanne, og fik Vestergaard, Søren fik en af Gaardene i Birkild, Sønderbirkild, Jens fik en Gaard i Linde og skal siden omtales, og Jørgen fik Fædrenegaarden. Denne Jørgen Povlsen var vistnok en dygtig og velhavende Mand; thi han købte ikke alene sin egen Gaard, da den skulde overgaa til Selvejendom, men ogsaa Broderens Gaard, Vestergaard. Han lagde Gaardene sammen, rev deres gamle Bygninger ned og byggede en ny Gaard ude paa Udmarken. Af hans seks Børn hed den ældste Søn Povl og den yngste Peder. Den sidstnævnte fik Gaarden efter Faderen. Han var paa adskillige Omraader ogsaa en dygtig Mand; dygtig til at arbejde og dygtig til at passe sine Heste. Da han var 85 Aar, kunde han endnu bruge sin Høle saa godt, at ingen kunde gaa fra ham. Hans Heste var hans Stolthed. Han sagde altid, at han vilde være godt kørende, og derfor havde han altid gode Heste. I Statsbankerottens Tid var han budt 600 Rdlr. for en prægtig Hest; men han vilde ikke slaa til, thi han vilde være godt kørende. Havde han solgt Hesten, kunde han have udbetalt sin Gaard; thi han skyldte netop 600 Rdlr. paa Gaarden. Nu maatte han derimod i Stedet for sidde i Armod alle sine Dage. Han vedblev nemlig alle sine Dage at

skyldte disse 600 Rdlr., og at skyldte 600 Rdlr. paa en Gaard med over 6 Tdr. Hartkorn kaldtes i de Tider at sidde i Armod. I Drikkeperiodens Tid var han ogsaa med, og Slagsmaal gik han heller ikke uden om. Han var ikke stærk, men ualmindelig smidig; han kunde „undergaa“ sine Modstandere, d. v. s. han kunde bøje sig ned under dem og saa vippe dem over Ende, og paa Grund af hans Smidighed kunde de ikke faa fat paa ham. Det var ogsaa hans Smidighed, der gjorde, at alt Arbejde faldt ham saa let. Han var to Gange gift og havde et Utal af Børn. Hans ældste Søn af andet Ægteskab fik Gaarden efter ham. Han solgte den 1867 og flyttede til Holstebro, hvor han nedsatte sig som Værtshusholder. Derved var Gaarden ude af Slægtens Eje.

Den fjerde Gaard er Buskgaard. Baade 1728 og 1750 hed Manden *Søren Busk*; han døde 1756. Han var gift to Gange. I det sidste Ægteskab havde han to Børn, Povl og Margrethe. Efter hans Død giftede Enken sig med en Mand, der kaldtes Mikkell Busk. Han havde en Plejedatter, der bar det skønne Navn: Maren Sileodsdatter. Hende lader han faa Gaarden efter sig i Stedet for sine Stedbørn. Af disse ses Margrethe paa sine gamle Dage som en fattig, ugift Kvinde at nyde Understøttelse af et Legat paa Lindtorp.

Maren Sileodsdatter blev 1791 gift med Lavrids Jensen fra Nabosognet Vejrum, men han døde tre Aar efter. Nu fik Jørgen Poulsens ældste Søn, Povl Jørgensen travlt. Han var ugift, skønt ikke saa lidt til Aars, 44 Aar, og her var en Enke med en god Gaard. Han passede sit Snit, og allerede 4½ Maaned efter hendes Mands Død var hun gift med Povl, og han var saaledes Ejer af Gaarden og kaldtes fra nu af Povl Busk. Han deltog med Iver i Drikkelagene, og da han blev

gammel og kom paa Aftægt, gik han daglig omkring og besøgte de Steder, hvor han vidste, der vilde vanke en god Dram. Han døde 1827, 77 Aar gammel. Da han ingen Børn havde, tog han som Plejedatter en af sin Søsters Døtre fra Stovgaard, Ane Marie Danielsdatter. Hende skænkede han Gaarden, da han gik paa Aftægt. Hendes Mand hed Christen Sørensen Hvolbek, men blev kaldt Christen Busk. Hun døde 1822, og Manden giftede sig igen med en Pige fra Birkild ved Navn Inger Marie Nielsdatter. De døde begge ca. 1837 af smitsom Sygdom fra fire smaa Børn; Gaarden blev solgt og kom derved af Slægtens Eje.

Den vestligste Gaard sydfor Bækken fik tilsidst i Folkemunde Navnet Tyskernes Gaard. Her boede i Midten af det attende Aarhundrede *Simon Pedersen* og hans Hustru Kirsten Mortensdatter. De havde fem Børn, og da Simon Pedersen døde 1780, fik to af Sønnerne — Morten og Povl — Gaarden. De havde den i Fællesskab i henved 30 Aar; men omsider solgte Povl, der var gift med Niels Lavridsen Sandgravs Søster, sin Part til Morten og flyttede til Vejrum.

Morten Simonsen blev altsaa nu Eneejer af Gaarden. Han var ligesom sin Nabo, Niels Lavridsen Sandgrav, en rig Mand, og paa samme Vis som denne var han stolt af sin Rigdom. De levede i uafbrudt Kappestrid med hinanden; men en Ting var de enige om: de holdt begge af de vaade Varer.

Morten Simonsen var gift med Sidsel Pedersdatter fra Østerby i Asp; de havde to Sønner, Peder og Simon. De blev to slemme Knægte. Da de var smaa, legede Faderen med dem paa følgende Maade: han løb rundt om Gaarden, og Drengene, der hver havde en Pisk i Haanden, løb skraalende af fuld Hals bag efter. De skulde da søge at løbe ham ind og slaa ham med

Pisken. Det var dengang en Leg, men Legen blev siden til Alvor; thi da Drengene blev voksne, bankede de tidt i Fuldskab deres gamle Fader. Sønnerne voksede op i Drikkeperioden, og fra Barndommen af blev de ofte Vidne til vilde Drikkelag med frygtelige Slagsmaal. De tog kun alt for godt ved Lære og blev selv to fæle Drikke- og Slagsbrødre, der helt tog Magten fra den gamle og satte en Del af hans Penge over Styr, inden han døde.

Efter Faderens Død fik Peder Gaarden. Simon fik nogle Penge; han blev gaaende hjemme hos Broderen, og ingen af dem blev nogensinde gift. Peder stammede meget, saa meget, at man ikke godt kunde forstaa ham; derfor kaldte man ham „æ Tysker“. Det kom Broderen ogsaa til at lide under; thi skønt han havde en meget ren Udtale, fik han ogsaa Tyskernavnet. Gaarden blev kaldt Tyskernes Gaard.

Det gik frygteligt til i Tyskernes Gaard. Svir og Slagsmaal hørte til Dagens Orden. Her samledes alle fra hele Omegnen, der havde Lyst til Svir og Sværm. Selvfølgelig blev Gaardens Drift under saadanne Forhold i høj Grad forsømt, og Tiden nærmede sig efterhaanden, da Peder Tysker maatte gaa fra Gaarden. Han lod det dog ikke komme saa vidt; thi da han saa, at han ikke kunde holde det gaaende længere, solgte han Indmarken og flyttede ud paa Udmarken, hvor han byggede sig et Skur at bo i. Men snart efter solgte han ogsaa denne Del af sin Fædrenegaard, og siden drev han om i Sognet og handlede lidt med Faar og Lam. Han blev paa sine gamle Dage uhyre gerrig. Skønt han havde et umaadeligt Hang til Brændevin, kunde han dog ikke nænne selv at købe den, men nøjedes med, hvad han kunde tigge sig til. Da han døde, havde han netop saa mange Penge tilbage af

Fædrenearven, at man lige kunde bekoste hans Jorde-færd dermed.

Broderen, Simon, tog ud at tjene, da Peder solgte Fædrenegaarden. Han blev ogsaa meget gerrig tilsidst og kunde heller ikke nænne at købe Brændevin, som han dog holdt saa meget af.

Nu er Tyskernes Gaard forlængst nedreven og Markerne udstykkede. Den var — mens den var samlet — den bedste af Byens Gaarde. I den sydlige Ende af dens Toft fandtes en Guldgrube: under Muldjorden fandtes nemlig et Lag meget fint og hvidt Sand, der benyttedes som Gulvsand. Man strøede det paa Gulvene i Husene, selv efter at Bræddegulv var blevet almindeligt. Det hvide Sand paa de hvidskurede Gulve tog sig meget hyggeligt ud. Dette Sand var i sin Tid en ikke ringe Indtægtskilde for Gaarden; thi „Lindesand“, som det kaldtes, var vidt berømt. Man kom fra alle omliggende Sogne, ja helt nede fra Lemvigegnen efter Sand, saa der ofte kunde holde flere Vogne paa en Gang ved Sandgravene. Siden man fandt paa at bestryge Gulvene med Fernis, er Sandsalget ophørt, og de gamle Sandgrave paa Tyskernes Mark ligger nu hen som Minder om Tidernes Omskiftelse.

I den næste Gaard boede i over 100 Aar Familien Balle. 1728 boede *Frederik Balle* her og havde vistnok boet i Gaarden i adskillige Aar. Efter ham fik Sønnen, Christen Balle, Gaarden. Christen Balle havde otte Sønner i Rad, saa der blev vist Glæde i Familien, da det niende og sidste Barn blev en Datter. En af Sønnerne druknede som treaars Barn i Gaardens Brønd. Efter Christen Balle fik hans næstældste Søn, der ogsaa hed Christen Balle, Gaarden. Ved Drikkegilderne var han en vældig Slagsbroder. Man frygtede ham; thi han greb altid med stor Behændighed Modstan-

derne i Kværken og knugede dem der saa haardt, at de tidt var nær ved at kvæles. Det skal have været frygteligt at blive „kværket“, som det kaldtes, af Christen Balle. Han var to Gange gift. Hans første Hustru, Karen Sørensdatter, døde i Barnsnød uforløst. Hans anden Hustru hed Bodil Jensdatter. Han efterfulgtes af Sønnen, Jens Balle, der drev stor Handel med Heste. Jens Balle solgte ca. 1826 Gaarden og flyttede fra Byen.

Familien Balle var hele Tiden velstaaende, og som en stor Mærkværdighed kan nævnes, at denne Familie aldrig blev indgiftet i de andre Familier i Byen, der ellers alle var bleven beslægtede ved Giftermaal.

Gaarden er nu forlængst nedbrudt og dens Jorder udstykkede. Udmarken er sammenlagt med Udmarken fra Tyskernes Gaard og danner nu Udflyttergaarden Lindbjerg.

Medens Familierne i de seks hidtil beskrevne Gaarde — i hvert Fald i en Periode — var stærkt henfalden til Drikkeri, var Familierne i de øvrige fire Gaarde mere ædruelige. De holdt sig uden for de vilde Drikkelag.

Østfor og tæt op til Balles Gaard, kun adskilt ved en snæver Smøge, laa den næste Gaard, der i Reglen kaldtes Offers Gaard efter gamle *Offer Christensen*, som boede her i første Halvdel af det attende Aarhundrede. At denne Mand har været en betydelig Mand, en Mand, hvis Liv ikke helt ud formede sig som det store Flertal af Bøndernes Liv i de Tider, har man et Vidnesbyrd om deri, at hans Minde efter 200 Aars Forløb endnu ikke er uddød.

Slægtstraditionen fortæller, at han var født i den østligste Gaard i Byen, Stovgaard, og almindelig blev kaldt Offer Stovgaard. Han var født 1679, men allerede 1702 bebor han tilligemed sin Broder, Mads Christensen, ovennævnte Gaard.

Christen Linde, dette Kronskud, Linde har frembragt, Bondesønnen, der blev en af Landets største Godsejere og tilsidst ophøjet i Adelsstanden, stammede vistnok fra denne Gaard. Hans Fader var en Bondesøn fra Linde og hed Christen Jepsen.

1688 bor en Mand i nævnte Gaard ved Navn Jep Jepsen, og da med Undtagelse af en Karl i Stovgaard, som ogsaa hed Jep, Navnet Jep eller Jepsen ikke forekommer i nogen anden Familie i Linde, er det sandsynligt, at Christen Jepsen er født i denne Gaard, og at Jep Jepsen er en Broder til ham eller en Brodersøn af ham.

I Stovgaard boede i denne Tid Christen Madsen. Er han Offer Christensens Fader, hvad han vel maa være, hvis Offer er født i Stovgaard, har han blandt andet haft tre Sønner, Offer, Mads og Jep. Efter Jep Jepsens Død faar Christen Madsens Sønner, Offer og Mads, Gaarden, hvilket tyder paa, at Christen Madsen og hans Sønner er i Familie til Jep Jepsen og maaske derved til Christen Linde, hvilket yderligere bekræftes ved, at Christen Madsen har en Søn af Navnet Jep.

Mads flytter siden hjem og overtager Stovgaard, medens Offer bliver i Jep Jepsens Gaard; men han sidder ikke stille hjemme i sin Gaard. Han var Handelsmand, og i hans Efterkommere vedblev der næsten helt ned til vore Dage at strømme Handelsblod, hvad maaske ogsaa kan tyde paa Slægtsforbindelse med Christen Linde.

Offer rejste stadig omkring og opkøbte Landbrugsprodukter, som han kørte til Ringkøbing og udskibede til Holland, hvor han solgte dem. Der fortælles, at engang, da han kørte ad Ringkøbing til med et Læs Uld, væltede han i et Vadested og fik Ulden gennemvaad, saa den blev saa tung, at han ikke kunde køre

den derfra i et Læs; men han tjente godt paa Ulden alligevel. I Holland købte han saa forskellige Varer, som han tog med til Danmark og solgte; deriblandt nævnes Kirkeklokker, og der fortælles for vist, at han saaledes hjembragte en Klokke til Hvidbjerg Kirke i Thy.

Offer havde to Sønner, som rejste til Holland. Den ene af dem vendte aldrig hjem igen; han skal være bleven en rig Mand og skal være død barnløs. Der fortælles saa, at han testamenterede sin store Formue til sin Familie her i Linde, men saaledes, at Pengene først maatte udbetales Arvingerne efter 100 Aars Forløb; thi han frygtede for, at Herremændene skulde tage dem, hvis de blev udbetalt dengang. For ca. 25 Aar siden udspreddes det Rygte, at de 100 Aar da var gaaede, og Arven, der imidlertid var vokset til 30 Mill. Kroner, nu vilde komme. Den udeblev imidlertid ganske, hvordan saa Sagen egentlig har forholdt sig.

Den anden Søn, der rejste til Holland, kom hjem igen efter en Del Aars Forløb. Han havde i det fremmede Land lært at lave Hægter, Knappenaale og forskellige andre Ting, som han tillige havde lært selv at forfinne. Denne Industri drev han efter at være kommen hjem, og den dreves vedblivende af hans Efterkommere i flere Slægtled. Naar et Oplag var færdigt, rejste man omkring i Landet og solgte Varerne. Hans Navn var Christen Offersen. Han var født 1718 og naaede lige Støvets Aar, idet han døde 1788. Han fik Gaarden efter Faderen.

Gamle Offer havde desuden to Døtre, Kirsten og Karen, hvoraf den sidste som tidligere nævnt kom til Sandgrav.

Christen Offersen var to Gange gift; hans første Hustru, Ane Pedersdatter, var 19 Aar ældre end han. De

havde tre Sønner, Peder, Jens og Christen. Udelt Glæde havde han ikke af disse Sønner; thi fire Aar efter, at Peder havde staaet paa Kirkegulvet som Konfirmand, maatte han atter staa paa Kirkegulvet, denne Gang ifølge Reglerne for Kirketugt. Han maatte da staa aabenbar Skrifte i Asp Kirke, da han var bleven udlagt som Barnefader til et uægte Barn, og Christen havde heller ikke helt rent Brød i Posen i denne Henseende; thi inden en Maaned efter hans Bryllup blev hans første Barn døbt.

Der blev efterhaanden tre Familier i Offers Gaard, idet baade Christen og Peder giftede sig og hver fik en anselig Børneflok. Da deres Moder døde i en Alder af 80 Aar, giftede deres Fader — der da var 61 Aar — sig igen med sin Nabos Datter, den 36aarige Maren Jensdatter, og ved Trolovelsen var Sønnen Christen sin Faders Forlover. I dette sit andet Ægteskab havde Christen Offersen en Søn, som hed Jens Christian.

Efter hans Død giftede Enken sig med Byens eneste Husmand, Bertel Jensen i Vandborg; da hun flyttede til Huset Vandborg, fik Christen, der da allerede havde været gift i 15 Aar, Gaarden. Han hed jo Christen Christensen, men blev sædvanlig kaldt Christen Offersen. Han var født 1748 og havde syv Sønner og to Døtre. For i daglig Tale at skelne Fader fra Søn blev Faderen kaldt gamle Christen Offersen, og hans ældste Søn, der ligesom Faderen hed Christen Christensen, blev kaldt unge Christen Offersen. Denne fik, skønt han var ældste Søn, aldrig Fædrengaarden, som derimod overgik til den yngste af alle Sønnerne, Stefan, eller Stefanus, som han egentlig var døbt.

Unge Christen Offersen byggede sig et Hus paa den brune Bakke. Han var Handelsmand i stor Stil; han købte Stude og Svin, som han rejste til Hamborg med

og solgte. Der købte han saa Manufakturvarer og andre Ting, som han rejste Jylland rundt med og solgte. Varerne, han købte i Tyskland, smuglede han over Grænsen, idet han havde underkøbt Toldkontrollørerne, saa de aldrig saa, naar han kom med sine Varer. Paa denne Maade var han efterhaanden bleven en rig Mand, saa der sagdes om ham, at han magelig kunde købe, hvilken Gaard det skulde være; men hans Rigdom fik en brat Ende. Engang han som saa ofte kom fra Hamborg med to Læs Manufakturvarer og andre Ting, var Toldkontrollørerne uheldigvis bleven skiftede, uden han anede det. Han blev da fangen og sat i Arrest, og Varerne blev konfiskerede. Hans Hustru, Maren Døes, maatte nu rejse derved og løskøbe ham; men derved gik hans Formue i Løbet. Han blev dog ved at handle, saa længe han levede, dog ikke mere paa Tyskland; nu drev han mest Hestehandel hjemme paa Egnen.

Unge Christen Offersen havde som Barn lært at læse hos en gammel, gudfrygtig Kvinde. Hun vilde gerne lære ham Afsky for Synden, og dertil brugte hun følgende Middel: hun tog hans Fingre, holdt dem hen til Ilden og lod ham mærke, at det kunde gøre ondt at brænde sig, og saa sagde hun til ham: „Hvis du synder, skal du saaledes brænde.“

Da han var 70 Aar gammel, døde han.

Han havde to Sønner og en Datter; den ældste var atter en Christen Offersen — den fjerde i Rækkefølge, der bar dette Navn. Han rejste til Sjælland og døde der. Den yngste Søn hed Christian og blev kaldt Christian Offersen eller Christian Smed. Efter at have lært Smedehaandværket og en Tid boet hjemme hos Forældrene, byggede han et Hus paa Linde Fællesjord og gav sig til at opdyrke og mergle et Stykke af Jorden.

Mergelen købte han af en Mand i Falsig i Navr, som selv kørte den til ham. Hvert Læs skulde koste 4 Skilling og en Pægl Brændevin, og hver Gang man saa Manden fra Falsig komme oppe paa Ravnsbjerg med et Læs Mergel, maatte Smedens lille Søn over til Stovgaard efter en Pægl Brændevin.

Det var dengang Skik, at naar en Mand skulde have noget smedet, tog han „en Dags Stævne“. Han kom da om Morgenens med en Sæk Tørvekul paa Nakken, en Madkurv i Haanden og en Flaske Brændevin i Lommen og hjalp saa Smeden hele Dagen med at blæse og slaa for ham. Maden og Brændevinen skulde han dele med Smeden; men Daglønnen, Smeden fik, var saa lille, at Christian Offersen sagde, at ingen kunde leve af Folks Stævner; thi man vilde have smedet af intet, ved intet og for intet. Derfor gav han sig til at lave Æggetøj, d. v. s. Knive, Sakse, Høleer, Lyngleer, Tørvespader o. s. v., og han lejede saa et Par Mænd til at rejse omkring i Landet og sælge det. Da Varerne var gode, vilde Folk gerne købe dem, og man mindes endnu baade i Salling og Thy gamle Linde Smed for hans fortrinlige Æggetøj.

Aar 1812 eller 13 gik gamle Christen Offersen paa Aftægt, og som før nævnt fik den yngste af hans mange Sønner, Stefan, Gaarden; hans Hustru hed Kirsten Marie Iversdatter. De havde en Søn, Christen, altsaa nok en Christen Offersen. 1816 havde Stefan Offersen været ude paa Rejse, og paa Hjemvejen blev han overfalden af en frygtelig Snestorm; mellem Holstebro og Linde forvildede han sig, gik Linde forbi og kom ud i den store Klosterhede, hvor man fandt ham længe efter frossen ihjel.

Aaret efter Stefans Død blev hans Enke gift med hans ældre Broder, Laust Offersen; men allerede 6 Aar

efter døde hun. De havde fire Børn, hvoraf den ældste Søn var opkaldt efter den ihjelfrosne Stefan. Laust Offersen sad ikke længe Enkemand; thi Aaret efter sin første Hustrus Død giftede han sig med Kirsten Kathrine Nielsdatter, og med hende havde han en Søn — atter en Christen Offersen —, der tilligemed Sønnen Stefan af første Ægteskab deltog i Treaarskrigen. Christen faldt ved Fredericia, og Linde har saaledes ogsaa ofret en af sine Sønner paa Fædrelandets Alter.

Omkring Aar 1840 solgte Laust Offersen Gaarden og flyttede til Resen ved Struer, og dermed var Gaarden ude af Slægtens Besiddelse. Den havde nu en Tid mange forskellige Ejere, indtil en af dem for ca. 40 Aar siden nedbrød Bygningerne og udparcellerede Markerne. Christen Lindes og Offerslægtens Fædregaard er altsaa ikke mere.

Den ene Gren af den endnu i Linde blomstrende Østergaardslægt er paa Spindesiden i Familie med Offerslægten, men ellers findes der nu i Byen kun et eneste Menneske af den forhen saa talrige Slægt, nemlig en Kone, der er en Sønnesønnesønnesønnesøns Datter af gamle Offer Christensen.

Den fjerde Gaard i Rækken fik førnævnte Povl Sørensens Søn, *Jens Povlsen*, 1741. Af hans otte Børn fik Sønnen Povl Jensen Gaarden efter ham. Dennes Nabo — som siden skal omtales — hed ogsaa Povl Jensen, og for at adskille dem blev Naboen kaldt Øster-Povl og denne Vester-Povl eller lille Povl, da han var meget lille af Vækst. Han var en ualmindelig dygtig Landmand, der drev sin Gaard mønsterværdig, opdyrkede Heder og var Foregangsmand i Sognet paa Landbrugets Omraade. Hans to ældste Sønner døde kort efter Fødselen; men en Nat fik han en — ganske vist ikke synderlig velkommen Erstatning for dem. Et Par

Folk fra Thy, der drev Landet rundt og tiggede, havde faaet Lov at overnatte i hans Lade, og Tiggerkvinden fødte da denne Nat et Dregebarn ude i Laden. Lille Povl maatte jo beholde Tiggerne og Barnet en Tid og sørge for, at det blev døbt. Barnet fik Navnet Christen, og Povl og hans to ugifte Søstre samt Sognefogden, Daniel Stovgaard, og dennes Kone stod Faddere til det.

Endelig fik Povl selv en Søn, der levede. Denne Søn hed Aksel, og han fik Gaarden efter ham. Aksel var ikke saa dygtig som Faderen. I Statsbankerottens Tid købte han et Stykke Ladebygning i Navrsgaard i Fovsing, og denne Handel blev hans Ruin. Han købte med de „gale“ Penge, men maatte betale med de ny, hvilket bevirkede, at han gik helt i Armod og maatte ca. 1826 sælge Gaarden. Han flyttede til Fovsing, hvor han købte sig et lille Hus.

Gaarden blev solgt til Øster-Povl, der købte den til sin Søn, Jens Povlsen. Denne købte, som før nævnt, ca. 1837 Hovedparcellen af Buskgaard, rev sin egen Gaard ned og flyttede derover, og dermed faldt denne Gaard for Udslettelsens Dom.

Den næste Gaard hed Østergaard. Den har været beboet af samme Familie, Søn efter Fader, i ca. 200 Aar og er endnu i Slægtens Besiddelse. Denne Slægt har udmærket sig ved et særligt snildt Haandelag; flere af Slægten har været Haandværkere, navnlig Tømrere og Snedkere.

Omkring Aar 1720 boede *Peder Povlsen* her. Han var født 1692 og døde 1773. Hans Hustru hed Maren Jensdatter. Efter dem fik deres Søn, Jens Pedersen, Gaarden. Han var Snedker. Hans Svendestykke, et Egetræs Chatol, er endnu i Familiens Besiddelse og er et meget godt og solidt Stykke Arbejde. Hans Hugge-

hus, der indeholdt en umaadelig Mængde Snedkerredskaber, var hans Stolthed. Han var Byens rigeste Mand, og naar de andre Bymænd var i Pengeforlegenhed, skulde de altid om til Jens Pedersen for at laane Penge.

Hans Hustru hed Abelone Povlsdatter. De havde to Sønner og fire Døtre. Det gjaldt jo den Gang som nu for Forældrene at faa deres Børn godt, d. v. s. rigt gifte, og i det Stykke var Jens Pedersen og Abelone saare heldige. Døtrene kom alle ved Giftermaal til meget store Gaarde. De andre Koner i Byen blev misundelige paa Abelone; thi de kunde ikke faa deres Døtre saa godt afsatte som hun. Man ymtede om, at det ikke gik rigtig redeligt til med disse Giftermaal fra Østergaard. Man var jo den Gang umaadelig overtroiske og saa Hekseri og Spøgeri overalt. Straks man saa noget usædvanligt, var der Hekseri med i Spillet, og derfor kom man ogsaa snart paa det rene med i Byen, at det maatte skyldes Hekseri, naar Abelone kunde faa sine Døtre saa rigt gifte. Hun forgjorde de unge Karle, saa de fattede Elskov til hendes Døtre. Saadan dømte Samtiden. Nutiden vilde dømme anderledes. Jens Pedersen var en anset Mand; thi han havde Penge paa Kistebunden, og Penge giver Anseelse i Verden. Derfor kom han i Forbindelse med Egnens største Gaardmænd, og hans Børn kom sammen med deres Børn. Derved hændte det, at de unge kom til at synes godt om hinanden.

Det er betegnende, at selv hendes egne Børn har troet, at hun kunde hekse; thi ingen af dem lod hende opkalde. Man turde ikke opkalde Børn efter Hekse af Frygt for, at Navnet skulde bringe Børnene Ulykke. Endnu ved gamle Folk at fortælle, at der har boet en Heks i Østergaard.

Af Jens Pedersens to Sønner fik den yngste, Peder, en meget stor Gaard i Bøvling, og den ældste, Povl, fik Østergaard efter Faderen. Han er den førnævnte Øster-Povl.

Povls Fader havde søgt at faa ham fri for Soldater-tjenesten. Gaarden hørte jo under Kvistrup. Her havde en saakaldt „Vinkelskriver“, der nu boede i Rom ved Lemvig, en Tid været Ladefoged, og ham kendte Jens Pedersen derfor godt. Jens fik derfor Vinkelskriveren til at udfærdige et falsk Friпас for Povl, der lød paa, at Povl var for lille af Vækst til Soldatertjenesten; men da han naaede Værnepligtsalderen, lod Herren paa Kvistrup ham udskrive til Soldat. Nu mødte Jens Pedersen paa Kvistrup med Fripasset; men det blev opdaget, at Passet var falsk, og Jens Pedersen blev smidt i Hundehullet. Heldigvis var Herremanden i Armod, og Jens Pedersen rig; da saa Abelone sendte en ikke saa ringe Sum Penge til Kvistrup, bevirkede dette, at Hundehullets Dør aabnedes for hendes Mand, og Sønnen slap fri for Soldatertrøjen.

Øster-Povl var ikke Snedker som Faderen. Alligevel havde han arvet dennes Snille, og han lod heller ikke denne Arv være ubenyttet. Han garvede Heste- og Kohuder til det her paa Egnen saakaldte „Bjedtlæder“, der var saa ualmindelig stærkt; enten solgte han saa Læderet — og det altid efter Vægt — eller ogsaa lavede han af det Heler og Øle til Plejle, Grimer til Kreaturer og meget andet, som han saa solgte.

Han var ogsaa Tækkemand og meget dygtig i sit Fag; thi naar der skulde tækkes paa Egnens Herregaarde, kom der ofte Bud efter Povl.

I den Tid kom der hvert Aar Snese af Vogne fra Thy, der skulde til Ringkøbing med Varer. Naar de kørte igennem Linde, kørte de tidt fast i Trindmose

sydøstfor Byen. Naar saa Hestene ikke kunde trække Vognen op, maatte man have Bud efter Øster-Povl. Han havde altid et Par store, stærke Stude, der kunde trække Vognen igennem.

De i hine Tider saa hyppigt omstrefjende Taterflokke havde, naar de kom hertil Egnen, deres Tilhold i Øster-Povls Lade, og derfra brandskattede de Omegnen ved deres Tiggeri.

Povl var 37 Aar, inden han — 1793 — blev gift med Daniel Stovgaards Datter, Ane. Til sin ældste Søn, Jens, købte han, som før nævnt, Nabogaarden. Sin egen Gaard overlod han til en yngre Søn, Jakob, om hvem der fortælles, at han skal have været usædvanlig stærk. Af de mange Historier om hans Kæmpekræfter, skal her kun nævnes en. Engang var han i Struer med et Læs Lyng, og da Læsset skulde væltes, stod tre Struerboere og sled og asede, men kunde ikke vælte Vognen. Da sagde Jakob: „Aa, I tager jo ikke fat, lad mig komme til,“ og han væltede da med Lethed Vognen ene.

Jakobs Efterkommere bebor endnu Østergaard, og den Slægten særegne Haandværkersnille trives frendeles der.

Den anden Gren af Slægten — Jens's Efterkommere — bor ogsaa i Linde endnu.

Den sidste og østligste Gaard hedder Stovgaard. Her boede allerede for over 200 Aar siden *Christen Madsen Stovgaard*. Som tidligere omtalt var han formodentlig Fader til Brødrene Offer og Mads Christensen. Mads fik Gaarden efter ham. Han var født 1682 og døde 1761. Hans Hustru hed Ane Marie Pedersdatter. Hun blev 97 Aar gammel og døde 1781. Det var meget ansete Folk, hvilket kan skønnes deraf, at naar der var Familiefester — ikke blot i Byen, men i hele

Omegnen — var Mads Stovgaard og Ane Marie gerne med. De havde en Datter, Kirsten, og Sønnerne, Kristen og Peder, der begge boede i Krunderup i Navr, og Daniel, som fik Stovgaard efter Forældrene.

Daniel blev Sognefoged og var ligesom Faderen en anset Mand. Han var gift to Gange. Hans anden Hustru var Jørgen Poulsens Datter, Maren. Maren Stovgaard maa have været meget tjenstvillig; thi naar et Barn i Byen skulde over til Ølby Præstegaard at døbes, var det næsten altid hende, man havde med for at holde det over Daaben. Daniel Stovgaard havde fire Sønner og seks Døtre, og af disse sidste kom de tre til at bo i Linde, nemlig i Østergaard, Sandgrav og Buskgaard. En fjerde — Ane Margrethe hed hun — kom til at bo i Birkild. Hun fik Navnet „Gal' Greth“, thi hun skal have været en hæsleg gal Kælling.

Af Sønnerne arvede Jørgen Gaarden. Han blev en ulykkelig Mand; thi han var saare uheldig gift. Hans Hustru brød sig ikke om ham; hun havde en Kæreste, en Karl fra Sønder Birkild ved Navn Henrik. Disse to drev det saa vidt, at de prøvede paa at skille Jørgen ved Livet. Først forsøgte de at forgive ham, og da dette mislykkedes, at kvæle ham; to af hans Døtre kom imidlertid til Stede i yderste Øjeblik og reddede ham. Men saa megen Overlast havde han lidt, at han aldrig siden forvandt det. Samme Nat gik Henrik hen og hængte sig.

Af Fortvivelse over de ulykkelige Familieforhold solgte Jørgen Danielsen Gaarden og flyttede til Stadsbjerg i Fovsing, og saaledes gik Stovgaard ud af Familiens Eje.

Endelig skal til Slutning omtales det eneste Hus, der var i Linde, og som kaldtes Vandborg. Her boede 1728 *Søren Vandborg*, sidenefter Jens Vandborg og efter

ham hans Søn, Bertel Vandborg, der blev gift med gamle Christen Offersens Enke. Han solgte Huset til en Mand fra Thy, den rige Christen Vandborg, som igen solgte det til Niels Lavridsen Sandgrav og flyttede ud paa Lindtorp Mark. Da Huset kom til Sandgrav, blev det nedrevet.

Det kan siges — og med Rette — at den Bys Historie, her er fortalt, ikke i nogen Maade udmærker sig fremfor det øvrige Lands Bondehistorie. Det har heller ikke været Hensigten med nærværende Skildring at give noget særligt ejendommeligt. Det har været Hensigten at fortælle et Stykke vestjydsk Bondehistorie fra fordums Tider og at knytte denne Historie til et bestemt Sted og bestemte Personer.

Maatte den da bidrage til, at Interessen for gamle Minder kan vækkes og øges, saa de ikke skal glemmes og gaa til Grunde, men maa blive fredede og opbevarede.

EN GAMMEL MORDSAG FRA VEJBJERGGAARD

Ved Provst THOMAS MØLLER, Spentrup

I Aaret 1886, da jeg som Student boede i København, blev jeg af en Slægtning gjort opmærksom paa, at der i Gehejmearkivets topografiske Samlinger fandtes nogle Aktstykker vedrørende et Drab, som havde fundet Sted den 20. September 1636 paa min Fødeggaard, Vejbjerggaard i Humlum Sogn, som den Gang ejedes af Grev Christian Rantzau af Breitenburg i Holsten.

Da disse Aktstykker har en vis kulturhistorisk Interesse, meddeles de her i Afskrift tilligemed nogle yderligere Oplysninger, som siden er kommen mig for Øje.

I

Vidne af Skodborg Herredsting, at Christian Rantzau til Bredenborgs Bud, Niels Jensen Stockendal, mødte og fik et Vidne af 8 Mænd, at følgende vidnede for dem med Led og oprakte Fingre:

1. Christen Christensen, som nu forgangen Sommer tjente paa Vejbjerggaard, at paa Tirsdag sidst forleden var 8 Dage siden, Solen var nede, stod han i Vejbjerg Lade og opbandt noget Halm; da kom Birgitte Johans Datter paa Vejbjerggaard og Pigerne der paa Gaarden til Ladedøren og bad, han skulde gaa ud; saa gik han ud til dem, og de gik ned til den nørre Port; da hørte han, at en skød en Bøsse af; saa løb de ud ad nørre Port og ned til Stranden; da fornam de intet der nede uden en sort Hund stod der og gjøede, og da fandt

de Hans Nissen død paa Strandsiden, og intet ved han der videre af.

2. Dernæst vidnede Margrethe Niels Datter, tjenendes paa Vejbjerggaard, at hun samme Tid sad i Vejbjerg Kohus med en anden Pige og malkede; da kom fornævnte Birgitte Johans Datter ind og spurgte, om de ikke hørte et Skrig, men de svarede nej og troede, hun sagde det for at forfærde dem; hun bad dem da om at gaa med hende ud; saa gik de først ud ad den søndre Port og saa intet, saa gik de igen ind i Gaarden hen til Ladedøren og bad Christen Christensen gaa med, saa gik de ad Nørreport til, da hørte de et Skud, gik ud af Nørreport og ledte omkring. De saa Hans Nissen ligge død paa Strandsiden, men hun saa intet Menneske og heller ikke nogen Hund.

3. Det samme vidnede den Pige, som sad med hende og malkede, blot at Birgitte Johans Datter havde brugt det Udtryk: Om de ikke hørte et Menneske gav et Rol af sig? Hun svarede, at hun ikke hørte det og sagde: Nu vil I os gjøre rædde! Da svarede hun, at det var hendes ramme Alvor. Hun saa Hunden løbe og gjø; det skete, da den lyse Aften var forbi. Saa gav de ham Gud i Vold og gik hjem fra ham.

4. Stævningsmændene vidnede, at de havde indstævnet de ovennævnte samt Birgitte Johans Datter, Mads Christensen, født i Bredalsgaard, for hans Faders Bopæl, for hvis Vidner her i Dag skulde føres.

Dat.: Aar 1636, Mandag den 3. Oktober.

Afskr.: Topogr. Saml., Vejbjerggaard Nr. 1.

Dat: Aar 1636 ³/₁₀ (bis) — 1636 ¹⁰/₁₀ — 1636 ¹⁷/₁₀ (quater).

II

1636, 3. Oktober.

Vidne af Skodborg Herredsting, at Christian Rantzaus visse Bud, Niels Jensen i Stockendal, fik et Vidne af

8 Mænd, at 6 Synsmænd fremgik for dem og vidnede det Syn, som de vare lovlig tiltagne til af Tinge. De vare den 27. Septbr. paa Vejbjerg og i Overværelse af fornævnte Niels Jensen paa sin Husbonds Vegne og Herredsfogeden, Delefogeden til Bøvling samt nogle af Sandemændene i Herredet. Da blev forevist sl. Hans Nissens døde Legeme, som blev taget af Ligkisten, da saa de bag paa hans højre Side et Knivslag, et andet Knivslag noget bedre frem paa samme Side, det tredie foran paa hans højre Axel, og nede ved hans venstre Patte saa de et forfærdeligt Hul, som der kunde gaa 3 Fingre i, paa den anden Side derimod var en blaa Plet, og synes dem, at samme Hul og Skade var skudt med en Bøsse; i lige Maade syntes dem, at baade Lod og Prop var inddrevet ad samme Hul tillige; under Ansigtet var han blaa og blodig. Mads Christensen, født i Bredalsgaard, var stævnet for sin Faders Bopæl for dette Syn og Vidne i Dag at tage beskrevet.

Dat.: Mandag den 3. Oktober 1636.

Afskr.: Topogr. Saml., Vejbjerggaard Nr. 2.

III

1636, 10. Oktober.

Vidne af Skodborg Herredsting. Christian Rantzau til Bredenborgs visse Bud, Niels Jensen i Stockendal, fik et Vidne af 8 Mænd, at for dem vidnede i Dag paa Tinget Jørgen Jensen Møller i Aamølle, at den næste Tirsdag før sl. Hans Nissen, som boede paa Vejbjerg, blev dræbt, købte Mads Christensen, født i Bredalsgaard, en lang Bøsse af ham, og nogle Dage efter spurgte han, at Hans Nissen var skudt ihjel.

Dat.: Mandag den 10. Oktbr. 1636.

Afskr.: Topogr. Saml., Vejbjerggaard Nr. 3.

IV

1636, 17. Oktober.

Vidne af Skodborg Herredsting, at Christian Rantzau til Bredenborgs visse Bud, Niels Jensen i Stockendal, fik et Vidne af 8 Mænd, at 4 Synsmænd fremgik her paa Tinget og vidnede, at de den næste Onsdag før St. Olufsdag, eftersom Niels Jensen paa sin Husbonds Vegne havde dem tiltaget, vare paa Vejbjerg at syne og se, hvorledes hans Husbonds fuldmægtige Gaardsfoged, Hans Nissen, var slaget og medhandlet. Da blev dem først forevist hans Ansigt, en stor slem blaa Plet paa hans højre Øje, som dem syntes at kunne være Øjet til Skade, og Stederne blodige, 7 blaa Pletter paa hans Arme og Krop, og paa samme Tid bekjendte han for dem med sin højeste Helgensed, at Mads Christensen, barnfødt i Bredalsgaard, som da tjente ham, havde gjort ham for ^m Saarmaal paa hans Husbonds Gaard Vejbjerg den 23. Juli 1636, og ydermere bekjendte han for dem, at han havde givet ham mange Nævepust og Jordskud, som han ikke vidste Tal paa.

Dat.: 17. Oktober 1636.

Afskr.: Topogr. Saml., Vejbjerggaard Nr. 4.

V

1636, 17. Oktober.

Vidne af Skodborg Herredsting, at Christian Rantzau til Bredenborgs visse Bud, Niels Jensen, fik et Vidne af 8 Mænd, at 4 Mænd vidnede for dem paa Tinget, at de havde ikke hørt eller fornummet, at Mads Christensen, født i Bredalsgaard, blev forenet eller forligt med sl. Hans Nissen, som boede paa Vejbjerg, siden i Sommer, han slog ham paa Vejbjerg, da han tjente ham, eftersom Syn er omhjemlet.

Dat.: Mandag den 17. Oktober 1636.

Afskr.: Topogr. Saml., Vejbjerggaard Nr. 5.

VI

1636, 17. Oktober.

Vidne af Skodborg Herredsting, at Christian Rantzau til Bredenborgs visse Bud, Niels Jensen i Stockendal, fik et Vidne af 8 Mænd, at 4 Mænd vidnede for dem paa Tinget, at der nu for stakket Tid siden, kort efter at sl. Hans Nissen, som boede paa Vejbjerg, blev dræbt, blev en brun Hoppe borte af Vejbjerg, og at de have hørt Rygte og Tidende gaa, at Mads Christensen, født i Bredalsgaard, skulde borttaget samme Hoppe og være bortrømt siden Hans Nissen blev dræbt; item at de ikke have set eller fornummet Mads Christensen noget Steds i Egnen, enten til Kirke eller andre Steder, siden Herredsfogden med flere Dannemænd vare paa Vejbjerg til Syn over Hans Nissens Lig.

Dat.: 17. Oktober 1636.

Afskr.: Topogr. Saml., Vejbjerggaard Nr. 6.

VII

1636, 17. Oktober.

Vidne af Skodborg Herredsting, at Christian Rantzau til Bredenborgs visse Bud, Niels Jensen i Stockendal, fik et Vidne af 8 Mænd, at 2 Mænd vidnede i Dag for dem paa Tinge, at de hos vare paa Vejbjerg i Tirsdags for 14 Dage siden, da Herredsfogden Michel Lauridsen med flere Mænd var til Syn over sl. Hans Nissens Lig, og da hørte de, at fornævnte Michel Lauridsen begjærede af Christen Madsen i Bredalsgaard, at hans Søn Mads Christensen maatte fremkomme og lægge sin Haand paa fornævnte Hans Nissens Lig, sig at befri, om han var uskyldig i hans Død, eller om han selv vilde gjøre det paa sin Søns Vegne, at der maatte gives noget Tegn, om Mads Christensen deri var skyldig.*

* Det var den saakaldte Baareret, man her vilde bringe til Anvendelse, idet man mente, at Gud vilde gribe ind og vise, om

Christen Madsen svarede, at han vilde det ikke gjøre, enten paa sine egne eller paa sin Søns Vegne; han havde ikke set sin Søn i 3 Dage, og da saavel som altid havde han været ham et ulydigt Skarn.

Dat.: Den 17. Oktober 1636.

Afskr.: Topogr. Saml., Vejbjerggaard Nr. 7.

I Historisk-topografiske Efterretninger om Skodborg og Vandfuld Herreder af Dr. phil. Nielsen findes følgende yderligere Oplysninger om Mordet:

„Denne Sag trak i Langdrag, saa Kongen 22. Febr. 1637 beskikkede 3 Kommissarier til at undersøge Sagen. Det hedder i Kongebrevet herom:

„Eftersom udi det ganske Land rygtbart er, at Hans Nielsen (!) paa Vejbjerg, som har boet paa Christian Rantzau til Bredenburg hans Stavn, jammerligen er myrdet, og eftersom der mistænkelig flere ere Medvidere ved samme Drab, formentlig hans egen Hustru for ondt Forligelsemaal, de have haft sammen, og uagtet vi ikke ere tilsinds at gribe ind i Adelens Jurisdiktion, frygte vi dog, at Fogden i Husbondens Fraværelse ikke skal gjøre tilbørlig Eftersøgning.“

Endnu 2 Aar efter var Sagen ikke oplyst, thi den 19. Juni 1639 fik Malte Juel kgl. Befaling til at holde nyt Forhør over Konen om, naar Mads Christensen kom til dem, og hvad han gjorde, hvor de fik den Baare, om Mads Christensen var i Gaarden den Dag eller laa den Nat ene inde hos hende, om han vaagede

vedkommende var skyldig eller ikke. Naar nemlig den anklagede rørte ved den dødes Saar eller ved hans Navle, ventede man, at Saarene vilde springe op at bløde, eller at Ligets Ansigtssfarve vilde blive ændret, hvis han var skyldig. Skete det ikke, gjaldt Mistanken for ugrundet. I Middelalderen anvendte man en hel Række af saadanne formentlige Gudsdomme i Rettergangen.

over Liget, om han var nogle Dage i Gaarden efter Drabet, om hun lod bære Hans Nissens sorte Klædning til Mads Christensens, om hun havde solgt eller givet ham den, hvorledes hun fik den brune Hoppe, alt Enkeltheder, der mere antyde end bevise Sagens Sammenhæng.“

Efter alt, hvad der saaledes foreligger, maa det antages, at man aldrig har faaet fat i Mads Christensen, som utvivlsomt har været Morderen, men at han har formaaet at unddrage sig Retfærdighedens Arm, der den Gang rigtignok ogsaa bevægede sig med en for os ret mærkelig Langsomhed og Omstændelighed.

OM LANDSBYDEGNENES KAAR 1741

Af P. STORGAARD PEDERSEN

Allerede før Aar 1700 havde der været ført Forhandlinger om at nedlægge nogle af Latinskolerne i de smaa Købstæder, fordi man mente, at de var unyttige; men der skete dog ikke noget i den Henseende før flere Aar efter. 1732 maatte Biskopperne give Indberetninger om Skolevæsenet i deres Stifter og Forslag til Forbedring deraf. Til at gennemgaa det saaledes indkomne Materiale blev det følgende Aar nedsat en Kommission, der først afgav sin Betænkning 1739. I Henhold til denne Kommissions Indstilling blev det paabudt, at der skulde nedlægges 16 af Jyllands 24 Latinskoler, og at Indtægterne fra de nedlagte Skoler skulde bruges til Forbedring af dem, der blev tilbage. Latinskolerne i Ringkøbing, Holstebro og Lemvig blev da nedlagte 1740 og deres Indtægter lagt til Ribe Latinskole.

Men samtidig blev der Grund til at undersøge, om Landsbydegnene for Fremtiden af deres smaa Indtægter skulde yde Støtte til Latinskolerne. Ved Landemodet i Ribe i Forsommeren 1741 fik Provsterne derfor Paabud om at skaffe paalidelige Indberetninger om Degneembedernes Indtægter, inden det næste Landemode skulde holdes i Varde.

Indberetningerne, der fremkom ifølge dette Paabud, findes i Landsarkivet i Viborg (Ribe Stiftskiste, Miscel-

lanea Nr. 7, Kapsa 63), og de giver et ikke særligt lyst, men sikkert nogenlunde sandt Billede af Degnenes Kaar paa den Tid.

Her gengives først samtlige Meddelelser om Degne-embederne i Bølling Herred, og dernæst medtages nogle af de mest ejendommelige fra andre Provstier i Amtet.

Deignene i Bølling Herred ville hver her paategne, hvormeget deres visse aarlig Indkomst kand være, baade af Korn, Offer og Accidenser, visse og uvisse, alt anslagen til Penge og det saa sandfærdig og tydelig, som de achter at ville være ansvarlig for vedkommende efter Monit. 2 i sidste Riber Landemodes Synodalier, som herhos følger til Præsterne.

Lemb Præstegaard, den 30. Juli 1741.

C. Christensen Allerup.

Deinen i Lemb haver ingen Deinebolig, sidder paa et Fæstested Lundenæs tilhørig, er af formeere salige i Gud Hr. Biskoper ansat aarlig at svare til Ringkjøbings Skole 3 Mark, som og er betalt og kan bevises med Rectors Qvitering. Proprietærerne tilegne sig Sønnen af slige Fæstedeine, at de skal enten være Soldat eller antage en øde Sted, jeg maa og svare i Famili- og Folcheskat* lige ved dem, der har fri Deineboliger. Saaledes attesterer

Jep Lauritzøn.

Lemb, den 30. Juli 1741.

Degnen i Ølstrup hauer ingen Degnebolig, sidder paa et Fæstested Lundenis tilhørig, skatter deraf som en Bunde og har desuden betalt til Familie-Skats Forpagtere paa Anfordring aarlig Familieskat lige ved den,

* Familie- og Folkeskatten var en almindelig Kopskat, der var paabudt ved Forordninger af 31. December 1700 og 29. December 1732. Skatten skulde ydes af hver Person, dog med nogle faa Undtagelser. Der maatte saaledes intet kræves af Skolemestrene med Familie og Folk ved Kongens nyopbygte, grundmurede Skoler paa Rytterdistrikterne. Ligeledes skulde det paases, at gamle, svage og vanføre Mennesker ikke blev betyngtet.

der har fri Degnebolig. Er efter Kaldets ringe Indkomster og befunden Gravamen* ved Degnekaldet ansat aarlig af de forrige Sal. Biskoper i Stiftet for 3 Mark, som og er betalt efter Regtors Quitting. Bønderne vil ej give mere, end de self løster, og somme slet intet, thi de paastaar, at Degnen hauer intet i Louen og Forordningen at kreue efter. Til visse og uvisse af Kaldet aarlig overgaar ej fire Rixdlr., Paaske- og Sanct Hansdags Rente falder her intet, men ichun 2 à 3 Vol Eg i Højeste. Saaledes testerer

J. Hee.

Ølstrup, den 6. Aug. 1741.

Efter Højbydende Øvrigheds Ordre kand Degnen udi Wordegod og Wium sandfærdig berette, at samme Degnekalds Indkomme er ussel og ringe, ja Beboerne kommen i en slet og ond Vane uden Ansvar giver Degnen, hvad de lyster, og siger Nej, naar de behager. Mit Indkomme af Korn, hvoraf jeg efter Loven skal pensere $\frac{1}{5}$ Deel, kan beløbe imod 6 Tdr. Rug og 7 Skpr. Biug, 5 Sldr.; en Offerdag ey nydes uden af en half Snes Steder, der giver 2 Skill., somme ey mere end een Skilling danske af hver. Extra er lidt falden, siden min Ankomst til dette lidet Brød. Smaaredsel er af samme Beskaffenhed, at de giver en Snes eller $\frac{1}{2}$ Snes Eeg, hvem der behager, og nogle en liden Ost; og lader blive hvem der vil med Paastand, det er ingen Rettighed. En Degnebolig har disse Wordegod og Wium Kirkers Eyere, Jens Rabech paa Ahlergaard i Borres Sogn, først ifjor Michelsdag anvist mig til Beboelse og efter hans skriftlig Anvisnings Seddel gjort den til en perpetuered Degnebolig, og samme Hus, staaende ved Wordegod Kirke, er ganske forfalden paa Tag, Tømmer og Ler, er et Agger, Eng, Græsjord og Vandløs Hus, Digerne nedfalden, en Del ganske bortførte, købt for 20 Sldr. af forrige sal. Degns Arvinger; samme brøstfældige Hus har ey vaaren muelig i Mindelighed at faa ham til at lade reparere og levere i forsvareligh Stand, da jeg dog efter Loven samme bør holde vedlige og forbedrer. Saa ingen Pension, det nogen

* Gravamina — Byrde, Tyngde.

kand mindes, er gaaen af dette lidet Brød; Og eragter de højbydende Øvrigheder gunstigst, hvad Pension der kand svares, naar min og Hustrues og Børns fattige Mund-Portion fradrages og kand være at klæde sig med, ja Skatter og daglig forfaldne Udgifter fraregnes. Saa jeg ey kand see mit heele Kalds Indkomme over til en Snes Daler kand beløbe. Gud veed Indkommen er fattig og liden at leve af og at svare Pension af. Gud bøye hans Kgl. Mayestæts og høye Øvrigheds Hjærter i Naade at see til os fattige Degne at kunde nyde og kræve noget vist at leve og pensere af.

Wordegod Degnebolig, d. 10. Aug. 1741.

K. Bruun.

Den Tid, jeg haver været Sognedegn i Borris og Fa-ster, er ganske kort ickun paa 2de Maaneders Tid, saa her imidlertid hverken er falden Offer eller Degne-Skiepper, desaarsag falder mig vanskelig at berette Degnekaldets enten visse eller uvisse Indkomme. Men saa meget jeg kand formærke, skal den aarlige Kornskieppe af Bunden bedrage sig til 7 à 8 Tdr. Rug og Biug, hver Høytids Dag mellen 7 og 8 Sldr., som man dog ey kand gjøre nogen vis Facit paa; thi Bønderne siger, de kand ofre Degnen, hvad de vil og efter deres egen Villie og Lejlighed, saa jeg maa have det i Kiærlighed, ellers gaar det med mig ligesom min Formand, der af slig Aarsag qviterede dette Kald. Dette uvisse kand jeg slet intet give Oplysning om. St. Hansdags Rente af Ost og Æg etc. siger Bunden, hand aldrig har givet. Men højgunstige Øvrighed betænker vi fattige Degnes Lejlighed; Jeg for min Part haver Hustrue og Børn, saa Brødet er tynd nok skaaret for vores Tieneste og Umage fra Aarets Begyndelse til dets Ende. Gud bedre mig hans Kgl. Maysts. allernaadigste Forordning for mig og andre at nyde den 3die Del mod Præsten ej havde staaet [uopfyldt], da mand havde havt at pensere af til Skolerne. Mine Vilkor vil blive haardere, skal jeg nu fratages i dend Stæd, jeg havde ventet Forbedring. Mig er ellers vitterlig en Kgl. allern. Reskript udgangen i Sl. Hr. Biskop Lodbergs Tid in anno

1686 à 1688, der udtryckeligen befaler, at de Degne, der ej nyder $\frac{1}{3}$ Del mod Præsten, og ej tilforn haver pensioneret, skal aldeles være forskaanet for Pension.

Borris Degnebolig, den 22. Aug. 1741.

H. J. Bruun.

Jeg undertegnede, som beboer en liden i Fæste havende Sted paa Lundenæs Gods af Hartkorn 1 Td. 1 Fdk., som jeg maatte tage imod ved Kaldets Tiltrædelse, om jeg vilde have nogen Huuselye, som jeg næppe kunde faa, thi der var ingen Degnebolig, er nu forbunden til med andre Bønder at svare de aarlige kgl. Skatter og Contributioner saavel som Husbondens Landgilde, hvilket er 2 Rdl., $\frac{1}{2}$ Td. Rug, 8 Dages Hoverie og desforuden Tiender og andet. Men som Kaldets ringe Indkomster, som aarlig bestaar af 3 Tdr. Rug, 6 Skpr. Byg, dernæst hver Høytidsdag at nyde 3 Sletdaler, hvoraf jeg med Hustru og Barn ey uden stor Armod kand opholdes med daglig Nødtørftighed og vores aarlige Udgifter; thi vi fra hver Aars Philipi-Jacobi Dag og til Høstens Tid skal købe det, hvormed vi os skal føde og Sandhed at sige tigge Uld til Klæderne, beder derfor paa det allerydmygeligste, at de naadige og fromme Herrer, som herudi have at styre, vil have mig deres ringeste Tiener for slig Udgift til Riber Skole forskaanet, saasom der aldrig er givet Pension af dette ringe Brød. Jeg vil ønske, at Herren selv vil belønne dem derfor baade her og hisset i de retfærdiges Opstandelse, jeg som er den ringeste Tjener.

Mickel Falck,

Dejn til Bølling og Sædding.

Endskiønt mit ringe Degne-Embedes visse og uvisse Indkomster ere faa og smaa imod Udgifterne, saa dog ifølge af Deres høyædle Høyærværdigheds Hr. Biskops 2det Monitum i sidste Actis Synodi Ripensis, giver tilkiende, at mit Kalds visse Indkomster (som rettere maa kaldes uvisse i Henseende at heele Schiern Sogn, undtagen 10 Opsiddere ere forarmede Hoftienere til Londenis og Deiberglund, som har lidet til sig selv og mindre

til andre, svarende urigtig hvad de bør), bestaar udi Rug $5\frac{1}{2}$ Td., intet Byg, Havre eller andet Korn, samt i Høytidsoffer hele Aaret igennem 21 Slettedaler. De uvisse eller Accidentser kand icke bedrage sig ialt over 2 Sldr, og Smaaredsel kand icke beregnes at bedrage sig over 1 Mark, thi det har aldrig været Skik i Schiern Sogn at svare andet til Degnen af sligt end nogle Æg ved Paasketider, som dog icke indkommer fra alle, men ickun fra nogle faae. Dersom af ovenmeldte Indkomster til publique latinske Skoler skal udgives, bliver et armligt Levnet at forvente, som for mange andre saa og for mig, som dette saa i al Sandhed at være te-sterer.

Schiern Degnebolig, den 31. Aug. 1741.

Friederich Hammerich.

Da den ulyckelig Ildebrand A° 1698* var overstaaet og jeg derved i største Armod var geraadet, hjalp høye-ædle og høylærde Doctor A. Anchersen, Superintendent over Riber Stift mig i min største Armod med Stau-ning Degnekald og lovede at være mig derefter til Befordring, fremviste mig og da af Protokollen, at det var en god Degnebolig baade paa Agger og Eng. Jeg tog det med Tacksigelse and, austod til den ausindige Degn sin Livstid ald Degneboligens Auling i Forhaabning, jeg derfra med det første efter Hr. Biskoppens Lyfte kunde blive til bedre promoveret, thi Aulingen er fra Degneboligen frakommen og Biugningen ruineret og forfalden. Jeg har iche over 7 Agger Jord og skatter dog af $2\frac{1}{2}$ Td. Skyld. Penserer aarlig og har nu i 43 Aar aarlig penseret 1 Rdlr., betaler Consumption og Familie-Skat og ellers i alle extraordinaire Udgifter. Jorden har andre at bruge, men jeg betaler Augiften. Ellers maatte jeg i min Alderdom nyde, hvad Stauning Degnebolig har tilhørt og notificere, hvad der nu til-ligger, skal det være mig en stor Fornøjelse og Suc-cessori til Gafn og bæste. Jeg nyder aldrig eller har nødt nogen Aar over 5 Tdr. baade Rug og Biug, og

* 1698 fandt en stor Ildebrand Sted i Holstebro, hvor E. Holst da formodentlig har været Discipel ved Skolen.

nu da Bynderne vil meene, at det er ingen Rettighed, de kan give hver, hvad de vil, saa faar jeg næppe 3 Tdr. aarlig. Offer paa de tre store Fester beløbber sig aldrig over 6 Rdlr. aarlig; nogle ansee min Armod og værer mig behiælpelig med en Brød, en Snes eller halv Snes Eeg, Accidentia enten 1 eller 2 Mark, Barsel-Koner 8 eller 6 Skilling, Barnedaab 4 Skilling. Vil nogen være mig behiælpelig, at jeg kunde naa noget bedre, nu jeg i min høye Alderdom trænger høyligen dertil. Dette saa i ald Sandhed at være testerer

Erich Holst.

Stauning, d. 2. September A° 1741.

Deignen til Deiberg og Herning kan fast ikke give nogen tilforladelig Opliusning om sine visse, mindre om uvisse Indkomster, thi Deigneskieppen, som i Steden for Deignetraven skulle være visse, behager Menigheden nu at gjøre uvisse, idet at nogle efter egen Villie formindsker 1 Skp. Korn til $\frac{1}{2}$ Skp., andre hvor to sidder for Gaarden nægter at vil give Korn uden hver anden Aar; Høytids Offeret, som det formodentlig visse, er ganske uvisse formedelst at undertiden ofris mig for en hel Familie 2 Sk., undertiden 1 Sk., alt sammen af den Raison, at Bonden siger, det er ikke nogen Skyldighed dem befalet enten i Lov eller Forordning at give enten vis Korn eller Offer, men formener det staar i egen fri Magt og Villie. Dog kand jeg af begge Sogner meesten Deel tiltrygle mig Korn præter propter aarlig Rug 4 Tdr. 4 Skpr. andslagen à 1 Rdl. 4 Mark, er 7 Rdlr. 3 Mark; item Byg 4 Skpr. andslagen til 3 Mark; Høitiidsoffer kand ei beregnis uden à Høitiid 3 Rdlr., er 9 Rdlr. Summa saa vit visse 17 Rdlr.

Accidencer og uvisse kand ikke settis for nogen vis Summa, naar jeg ikkun vinder ved et Liig 8 à 16 Sk., ved en Barselkones Kirkegang 12 Sk.; ved et Barnedaab 9 Sk., hvoraf forefalder i begge Sogne ikke over 6 à 7 om Aaret, og endelig, naar een Bryllup hver tredie eller fjerde Aar indfalder, kand vinde i det høieste 5 à 6 Mark.

Smaaredsel af Brød etc. har før været i Skick, men mange har af selftagen Magt plat ud nægtet og af-

slaaet det, undtagen jeg om Paaske kand formaa nogen at give 10, andre 12 Æg, som ialt kand beløbe sig til 2 Wol à 12 Skilling.

Af saadan Indkomst har jeg udi et Degneboel, hvor jeg næppe kand holde 2 Kiøer, maattet reparere paa Degneboligens fast nedfaldne Huus, dyre bekostet aarlig Ildebrand, svaret Familieskat efter Forordningen, og som Qvitteringer udviiser penseret aarlig til Ringkiøbing Skole 3 Mark. Og haver mit Brød derhos været skaaret mig saare tynd, hvis jeg ikke tillige for at undgaa skammelig Armod hafde hidtildags ernæret mig ved fornemme Folkis Børns Information i Latinen, men nu jeg saadant skal nedlægge formedelst den paa-trængde danske Skolehold, som efter Proprietairernis Godtbefindende alene skal være fra Martini til Gregorii Dag og med saadan Løn afleggis, at jeg samme tillige med Deigne Embedets hele Aars Indkomst imidlertid fast kan consumere, seer jeg i min høie Alder ikke allene dend Armod for mig, som jeg hidindtil har befrygtet, men endog at jeg tvert imod Hs. Majsts. allerchristeligste Præcaution i sin Forordning skal gjøre mine tu Embeder suckendis, vil derfor nedlægge dette under dend høiviise Øfrigheds gunstige Opsium om og hvorledes jeg af saadan Indkomst skal andsees at pensere $\frac{1}{5}$ Deel.

Deiberg Degnebolig, d. 8. September 1741.

P. Winther.

SPECIFICATION

paa Degnens Indkomst af Korn, Penge etc. efter vel-ærværdige Hr. Proustes, Mag. Allerups, Omgangs-Brev i Hindherrit dets Befaling de dato 22. Juli 1741.

Degnen til Tiim og Madum, Christen Rindom, nyder af bemeldte Sogner hverchen Degnetraver eller Korn paa Skippen efter hans kgl. Majst. allernaadigste Lov og Forordninger, mens alleniste som hans Formand for hannem af Alders Tid nødt haver efter gammel Skick og Vedtægt, nemlig af nogle Gaarde 1 Skp. Rug, af nogle 1 Skp. Byg, efter gammel Maal at regne 10 Skpr. til Tønden; sammesteds ickun en bred Skippe, og sammesteds en her saa kaldet Nandist, bestaaendes

af en Kage og 1 Faarelaar. Ruget af Tiim Sogn kand beløbe sig efter yderste Udregning til 3 Tdr. $1\frac{1}{2}$ Skp., Byg 1 Td. 6 Skpr., hvilcket naar 1 Td. Rug der af det eene Aar med det andet at regne anslagis til Penge 1 Rdlr. 2 Mark og 1 Td. Byg til 5 Mark, er for Ruget 4 Rdlr. 1 Mark $3\frac{1}{5}$ Skill., for Byget 1 Rdl. 2 Mark. Nandister af Tiim gives icke mere end 5, hver at taxere for 8 Skill., er 2 Mark 8 Skill.

Noch $3\frac{1}{2}$ Vol Eg à 12 Skill., er 2 Mark 10 Skill. Offer af Tiim paa en af Høytiderne beløber sig omtrent til 2 Rdlr. 4 Mark; af Madum 5 Mark, er ialt for de tre store Høytider 10 Rdl. 3 Mark. Rug af Madum gives 8 Skpr., beregnet til 1 Rdlr. „ Mark $6\frac{2}{5}$ Skill. Byg 6 Skpr. til 3 Mark, 14 Nandister à 8 Skill. er 1 Rdlr. 1 Mark, Eg 2 Voll 1 Snes er 1 Mark 11 Skill. Ovenmeldte af Korn og Nandister kan Degnen ingen Aar ialt nyde eller bekomme enten af den ene Sogn eller den anden, og det formedelst en Deel Steder kand staa øde, en Deel sidder saa forarmet i Stederne, at de har lidet eller intet til dem selv, og maa da heede: *Nudo vestimenta detrahare difficile, nam paupertas sibi murus.** Accidentier af Tiim og Madum ved Barne-daab, hvor der ofris Degnen 4 Skill. med Barnet og 1 Skill. af en Fadder; Ved Barselqvinders Kirkegang, naar Kirkekonen ofrer 4 Skill. og den, som gaa med hende 1 à 2 Skill.; ved Ligbegængelser, hvor Degnen faar 6, 8 à 12 Skill. eller undertiden i højeste 1 Mark; Ved Bryllupper, hvoraf i 3 Aar icke har været uden 2de smaa i begge Sogner, kan icke efter Skønsomhed (si incerta pro certis habenda) anføres høyere til Penge end 3 Rdlr. aarlig. Endnu er Degnen i forrige Tider bevilget af en Deel Mænd i Madum Sogn at gives nogle Kievner til Hielp til en Hestis Foder, formedelst han om Vinteren icke kunde gaa til Fods til Annexen og kunde paa Tiim Degnebols Aufl og Eyendom, som icke engang er tilstrækkelig noch til een eniste Koes Føde, icke formaa at holde sig nogen Hest; af disse Kierve giver nogle 2, nogle 3 og somme 4, som ialt kand be-

* Det er vanskeligt at trække Klæderne af den nøgne, thi Fattigdommen er sig selv en Mur. Mere frit oversat: Det er vanskeligt at plukke Haar af den skaldede.

løbe sig til $3\frac{1}{2}$ Traver, og kand i høyeste være at anføre for 1 Rdlr. Altsaa bliver Summa Summarum paa Degnerfs hele Indkomst af Tiim og Madum til Penge anslagen 23 Rdlr. 5 Mark $6\frac{3}{5}$ Skill.; mens hvor vidt samme kand naa og slaa til Næring, Huusholdning og andre Udgifter Aaret omkring, det veed Gud og hver Mand, som veed og betragte det usle Degnebols Eyendom, som er indmatriculeret for og kand besaaes med 3 Skpr. Hartkorn, desaarsag Degnen her i sidste Seculo og længere aldrig har været lagt i nogen Pension til nogen Skole, ja endogsaa for at ernære sig og sine maa nødes til at sidde en Fæstebonde af Tiimgaards Gods, som hand baade maa skatte og skylde og giøre Hoverie af.

Gud velsigne den høygunstige Øvrighed timelig og ævig, som tæncher paa Josephs Skade og komme den fattig trængendis Nødtørft ihu til det beste.

Hvilchet allerydmygst og Ærbødigst ønskes og underskrives af Degnen

Christen Rindom.

Tiim Degnebolig, den 21. Aug. 1741.

Efter Deres Høyærværdigheds Forlangende og velærværdige Hr. Proustis Begiering til mig paa mit Degnekalds Indkomst baade visse og uvisse af begge Sogner:

I. Korntienden nyder jeg endnu som min Formand paa Skiæppen baade af Helgaard og Halvgaard, som kan beløbe sig in alles af Møeborg Sogn: Rug 2 Tdr. 3 Skpr., Biug 1 Td. 2 Skpr., af Nees Sogn: Rug 1 Td. Biug 2 Tdr. 3 Skpr. Desforuden nyder jeg af hver, som Heste og Vogn har, en liden Kage og een Faarelaar, som kand beløbe sig in alles: 36 af Møeborg Sogn, 32 af Nees Sogn.

II. Til Paaske nyder Degnen ingen Oste men Eeg, som kand beløbe sig af Møeborg Sogn $3\frac{1}{2}$ Woll, af Nees Sogn 3 Woll.

III. Min Offer paa de 3 Højtidsfæster kand beløbe sig af begge Sognene fra 5 til 6 Sletdaler.

IV. Bryllupper, naar de forefalder, kand være een eller to om Aaret og somme Aar slet ingen, og naar der et forefalder, kan jeg nyde 1 Sletdaler og somme Tids mindre.

V. Til Barnedaab er det ordinære 7 Skilling og undertiden 9 Skilling.

VI. Kirkegangskoner nyder Degnen 4 til 8 Skill. af.

Gravamina:

I. Ellers er det alle vitterligt, at jeg af min Aufl iche kand nogen Aar føde en Kou, med mindre jeg jo maa kiøbe et Læs Høe til Hiælp, og ingen Middel at komme en Miil imellem mine Kircker for at møde betids med Præsten, og en besværlig Vej om Vinteren, hvorfor jeg maa nødes til at leye en Bæst af Bonden om Vinteren, som hver Helligdag kand koste 8 Skill.; og om Sommeren, naar Dagene ere lange, maa jeg gaa Veyen, da min Præst tøver lidet af Medynch over mig.

II. Desforuden har jeg min Hustrues Moder hos mig som forrige Enche udi Kaldet, som jeg a parte maa skaffe Huusværelse af Kiærligheds Pligt, men ey efter Evne gifver til hende aarlig 8de Del af mine Nandister, en Woll Eeg og en Td. Korn og nogle Penge efter Leyligheden, som er mig Pension dyre noch, skjønt det er ringe Midler for hende, eftersom hun er en gammel Kone og kand lidet fortjene.

Naar nu Kaldets Ringhed maa gunstig observeris til ligemed Degneboligen, som i alt er anslagen i nye Matricul for Hartkorn 1 Skp. 2 Fdkr. 1 Alb., sees der vel af, at jeg har et ringe Brød, hvor lidet der kand være til Føde og Klæde for mig med Hustrue og 4 Børn, og Huusets Vedligeholdelse og ald anden Udgift, stiller jeg nu ydmygst til Deres Bevaagenheds christelig Omhue og Eftertanche; og som der tilforn har været giort Andgivelse paa Møeborg Degnekalds Indkomst og Udgangen viiser, at de daværende Stiftamtmand og Biscoper har haft Raison til at forskaane mine Formænd og mig hidindtil fra Pension; Samme Naade jeg og ydmygst endnu vil tilbede mig, da jeg fattig Mand kand liden Afgang taale, og Kaldet for sin Ringheds Skyld af Arildstiid har været forskaanet og tæncher at Riber latinske Skole bedre kand undvære den Pension end jeg kan taale at udgifwe den, derfor beder jeg ydmygst, at min høye Øfrighed anser denne min Leylighed, at jeg og fra Pensionen maa blive forskaanet.

Forønskendes min høye Øfrighed af Gud aldsommægtigste Lykke og Velsignelse baade i det timelige og i det ævige forbliver stedse velædle og Høyærv. ydmygste Tienere og Forbedere

Jørgen Mortensen Støfring.

Møeborg Degnebolig, den 26. Septbr. 1740.

Efter Høibydende Øvrigheds Ordre anføres her Degneindkomsterne af Lomborg og Rhom Sogner, nemlig:

1. Om Høsten: 15 Traver 12 Kierfve Korn à Trave 3 Mark, er 7 Rdlr. 4 Mark $12\frac{4}{5}$ Skill. Forbemeldte Degnetrave bestaar en Deel af Rugkierve, en Deel Bygkierve, men den største Deel Haurekierve, og endskiøndt at den største Deel er Haure, kunde samme Korn endnu være mere værd, saafremt det rigtig og redelig blev leveret paa Ageren, og man fik sin Deel saa vel af det beste som af det ringeste, men formedelst det her i Sognene er en gammel Brug og Skik, at Degnen efter at ald Kornet er indauflet maa leye en Vogn og kiøre om fra en Gaard til en anden at samle sin Degnetrave, og da bliver samme Korn lefveret udaf Bondens Lade saaledes som Bonden selv efter sin egen onde og gode Villie behager at indrette Kierfvene, baade i Henseende til Størrelsen saavel som ogsaa til Bonitet og Godheden; Men hvordan en stor Deel af disse Degnekierfve er, naar de til Degnen bliver lefveret, det kiender den store Gud, der veed alting.

2. Om Julen 58 Nandister à 8 Skill. er 4 Rdlr. 5 Mark „ Skill.

3. Om Paasken 7 Wolle 10 Eeg à Wollen 12 Skill., er „ Rdlr. 5 Mark $14\frac{1}{2}$ Skill.

4. Paa hver af de 3 store Fæster 2 Rdlr. 4 Mark, er aarlig 8 Rdlr.

5. Accidentzerne saasom ved Bryllupper, Børnedaab, Barselqvinders Kirkegang og Liigbegiengelse, naar det ene Aar tager det andet til sig, ialt aarlig 2 Rdlr. 4 Mark „ Skill.

Tilsammen aarlig 24 Rigsdlr. 1 Mark $11\frac{3}{10}$ Skill.

Ved denne ringe Indkomst er det at mærke, at for Lomborg og Rhom Sogner er nu sat et Huus til Degneboelig og en Degneskole for begge Sogners Ungdom, hvortil ikke er lagt ringeste Jord enten til Avling eller Græsning; Naar mand nu af forberørte fire og Tive Rdlr. 1 Mark $11\frac{3}{10}$ Skill. skal bekoste Befordringen imellem Kirkerne, Vognleye i to Dage efter Degnetraven, købe Brændefang, yde Familieskat til Kongen og Pension til den latinske Skole, hvad vil da siden blive tilovers til Føde og Klæde for 7 Mennesker, to gamle Folk og 5 smaa uopfødte Børn, da mand baade Sommer og Vinter er heftet til Huuset for at opvarte Skolen, og derfor i ingen anden Maade kand erhverfve noget til Livs Ophold?

Hvorfore jeg ydmygelig beder og forhaaber, at om jeg ikke for den sædvanlige Pension 6 Mark danske kand blive aldeles forskaanet, at den dog maatte noget kiendelig formildes, paa det at jeg ikke ligesom min Formand Hæderlig Studiosus Rasmus Hermansen skal foraarsages til at overgive Embedet og, ligesom det skede med hannem, i min Alderdom tage Bettelstaven i Haanden. Dette til Stadfæstelse.

Lomborg, den 3. October Anno 1741.

M. Nibe.

Fortegnelse paa den ringe Indkomst jeg fattig Degn nyder af Eising Sogn:

	Rdlr.	Mk.	Sk.
Hver Offerdag 10 Mark, som mange Offerdage icke complet indkommer af de forarmede Sognefolch, er	5	"	"
Ingen Degneredsel af Brød, Ost eller Faarelaare uden alleniste om Paaschen 14 Snese			
Eg à 3 Sk., er	"	2	10
Degnetienden oppebæres her paa Skieppen og ialt kan være 4 Tdr. Rug beregnet efter Capitels-Taxten det ene Aar med det andet for 9 Mark, er.	6	"	"
Ialt . . .	11	2	10

Hvilket Gud kiender er lidet at leve af for mig, Hustru og 5 Børn, og siden der aldrig er gaaet Pension

af dette ringe Degnekald til nogen Skole, saasom Sog-
net ligger to Mil fra Holstebro og kunde icke ved en
Løbedegn betjenes, saa formoder jeg underdanigst,
Prousten, Velærværdige Hr. Høeg, er mig saa bevaagen
at besørge mig efterdags for samme forskaanet, tilmed
kand hverchen jeg eller Efterkommere have nødtørftigt
Levebrød her ved Stedet. Testerer

J. Winchel.

Eising, den 16. Aug. 1741.

HEE KIRKE

Beskreven af P. STORGAARD PEDERSEN

I Hardsyssels vestlige, frugtbare Egne findes en Række smukke Kirkebygninger, der staar som Vidner om den Kultur, der fandtes her i Middelalderen. Blandt disse fortjener Hee Kirke en særlig Omtale, da den ikke blot er Sysselets smukkeste Kirke, men tillige en af vore ejendommeligste Landsbykirker.

Landets Inddeling i Kirkesogne er sikkert nok de fleste Steder ældre end vore gamle Granitkirker, og det kan da forudsættes, at Hee Kirke staar som Afløser af en ældre Trækirke, og det er sandsynligt, at Opførelsen af en saa mægtig Granitkirke som denne har taget mere end én Menneskealder. Egnen herude er temmelig fattig paa Granit, saa det har kostet baade Tid og Arbejde at faa Byggeemnerne paa Pladsen. Man kunde tænke sig, at de fleste af Stenene er slæbte hertil i Vintertiden, naar der var Slædeføre, og Tilhugningen er saa sket tæt ved Kirkepladsen. For en halv Snes Aar siden blev der kulegravet et Stykke Jord ca. 50 Alen sydfor Hee Kirke, og der fandtes da en halv Snes Tommer under Overfladen et Lag Granitskærver paa omtrent en Fods Tykkelse. Her havde øjensynlig været en Arbejdsplads, hvor en Del af Kirkens Granitkvadre var tilhuggede.

Saa vidt man kan skønne af Bygningsstilen, er Hee

Kirke bygget samtidig med Gellerup Kirke, der bærer Aarstallet 1140, og Koret og Skibet er næppe fuldendt før henimod Slutningen af Aarhundredet. Det er tydeligt, at Taarnbygningen med sin smukke Indgangsportal ikke oprindeligt har været planlagt, thi paa Skibets Sider fandtes de sædvanlige Indgangsdøre, og medens Kor og Skib er byggede paa en Sokkel af to Rækker Granitkvadre, hvis øverste Række har simpel Skraakant, er Taarnet bygget paa en høj, kraftig Sokkel, der foroven slutter med en fin attisk Profil, hvorunder der flere Steder er udhugget Perlebaand. Man mener, at Taarnet er opført omtrent 50 Aar senere end Skib og Kor, og det viser sig ogsaa, at dets Bygmester ikke har taget særlige Hensyn til de gamle Bygningsdele, idet Skiftegangen slet ikke følges. Taarnet er bygget efter et andet Mønster og med større Kunstfærdighed end Skib og Kor, og det minder i mange Henseender om Ribe Domkirke, der atter har sine Forbilleder i Kirkebygninger i Rhinlandene. Der findes Tilløb til lignende Taarnbygninger enkelte andre Steder her i Sysselet, f. Eks. i Vinding, Velling og Rindum, men ingen andre Steder end i Hee er de gennemført i sin Helhed.

Grunden til, at Hee Kirke er bleven særlig udsmykket, maa søges i, at den har været Fjerdingskirke i Hing Herred. Muligvis var Fjerdingskirken fra først af Herredets Daabskirke. Tingstedet for Hing Herred var her ved Kirken indtil i Slutningen af det 17. Aarhundrede. I Fjerdingskirken blev der i ældre Tider holdt Gudstjeneste, førend Tinget blev sat, og i den fandtes Gemmested for Herredets Arkiv, ligesom private Folk ofte fik deres Brevkister gemte her.*

* I Jydske Tegnelser 26. Marts 1615 findes derom følgende: Niels Krag beretter, at i Volbjergs Sognekirke, Hee Kirke, skal

Muligvis har Hee Kirke været indviet til Jomfru Marie, saa dette har givet den en særlig fremragende Stilling paa Egnen og faaet Folk til at bringe større Gaver til den end til de andre Kirker. Det fremgaar da ogsaa af Kirkens ældst bevarede Jordebog, at den har været rig paa Jordegods efter Reformationstiden, og største Parten deraf har den sagtens haft langt tilbage i Middelalderen.

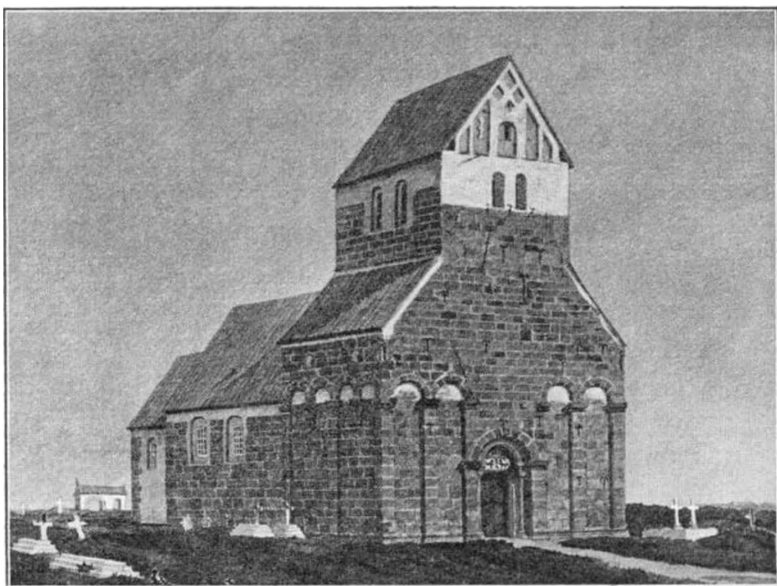
I Lighed med Egnens øvrige Granitkirker er Hee Kirke opført i romansk Stil (Rundbuestil) af omhyggeligt tilhugne Kampestenskvadre. Koret er mod Øst afsluttet med en lige Gavl, der var forsynet med et Vindue, hvis rundbuede Overligger endnu sidder paa sin Plads. Saadanne Gavlvinduer skulde oprindeligt lede Lyset ind over de gamle Stenaltere, som endnu findes hist og her i Kirkerne (f. Eks. i Stadil, Vedersø, Ulfborg og Rindum), men da Kirkerne efter Reformationen fik nye store Altertavler, blev Korvinduet unyttigt, hvorfor det alle Steder nu er tilmuret.

Skib og Kor var her som i de samtidige Kirker paa Egnen adskilt ved en temmelig smal, halvrund Triumfbue med Granitindfatning. Denne gamle Korbue blev ombygget og udvidet vistnok i det 17. Aarhundrede, da Koret fik et Udstyr, som skulde ses nede fra Skibet. Den eneste Levning af den gamle Korbue er en smukt ornamenteret Kragsten, der nu sidder som Hjørnesokkel under Rantzauslægtens Gravkapel. Skibets nordlige Mur staar endnu uforandret i Vindueshøjde, men Kvindernes Indgangsdør med sit retvinklede Karmsnit er tilmuret, og de oprindelige, smalle Vinduer er ved

findes nogle Kister og Skrin forseglede med Breve udi, som angaar Volbjerg Ejendom. Da skal Holger Ulftand og Gunde Lange aabne Kisterne og udtage de Breve, der angaar det Gods, som tilhører Niels Krag, og siden igen forsegle Kisterne.

Restaurationen 1884 afløste af andre, der er mere end dobbelt saa store.*

Af Skibets oprindelige Sydmur er der ikke meget tilbage, thi herfra blev i Slutningen af det 15. Aarhundrede udbygget et Gravkapel vistnok for Skramslægten paa Volbjerg, og omtrent 50 Aar senere blev No Kirke flyttet hertil og opført som to Tilbygninger mod Syd

HEE KIRKE FØR RESTAURATIONEN
(Gengivet efter Professor Kørnerups Tegning)

fra Skib og Kor. Mod Nord fra Koret var der tilbygget et Sakristi, der blev nedbrudt efter 1769, og som Tegningen viser, blev Aabningen lukket med Mursten.

Det er imidlertid Taarnbygningen, der gør Kirken saa ejendommelig, at den har draget de bygningskyn-

* Blandt de Sten, Døren er tilmuret med, findes en med en kredsround Fordybning, formodentlig brugt som Vievandskar. Det kunde tyde paa, at Døren har været i Brug efter Reformations-tiden.

diges Opmærksomhed paa sig i lang Tid. Provst J. Th. Gad har indført i Præstekaldets „Liber daticus“, at Kirken 1841 blev undersøgt af to Mænd fra København, og de udtalte den Mening, at Hee Kirketaarn rimeligvis maatte være opført af en af de Bygmestre, der havde arbejdet ved Ribe Domkirke.

Senere blev Kirken undersøgt af Pastor J. Helms i Jandrup, og i „Ny kirkehist. Saml.“, 1860, S. 570, henledede han først Opmærksomheden paa den og senere i „Ill. Tidende“, 1862. Tre Aar senere blev Kirken undersøgt og tegnet af Arkæologen J. Kornerup, og endelig foretog I. B. Løffler 1870 efter Professor Høyens Opfordring en Undersøgelse af den og optog en Række Tegninger. Om denne Undersøgelse findes en udførlig Redegørelse i „Kirkehist. Slgr.“, 1874, S. 34 ff. Han fremhæver der, at vi i Hee Kirkens Taarn har en lige-saa ejendommelig som udmærket Repræsentant for vor romanske Granitarkitektur, saaledes som denne havde naaet sin skønneste Udvikling ved Midten af det 12. Aarhundrede med Nordtysklands og navnlig Rhinlandenes Bygningskunst til Forbillede.

Særlig ved Kirkens Indgangsportal lægger man Mærke til den Kunstfærdighed, hvormed der er arbejdet. Paa begge Sider af Indgangen findes smukt formede Søjler, hvis Kapitæler er smykkede med Bladformer omkransede af fine Perlebaand. Ogsaa den halvrunde Overligger, den saakaldte Tympanon, er smykket med en Fremstilling i Basrelief af to Løver, der har en Figur mellem sig, der maaske forestiller en Monstrans. Desuden prydes Taarnets nederste Stokværk af slanke Pilastre, der træder frem mellem Blindingerne, og oppe paa Murhjørnerne under Halvtagene, der dækker de saakaldte „Fru Ellens Kamre“, findes smaa, slanke Søjler, der synes at være en Efterligning fra Ribe Dom-

kirke. Paa Taarnets Sider findes smukt formede Kragsten, hvor Blindingernes Buer begynder, og i Muren under Halvtagene findes Vindøjer udhuggede hver for sig i en enkelt Sten. Ind i det midterste Kammer i

HEE KIRKES INDGANGSPORTAL

andet Stokværk kommer Lyset gennem to smaa Aabninger, der er 3 Tommer brede og 9 Tommer høje og byggede saa kunstfærdigt, at de kan oplyse det store Rum rigtig godt.

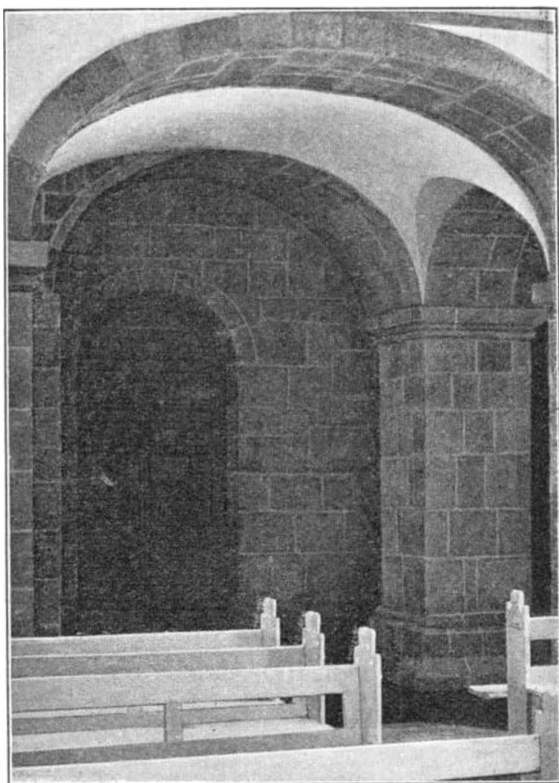
Den store Murflade over disse Vindøjer er prydet med et Par Trolde masker, hvortil knytter sig følgende Folkesagn: Kirkerne i Hee, Rindum og Gammelsohn

blev byggede samtidig af tre Kæmper, der indgik Væddemaal med hverandre om, hvem der først kunde blive færdig med Arbejdet. Kæmpen i Hee og hans Kone var saa høje, at naar de stod paa Jorden, kunde deres Hoveder naa til det Sted, hvor Maskerne sidder; men alligevel blev de bagefter med deres Arbejde, og de besluttede derfor at forstyrre de andres Værk. Kæmpen her i Hee fyldte da begge sine store Handsker med Sand og kastede den ene mod Gammelsogns Kirke, den anden mod Rindum Kirke. Den første Handske faldt dog lidt østfor Kirken i Gammelsogn, og en Høj viser endnu Stedet, hvor den faldt. Den anden Handske faldt lidt vestfor Rindum Kirke, og en Høj paa Kirkegaarden viser, hvor den faldt.

Saadanne Sagn om Kæmper, der har bygget Kirker, findes jo mange andre Steder, og de er Vidnesbyrd om, at Folk har undret sig over disse mægtige Kirkebygninger. Man har ikke kunnet tænke sig, at almindelige Menneskekræfter kunde udføre saa store Arbejder, og derfor har Folkefantasiaen formet disse Kæmpeskikkelser og ladet dem lægge Kræfter til med at hugge de mægtige Granitkvadre og løfte dem op længere, end Menneskehænder syntes at kunne føre dem.

I de to nederste Stokværk af Taarnet findes en gennemført Tredeling. Den sydlige Part af Taarnets nederste Rum er optaget af en svær Vindeltrappe, som er bygget af Granit og fører op til andet Stokværk. Denne Trappe faar sparsomt Lys gennem en lille, pyntelig Vinduesaabning, som udvendig er prydet med Perlebaand indhugne i Granitten. Lige for Vindeltrappen findes mod Nord en mægtig firkantet Granitpille, der tjener til Støtte for Muren i andet Stokværk, som er delt i tre Rum. Det midterste af disse Rum er stort og anseligt og har sandsynligvis været brugt til Arkiv-

værelse. Paa begge Sider deraf findes de saakaldte Fru Ellens Kamre, der omtales 1638 i en Indberetning, som Præsten i Hee, Hr. Jens Christensen Gjødstrup, har tilsendt Ole Worm.* Det hedder deri: „Ahnlangende Hie kircke, da ehr den ehn meget schiøn kircke,

DET NEDERSTE TAARNRUM

opbyggt aff graa huggen stien inden och uden; offuen i tornet ehr tuende kammere, ehn paa den sønder och ehn paa den nøhr siide med schydegabber udaff, huor paa der sigis ehn frue aff Wolberg ved naffn ild** frue Elle skal undertiden haffue holdet hus, naar hun med sin hosbond ei kunde foreenis.“

* Trykt i „Danske Samlinger“, II. Række, IV. Bind, S. 33—34.

** onde.

Man har vistnok med Urette villet henføre dette Sagn til Ellen Spend, en Datter af Jens Spend paa Rammegaard og gift med Iver Skram paa Volbjerg. Hun boede som Enke paa Volbjerg 1581, men har dog sandsynligvis overlevet Faderen, der døde paa Rammegaard 1586.* Hendes Søn Spend Skram arvede Volbjerg, hvor han og hans Hustru Maren Vind boede 1597. Godt en Snes Aar senere blev Jens Christensen Gjødstrup Præst i Hee, og det er næppe sandsynligt, at Ellen Spend da er bleven en Sagnfigur. Sagnet maa derfor meget snarere henføres til den Elle Krag, der sandsynligvis sammen med sin Husbond Peder Skram laa jordet under det gamle Kapel, som vistnok ved Aaret 1460 blev bygget til Kirkens Sydside og forbunden med Kirkeskibet ved en bred Indgang, der foroven afsluttes med en lidt tilspidset Bue. Mellem Gravkapellet og Kirken findes endnu det oprindelige Tralleværk, der øverst bærer en Række Jernspyd med Modhager. I Buen ind til Kapellet er indmuret et Monstransgemme, der udvendig bærer Billedet af en Monstrans og Indskriften: „Ecce panis angelorum.“** Det er Begyndelsen til et Vers, der blev sunget ved Christi Legemsfest.*** Versets Forfatter var Thomas Aquinas, og det lyder i sin Helhed saaledes:

Ecce panis angelorum
factus cibis viatorum,
vere panis filiorum,
non mittendus canibus.
In figuris præsignatur,
quum Isaac immolatur,
agnus paschæ deputatur,
datur manna patribus.

* Se min: Hing Herreds Historie, S. 29.

** Se Englenes Brød.

*** Meddelt af Hr. Pastor P. Severinsen, Tiim.

Landstad har givet følgende fri Oversættelse deraf:

Mer end Englemad er dette,
Styrkelse for alle trætte
Jesu Vandringsmænd paa Jord.
Viger bort herfra, I onde,
men Guds Børn i alle Stunde
træder glade til Guds Bord.

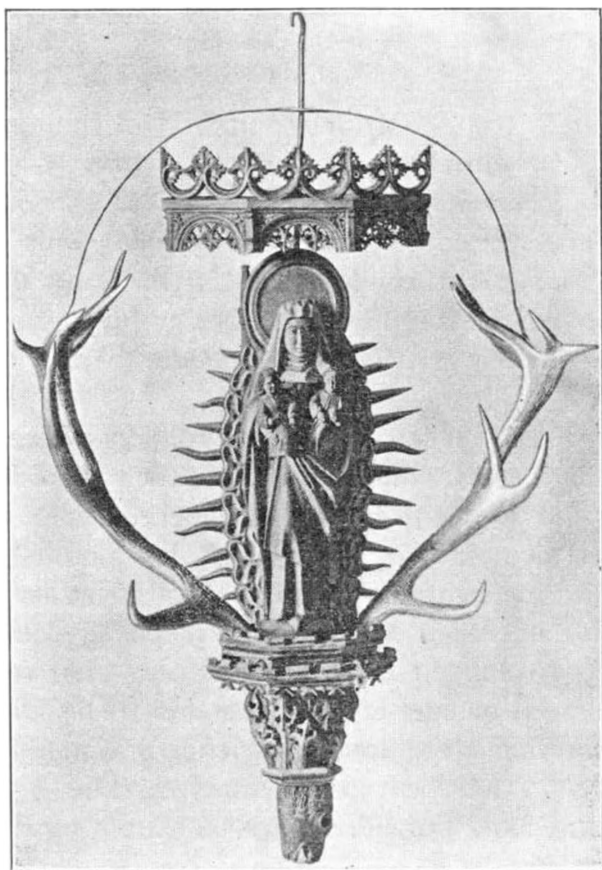
Indvendig paa Monstransgemmets Dør findes et Billede af den tornekrone Christus med et Neg og en Vinranke i Hænderne, og ved Siderne deraf staar tvende Vaabenmærker: en Enhjørning, der er den gamle Skramslægts Vaaben, hvorunder staar H: P. S. og tre Krager, hvorunder staar F: E. K. Der er ingen Tvivl om, at disse Bogstaver betyder: Hr. Peder Skram og Fru Ellen Krag.

Ellen Krag var en Datter af Volbjergs Ejer, Niels Krag, der nævnes mellem Aarene 1363 og 1408, og hun bragte Volbjerg til sin Ægtefælle, Peder Skram. Hun var vistnok død 1461, da Peder Skram gav en Gaard til Prædikebrødre Kloster i Ribe, for at der skulde holdes to ugentlige Messer om Freden og det hellige Kors, og en sungen Messe hver Lørdag efter vor Frue Dag og to Begængelser hvert Aar den tredie Dag efter St. Dominici Dag og tredie Dag efter St. Catarinæ Dag for Giveren, hans Hustruer Anne og Elle og deres Børn samt hans Forældre, Christen Skram og Fru Kirsten.*

Kapellet her er da vistnok bygget omtrent ved Aaret 1461, og af dets oprindelige Udstyr findes endnu i Nationalmuseet et i Egetræ skaaret og malet Dobbeltbillede staaende mellem to mægtige Hjortetakker. Billedet er dannet af to ved en Flammeglorie adskilte kvindelige Figurer. Den ene er en Kvindehelgen, Sanct

* Perg. i Rigsarkivet. Nørre Jyll. 1461.

Anna med Jomfru Maria paa den ene Arm og Jesusbarnet paa den anden. Paa den modsatte Side er den hellige Barbara afbildet ved et Taarn, da hun ifølge Legenden blev plaget med Indespærring. „Begge disse

ST. ANNA MED JOMFRU MARIA OG JESUSBARNET PAA ARMEN

Helgener udgøre ligesom et Corpus," skriver Maleren Abildgaard 1772 i en Indberetning. Over Billedet er en rigt udskaaen Baldakin, og Fodstykket danner en smagfuld Konsol, der forneden afsluttes med et Dyrehoved. Paa den indvendige Side af Takkernes øverste, brede Ender findes Kragslægtens og Spændslægtens

Vaaben malet, og over dem Bogstaverne H: I. K. og F: A. S. I de Huller, der findes i Takkerne, har der sandsynligvis siddet Lysepiber, da der fandtes Brudstykker af Jernstænger indslaaet her. Etatsraad Worsaae fik dette sjældne Arbejde indlemmet i oldnordisk Museum, hvor det indtager en anselig Plads blandt det kirkelige Inventar fra den senere Middelalder.

Her har vistnok ved Hee Kirke været et St. Anna Kapel, som blev ombygget i det 17. Aarhundrede, mens Grev Otto Rantzau ejede Volbjerg. Nogle gamle Ligkister findes under Jorden i en muret Gravhvælving. Selve Kapellet blev da udsmykket med de Sandstens-epitafier, som endnu findes, men Indskriften, som oprindeligt har været paa dem, er ødelagt ved Overkalkning. I Præstekaldets Liber daticus hedder det: I Begravelsen findes, foruden flere senere tilkomne Ligkister af Familien Richter, forhen Volbjergs Ejer, tvende gamle Ligkister af Egetræ overtrukne med sort Læder. I disse Kister siges en Grev Rantzau og hans Gemalinde at ligge. Ovenover disse paa det i Loftet hængende Vaaben findes en Lanse og Hæftet af en Kaarde. Ved Lansen er hæftet en Fane af rødt Silke med Guldbroderi, hvorpaa er indsyet et Vaaben, Aarstallet 1645 og Inskriptionen: *Me lacesse non impune.** (Mig skal ingen udæske ustraffet).

Da der ingen Kapital var henlagt til Gravkapellets Vedligeholdelse, søgte Beboerne, som ejede Kirken, om Tilladelse til at lade det nedlægge, hvis ingen af de vedkommende Slægter for Fremtiden vilde holde det vedlige. Denne Tilladelse blev givet, og da der efter Kundgørelse i Ribe Stiftstidende og Berlingske Tidende ingen Indsigelse skete derimod, blev Ligene d. 8. April

* Denne Fane, der bærer Christian den Fjerdes Navnetræk, findes nu i restaureret Stand paa Rosenborg Slot.

1873 nedsatte i en Grav paa Kirkegaarden omtrent 30 Alen nordfor Kirken.

1884 blev Gravkapellet restaureret og bruges nu som Vaabenhus.

NO KIRKE

Forud for Hee Kirkes Restauration 1884 fandtes østfor Gravkapellet endvidere to Tilbygninger ud mod Syd, og de kaldtes No Kirke. Om disse Tilbygninger findes følgende Meddelelse i Præsteindberetningen fra 1638:* „Der ehr ehn sogen annexeret till Hie sogen, som kaldis Nue sogen, huis kirche ehr for mange aar siden nedbrøtt och udi tuende capeller opbygt till den sønder siide paa Hie kirche, huor forskrefne Nue sognefolck indnu haffuer deris stoelstade, och kaldis „Nue kircke“.“

Efter Aaret 1325 nævnes det, at No Kirke laa øde. Pesten havde raset her, og Sognets Folk var næsten alle bortdøde; men endnu 1525 blev Kirken sat i Skat.** Kort efter blev den nedbrudt mellem Aarene 1543 og 1556, mens Iver Juel ejede Herregaarden Rybjerg. Den største Del af de tilhugne Granitkvadre i No Kirke blev brugt ved Tilbygningerne til Hee Kirke, en mindre Del kom til Volbjerg,*** og maaske har Iver Juel ført en Del af Stenene til Rybjerg, hvor han nogle Aar senere byggede et nyt Stuehus med et lille Kapel, hvis Mure blev opført af tilhugne Kampesten. Ved Hee Kirkes Restauration blev den halve Del af Tilbygningerne fjernet, fordi No Sogn 1877 havde faaet sin egen Kirke, men den store Hjørneste af den østlige Mur ligger endnu paa sin Plads, saa man kan se dens Udstrækning.

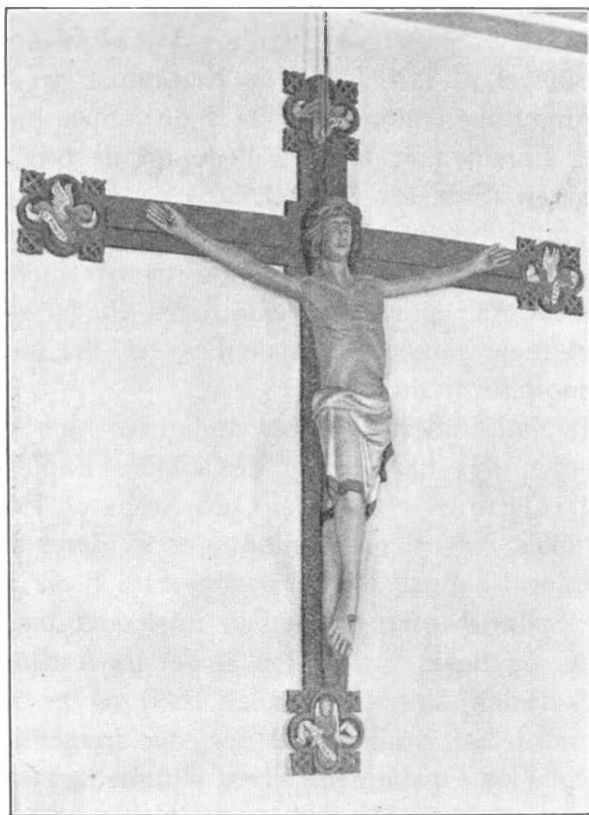
* Danske Samlinger, II. Række, 4. B., S. 34.

** Se Hardsyssels Aarbog 1909, S. 23.

*** Se min Hing Herreds Historie, S. 51 ff.

HEE KIRKES INVENTAR

Naar man kommer ind gennem Kirkens Hovedindgang i Taarnportalen, tager Kirken sig godt ud. Først

MIDDELALDERLIGT KRUCIFIKS

lægger man Mærke til den svære Pille og den smukke Bue ind mod Kirkeskibet. Paa Sydsiden af Skibet faar man straks Øje paa det gotiske Snedkerarbejde ind mod Gravkapellet. Paa Muren øst derfor hænger et middelalderligt Krucifiks, som 1744 hængte tvers for Korbuen. Et Blik paa dette Billede med de ejendommelige brede Endestykker paa Korsarmene, hvorpaa

Evangelisternes Tegn er malede, vil sikkert gøre det klart, at dette Arbejde staar ikke lidt over Mængden af de Billedskærerarbejder, der findes her paa Egnen fra Middelalderens Slutning. I Sidebygningen, som man endnu kalder No Kirke, findes et Pulpitur, der forhen var opstillet i Skibets Vestende. Paa Endestykkerne findes Billeder af Tro, Haab og Kærlighed, tre kvindelige Figurer, der bærer Navnene Fides, Spes og Caritas. Paa Forsiden er malet Billeder af de tolv Apostle og Frelseren (Salvator mundi).*

Omtrent fra samme Tid er et lige overfor hængende Præsteepitafium, hvis Figurer dog er overmalede for omtrent 60 Aar siden, og paa deres Plads har man saa ladet male Navnene paa de Præster, der har virket her siden Reformationen.

Blandt Stolestaderne lægger man især Mærke til de fire øverste, der har tilhørt de adelige Familier paa Volbjerg. De to øverste bærer Otto Krag's og Fru Anne Rosenkrans's Navne og Afbildninger af deres fædre og mødre Vaaben. De to næstøverste Stole har Fastie- og Spendslægternes Vaaben udskaaret paa Endestykkerne, og de er fra Midten af det 16. Aarhundrede.

Prædikestolen bærer Aarstallet 1680 og er udstyret med 5 særdeles smukke Malerier, der fremstiller Jesu Korsfæstelse og Opstandelse, hans Himmelfart og Sædet ved Faderens højre Haand samt Helligaandens Udgydelse.

Sydfor Korbuen hænger en Messingtavle til Minde

* Lignende Billedrækker findes i flere af Egnens Kirker (f. Eks. i Ringkøbing, Stadil, Ulfborg og Borris). I sidstnævnte Kirke findes Aarstallet 1641 ved nogle af disse Malerier. Hr. Pastor Severinsen i Tiim har gjort mig opmærksom paa, at disse Malerier er udførte af en hollandsk Maler Jacob van Molengracht, bosat i Ribe fra 1618, og den ligeledes i Ribe bosatte Flensborger Jacob Bartholomesen.

om Casper Buchholtz, der i 24 Aar var Fuldmægtig og Forvalter paa Volbjerg og døde 1741 i sit 61. Aar, og hans tvende Hustruer Ingeborg Griis* og Lene Jørgensdatter Stauning. Nederst paa Tavlen staar:

Den hver bekendte Tro, hvormed at Buchholtz tjente
sin Gud og Greven, han for Eftermand bekendte,
da under Kristi Kors og under Grevens Fod
han sig og sine Sted til Hvile vælge lod.

Tavlen er opsat af Forvalterens tre Sønner, af hvilke Lorents Buchholtz døde 1774 som Præst i Bredsten ved Vejle.

De smukke Lysekroner og Skibet midt under Loftet er tilligemed det stilfulde Smedejernsgitter for Alteret givet til Kirken af fhv. Grosserer i Aalborg Jeppe Poulsen, der er barnefødt i Østergaard i Hee Sogn.

Sydøst i Koret staar en Degnestol af Egetræ, som er skaaret før Reformationstiden, da der paa dens indvendige Side er indridset Aarstallet 1523. Sandsynligvis er den skænket til Kirken af Biskop Iver Munk, da den paa Endestykkerne ned mod Kirken bærer Munk- og Juelvaabenet.** Formodentlig er saavel Stolen her som de noget lignende i Stadil og Hover Kirker udgaaet fra Værksteder i Ribe.***

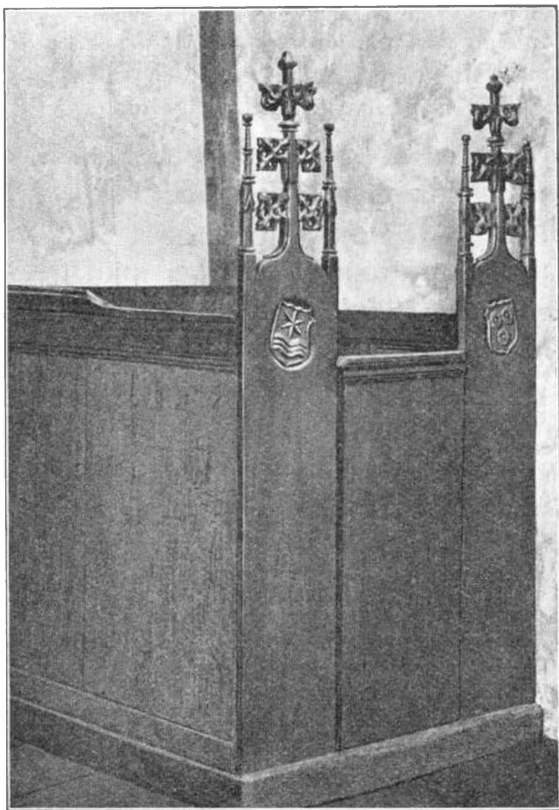
Præstestolen er skaaret af Fyrretræ i Renaissancestil. Døbefonten, vistnok Kirkens oprindelige, er fint hugget med Bladornamenter paa Kummen.

* Paa Tavlen staar Friis, men Hr. Assistent C. Klitgaard i Aalborg har meddelt mig, at Buchholtz's første Hustru var Ingeborg Griis af Slettegaard.

** Iver Munk var Søn af Oluf Munk til Krogsgaard og Ide Iversdatter Juel. Han sad paa Ribe Bispestol fra 1499—1533 og roses for den Dygtighed, hvormed han tog sig af Kirkens og Stiftets Sager.

*** Senere Biskopper i Ribe synes at have haft Snedkere og Billedskærere i deres Tjeneste (se Chr. Axel Jensen: Danmarks Snedkere og Billedsnidere fra 1536—1660, S. 42 og 122).

Altertavlen er skaaret i Egetræ 1635, og Herremanden Niels Krag paa Volbjerg har vistnok været med til at udrede de store Summer, et saadant Arbejde maatte koste, thi i nogle smaa Hjørnefelter forneden findes

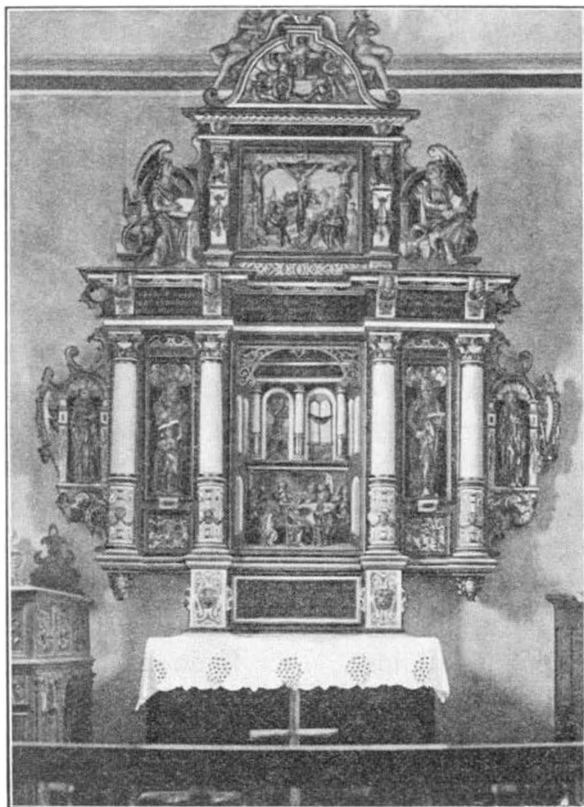
DEGNESTOLEN I HEE KIRKE

hans og hans Hustrus Jytte Høgs fædrene og mødrene Vaaben udskaarne. Tavlen er opbygget efter Renais-sancetidens gode Forbilleder, og fra samme Mesters Haand findes Altertavler i Asmild ved Viborg,* i Gudum ved Lemvig og en i 1902 brændt Tavle i Vor

* Tavlen i Asmild bærer ligesom Tavlen her Niels Krags og Hustrus fædrene og mødrene Vaaben og Aarstallet 1625.

Frue Kirke i Aalborg fra 1621.* Flere end disse fire Altertavler har man ikke kunnet henhøre til samme Værksted, som man formoder har været i Aalborg.

Det er en Mængde Figurer, Billedskæeren har ud-

ALTERTAVLEN I HEE KIRKE

styret disse Tavler med. Den ydre Ramme er især udsmykket med godt skaarne Figurer. Selve Tavlen har en smal og spinkel Underbygning, som bærer et bredere Midtparti, afdelt med fire Søjler, der bærer en svær Gesims. Denne bærer igen et smallere Topstykke, der er delt i to Felter. De mange allegoriske Figurer i

* Se Jydske Samlinger, III. Række, III. Bind, S. 357.

Rammen skal forestille Havets og Jordens Kræfter, der lægges i Baand for at frembære Menneskeslægten. I det store Midtparti forneden fremstilles den hellige Nadvere. Figurerne er ordnede omtrent som paa Leonardo da Vincis berømte Nadverbillede, men nogle af Apostelskikkelserne ses for Pladsens Skyld siddende paa Stole. Over disse Figurer ses Kundskabens Træ med Slangen, og ved Siden deraf Lovens Tavler med et Slør over. I de øverste Felter fremstilles Korsfæstelsen og Jesu Opstandelse. De to Engleskikkelser med Symbolerne for Troen, Haabet og Kærligheden skal forestille Himlen, hvor Menneskelivet naar sin højeste Blomstring.

Som Helhed gør Altertavlen Indtryk af at være et betydeligt Kunstværk for sin Tid, og efter at den i 1884 blev omhyggeligt restaureret af Dekorationsmaler Svendsen fra København, staar den nu i sin fulde Skønhed.*

I samme Stil som Altertavlen er Himmelen over Døbefonten skaaret. Denne Himmel forestiller en Krone med en Fremstilling af Jesu Daab, og der udenom er de tolv Apostle afbildet. Paa Kronens Topstykke ses den sejrende Christus, der træder Døden under Fod. Dette sjældne Arbejde bærer Otto Krag's og Frues fædrene og mødrene Vaaben, og det er udgaaet fra samme Værksted som de øverste Herregaardsstole ved Aaret 1655.

I „Danske Atlas“, der udkom 1769, nævnes det, at der i Hee Kirkes Kor fandtes tre Epitafier over Præ-

* Hr. Pastor P. Severinsen i Tiim har meddelt mig, at Hee Kirke har haft en ældre Altertavle; thi i Nørre Omme Kirkeregnskab for 1639 staar: „Givet Hie Kirke for en gammel Altertavle, som blev indsat i Omme Kirke, 10 Dlr.“ 1641 blev denne Tavle stafferet af Jakob Maler fra Ribe. Hans fulde Navn var Jakob van Molengracht.

sterne Peder Mortensen, Michel Nielsen og Jens Christensen Gjødstrup. To af disse er forsvundne, og det tredie er overmalet.

HEE KIRKES EJENDOMME

Hee Kirkes gamle Regnskabsbøger findes næppe nu; men i Domprovstens Jordebog fra 1655* findes en Fortegnelse over Kirkens Ejendomme, som den sikkert nok har haft Hævd paa fra Middelalderen. Af de mange Ejendomme synes dog en Del at have hørt til den gamle Kirke i No, hvis Nedbrydelse ogsaa omtales.

Hee Kirkes Ejendom og aarlige Indtægt var saaledes:

1 Boel i Siersbæk, kaldet Graverstoft, hvoraf Domprovsten nød Herligheden. 2 Enge, kaldet Korstoft, i Haelby og Enge i Nøreng 4 Skpr. Byg. 1 Toft i Heeager 4 Skilling. 4 Enge i Nøreng ved Ejstrup, 1 Eng i Øster Bedre, 1 Eng paa Doppe, 1 Eng i Nøreng brugtes af Knud Christensen i Haelby og gav tilsammen 8 Skpr. Byg. 5 Agre i Haelby Toft 6 Skpr. Byg. 1 Ager i Nørgaard Mark 2 Skpr. Byg. Enge i Hvingel 5 Skpr. Rug. 1 Toft i Hvingel og 14 Agre i Marken 3 Skpr. Rug. 1 Eng i Hvingel 9 Skill. 1 Hieager Jordt til 2 Ørte Rug, 2 Ørte Byg, 9 Skill. og 1 Alb. Enge i Sanddal 5 Skpr. Rug. 1 Eng vester Hie Aafang 10 Skill. 2 Alb. 8 Agre paa Ringstrup** Mark 5 Skpr. Rug. 1 Eng i Blagrob 4 Skill. 1 Kirketoft i No, Lunglaandt, 2 Ørte Byg. 2 Agre i Hieager 2 Skpr. Rug. Mark i Hieager 3 Skpr. Rug. 9 Skaft Eng i Nou i Dikjær 4 Skill. 2 Enge i Nøreng 2 Lys. Af Lille Blosseng og Store Blosseng 1 Lys.*** Enge i Lybek 2 Lys. Til hvert Lys gives 3 Mark Vox, som aarligen til Kirkens Fornødenhed forbruges og fordi ikke andet Vox købes eller til Regnskab føres. 1 Kirkebol i Hoelby 1 Ørte Byg.

* Om denne Bog findes Oplysninger i Hardsyssels Aarbog, III, S. 16.

** vistnok Grimstrup.

*** Navnet paa disse Enge synes at stamme fra den Afgift, der svaredes af dem (Bluseng).

2 Agre i Korstoft 7 Skill. Tredieparten af Qvægtienden faar Kirken hvert Aar.

Hie Kirkes aarlige Udgift: Kirkeskat og Proustepenge 3 Rdlr., Regnskabspenge 2 Rdlr., Gæsteri 1 Rdlr. Messelæderne at to og Kirken at holde ren 2 Mark. For Vin og Brød at opholde annammer Præsten af Niels Christensen, No, i Landgildekorn 4 Ørte. I lige Made af Kirkegaard, Præsten haver i Brug, 3 Ørte til Vin og Brød. Efterdi dette saaledes til Vin og Brød af Præsten selv annammes, føres det ikke anderledes til Indtægt eller Udgift i Kirkens Regnskab.

Bemeldte Kirke er udi forrige Tider forvildet og fraforvendt: Enge, Bertel Pedersen haver i Brug, 4 Skill. Af 6 Skaft Eng i Volbjerg gaves 2 Skill. grot. Derhos et Lys fra Bassigrob Eng paa Hie Kjær, Albert Friis* holder sig til. Et Boel i Klaptofte, Iver Juel lagde til Rybjerg,** der No Kirke blev afbrudt.

LIDT OM KIRKENS STYRELSE

Som det blev paavist i Afhandlingen „Hardsyssels Kirker“ i Aarbogen 1909, var omtrent alle Kirker selvejende for 300 Aar siden. Kirkens Forsvarer og Tilsynsmand var her Hardsyssels Provst. Han skulde for hver Kirke indsætte to Kirkeværger. I Recessen af 27. Februar 1643 hedder det: „Kirkeværgerne skulle for deres umage hafve en enkende daler eller to, hvor oc naar stor bygning falder af formuende Kirker; siden maa de ingen videre omkost paa rejser eller andet kirken tilskrifve; af vedtørfte kirker hafver kirkevergerne indted.“

Da Kirkeværgerne vel i de fleste Tilfælde ikke selv kunde føre Regnskabsbøgerne, skulde „Præsten gifvis

* Rigsraad Albert Friis til Haraldskjær ejede Herregaarden Agersbæk i Hee Sogn i mange Aar. Han døde 1601.

** Iver Juel købte Rybjerg 1543. Se min Hing Herreds Historie S. 192.

for Regnskab at skrifve 1 Mark danske oc indted videre til papir eller andet.“

I de gamle Regnskabsbøger for Kirkerne findes følgende Instruks for Kirkeværgerne:

„Ellers haver Kirkeværgerne, som nu er eller herefter kommandes vorder at have god Indseende med Kirkens Indkomst, at den bliver troligen og vel med omgaaet og ikke unyttigen Kirken fravendt eller forvendt. De skal og aarligen udi rette Tid indskrive Kirkens Tiende saavel som Skyldkorn og det efter den Takst, som aarligen derpaa bliver sat, gøre udi Penge, og aarligen, naar Kirkens Regnskab forhøres, til Provstiskriveren levere, saavidt paa Kirkens fornøden Bygning og ordinarie Udgift ikke er anvendt. Kirkeværgerne skal herefter ikke mue nogen Udgift af Kirkens Indkomst uden særdeles skriftlig Ordre gøre videre end den ordinarie Udgift, saa som til Vin og Brød, Kirkeskat, Provstipenge og hvis ordinarie Udgift udi Kirkebogen findes. Ingen Flikkeri maa foretages uden ved Provstiskriveren gives tilkende og ingen Omkostning paa Kirken i nogen Maade gøres før Tag, Hvelling, Vægge og Mure, Vinduer, Loftet og Døre ere forfærdiget og vel holdt vedlige.

Naar Kirken haver nogen Mangel enten paa Bygning, Alter eller Messeklæder eller anden fornøden Ornamenter, da skal Kirkeværgerne det Provstiskriveren give tilkende, som derom skal Ordre give, og til Bygningen i Synderlighed om nogen mærkelig og stor Mangel er, skal lade Sjøn dertil tage udi egen Person og Nærværelse og siden ved Ordre Kirkeværgerne, hvad Omkostninger derpaa maa godtgøres, skriftligen ordinere og naar Regnskab forhøres, om saaledes som betinget omskrevet er og anvendt, da efter Regnskabs Befindelse det at godtgøre.

Kirkens Bønder, hvor de dennem haver, gør billigen Kirkens Rejser med Handværksfolk til og fra at lade hente og saa vidt af Materialier de kan overkomme, ellers maa vel, om de dette ej alt kan overkomme, billigen Vognleje godtgøres.

Hvis Materialier, som efter nogen Bygning kan blive tilovers, være sig med hvad Navn det være kan, skal rigtigheden føres til Beholdning og i Inventario indføres.

Og efterdi Kirkeværgerne en lidelig Taxt paa Kirkens Korn og Vare sætter, da skal de ogsaa have Omsorg, at de paa Materialier og Vare, som til Kirkens Fornødenhed købes, søger Kirkens Gavn udi bedste Indkøb og det udi bekvemmelig og rette Tider gøres, under deres Kundskab og Bevise af hvem og hvor dyre de dette køber.

Til Kirkens Lius maa herefter ikke godtgøres om Aaret videre end et Par til 8, 10 eller 12 Skaalpund eftersom Kirken haver Formue og Evne til, hvilke Kirkeværgerne skal saaledes have Indseende med, at de kan slaa til Aaret igennem, i Synderlighed de fattige Kirker. Dersom det og kunde hænde sig, at nogen til nogen Kirke gav Lius enten udi en eller anden Tilfald, da skal Kirken skaanes for Udgift i saa Maader, saa længe som det kan vare. Dersom Kirkeværgerne ogsaa fordriste sig til uden saadan Ordre nogen Omkostning paa Kirken at gøre, da skal dette dennem være til Mangel og ikke komme Kirken til nogen Skade.

Dersom nogen begærer Begravelse udi Kirkerne, være sig Adel eller formuende Bønder, de begære sig dette udi Tide og giver tilkende for Provstiskriveren, som dennem det for en billig Villighed til Kirken maa forunde, dog Præsten nyder deres frie Begravelse, og hvis i saa Maader eller for Klokker til Kirken gives, haver Kirkeværgerne rigtig til Indtægt at føre.

Actum Viborg A^o et die ut supra (1655, 3. Febr.).

Jørgen Rosenkrans,
Eg. H.

TRÆK AF HEE KIRKES HISTORIE

Den kendte Rigsraad Otto Krag til Volbjerg havde i mange Aar Hee Kirketiende i Fæste, og efter hans Død udsteder ovennævnte Hardsyssels Provst, Jørgen Rosenkrans, 6. Februar 1666 Fæstebrev paa samme Tiende til Sophie Amalie Krag, der skulde beholde den i sin

Livstid paa samme Betingelser, som hendes Fader havde haft den. Hun skulde aarlig inden Fastelavn i det seneste indbetale den sædvanlige Afgift tyve Ørter Rug og tyve Ørter Byg til Kirkeværgerne for Hee Sogn, og hun skal betale det sædvanlige Stedsmaal.* Frederik den Fjerde fornyede 17. April 1700 denne Benaadning til hende. Hun var da gift med Grev Otto Rantzau til Rosenvold. I hendes Benaadningsbrev indføjes den gamle Bestemmelse om, at der ved følgende Fæsteskitte skal betales en billig Indfæstning.

Fra samme Aar findes Kirkens Tilstand omtalt i et Synsvidne, der findes i Bispearkivet:

Kirketaarnet var paa søndre Side noget sprukken. I Taarnet hang en god Klokke, som kunde ringes. De gamle Bjælker i Taarnets Sydside syntes at være fra Kirkens Begyndelse, og de var noget brøstfældige. Iøvrigt berettes det af gamle Mænd, at nogle Aar før det sidste svenske Indfald havde Fogden, Iver Lauridsen paa Volbjerg, ladet nedtage et blytækket Spir, der stod paa Overgangen mellem Skib og Kor. I dette Spir hang en liden Messeklokke, der siden havde sin Plads under Korets Tag. Foruden de store Messingstager, som nu staar paa Alteret, ejede Kirken den Gang et gammelt forgyldt Røgelsekar af Malm. I Sakristiet stod 2 gamle beslagne Kister og nogle Levninger af gamle Billeder samt Korsdørene fra No Kirke, som i forrige Tider var afbrudt.

Af Kirkens Regnskab 1710 fremgaar det, at dens Tiende var 20 Tdr. Rug og 24 Tdr. Byg, dens Jordskyld var 2 Tdr. 2 Skpr. $1\frac{1}{2}$ Fdk. Rug og 4 Tdr. 2 Skpr. $\frac{1}{2}$ Fdkr. Byg samt af Engene 15 Mark 11 Skill. Kvægtienden var 4 Sletdaler. Kirkens Beholdning var 133 Rdlr. 4 Mk. $14\frac{1}{2}$ Skill. samt 3 Tdr. Kalk og 5 Lis-

* Bispearkivet: Hind Herreds Pakke.

pund Bly. „Ellers skal efter Præstens indkomne Beretning siden sidste Regnskab være gjort paa Hee Kirke stor Reparation, saa Beholdningen skal efter saadan Beskaffenhed være liden eller ingen. Hee Kirkes Tien-der er efter Proustens udi Ringkøbing indkomne Beretning til den kragiske Slægt benaadet, mod at den aarlig lader levere til Kirken saa meget Korn, som den er ansat for i Matriculen.“

Det var i Kirkesalgenes Tid. Hee Kirke blev sammen med mange andre udbudt til Salg 1710 den 19. Decbr.; men den blev ikke solgt, fordi Grev Rantzau paa sin Hustrus Vegne lod gøre Indsigelse. Hee Kirke havde 52 Tdr. 7 Skpr. 2 Fdkr. $\frac{1}{2}$ Alb. Hartkorn, og der blev forlangt 30 Rdlr. for hver Td. Hartkorn. Ved Auktionen 13. Maj 1711 i Ribe mødte Grev Rantzaus Foged, Anders Andersen Lund, og bød 23 Rdlr. pr. Td. Hartkorn. Hans Bud blev noteret og Dagen efter godkendt. Pengene, 1588 Rdlr. og 27 Skilling i Kroner, blev straks betalt. Ved en Forglemmelse fik Greven ikke Skøde paa Kirken og dens Ejendomme, og flere Gange henedede han Tanken derpaa. Grev Otto Rantzau døde 1719, og Volbjerg med tilliggende Gods gik i Arv til Sønnen, Christian Rantzau, der 1720 søgte om at faa Skøde paa Kirken. Han nævner, at den var meget brøstfældig, og at den paa Grund af langvarig Forsømmelse trængte til snarlig Reparation. Han søger derfor om snarest at faa Skøde paa Kirken eller faa Købesummen igen. Nu blev der endelig udstedt Skøde, og Kirken blev repareret, men Taarnet havde mange store Revner nedad langs i Muren, „hvorover den i et i Sommeren 1720 indfaldende Guds Vejr og Storm blev nedslaget, dog Gud være lovet for hans naadige Tilsyn, at intet Menneske kom til Ulykke eller mistede Livet derved.“ Saaledes skrev Christian Rantzau i en Ansøgning

til Kongen om Hjælp til Taarnets Reparation, der ifølge tvende Tingsvidners Kendelse vilde tage 12—1300 Rdlr. Hvis hans Fader 1711 havde faaet Skøde paa Kirken, kunde Skaden den Gang have været udbedret for 40—50 Rdlr., men da der ingen Bekostning blev gjort i 14 à 15 Aar, fordi hans Fader ej fik Skøde, saa beder han om, at den stedfundne Skade maa blive ham refunderet ved Hjælp fra de andre Kirker i Stiftet, og at Hee Kirke benaades med nogle Aars Skattefrihed.

Biskop Thura i Ribe erklærede paa denne Ansøgning, at da Greven saavel som hans Fader havde nydt Indtægterne siden Købet, burde de ogsaa afholde Udgifterne ved Kirken; men da der jo unægtelig var sket et stort Uheld, vilde der hos Hs. Majestæt nok kunne udvirkes nogen Hjælp.

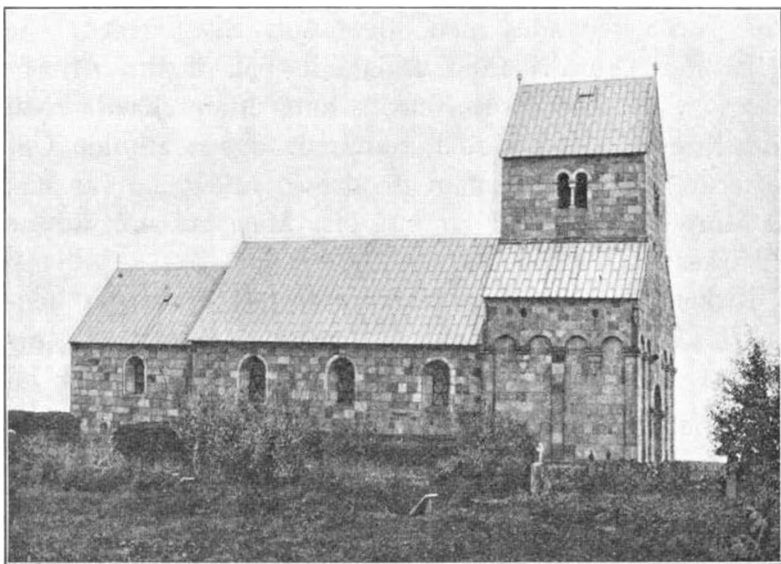
Kirketaarnet blev nu restaureret paa en meget hensynsløs Maade. Det øverste deraf blev opført af Mursten, i den smukke Vindeltrappe mod Syd lod man de nedfaldne Sten og Grusbrokker ligge, og den smukke Hvælving over Portalen blev gennembrudt for at faa Opgang til Taarnet. Den halvrunde Tympanon over Indgangsdøren blev ødelagt for at faa Plads til et Vindue, som kunde give Lys til Opgangen. Murene blev overalt sikrede med Jernankere, for at de ikke skulde forskyde sig.

Kirken var bleven forsømt af den private Kirkeejer, som nok kunde bruge dens rige Indtægter, men nødig vilde koste noget paa dens tilbørlige Vedligeholdelse.

Kirkens store Klokke tog vistnok ogsaa Skade 1721, og det nævnes i et Kirkesyn 1774, at den havde mistet en Del af sin Lyd, fordi der var en Sprække i den. Volbjergs Ejere, Peder Nissen og Bodil Hillerup, lod da 1783 Klokken omstøbe hos Daniel Reimer i Randers. Klokken har en herlig Klang og er stemt sammen med

en mindre Klokke, som er omtalt i det foregaaende (se S. 85).

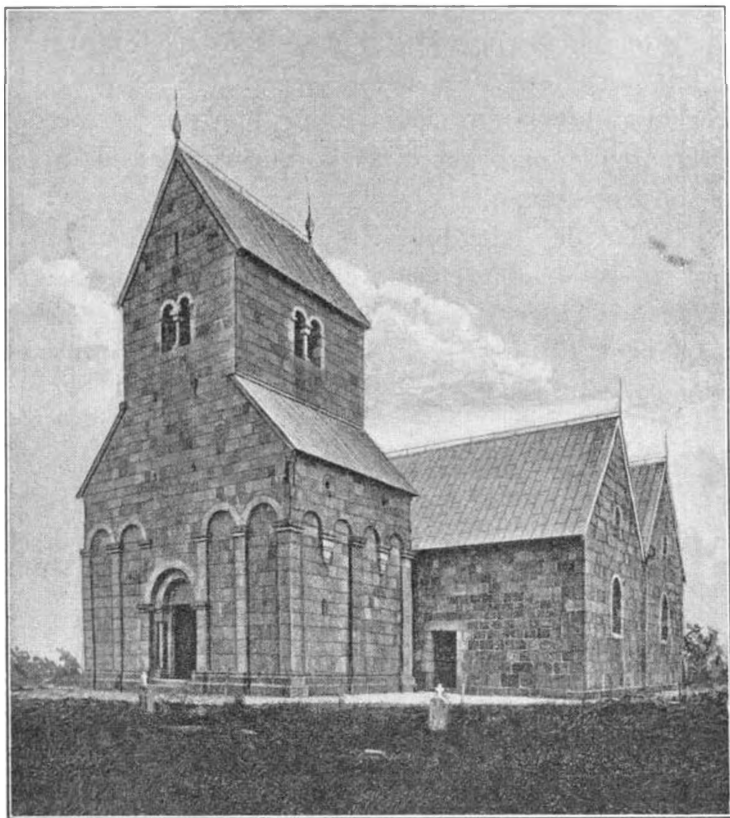
I Aaret 1792 købte Hee Sogns Bønder Herregaarden Volbjerg med alt dens underliggende Gods for 66,200 Rdlr. Da Sognets Beboere saaledes blev Ejere af Kirken, fastsattes det, at Kirkens Vedligeholdelse skulde hvile som en Forpligtelse paa alle Ejendommene i For-

HEE KIRKE SET FRA NORDVEST

hold til deres Købesummer 1792. I Længden viste det sig, at Kirken var godt tjent med, at Beboerne ejede den. De vilde nok ofre noget paa den forfaldne Kirke; men hvor skulde de begynde, og hvor skulde de ende; thi som Arkitekt Løffler skrev, da han 1870 havde undersøgt Kirken: „Ikke blot Taarnets søndre Side har i sin Tid været nedstyrtet, men ogsaa store Partier af den vestre. Vel er den rejst igen, og Ankere indlagte for at afværge en gentagen Sammenstyrtning; men Ankeret synes ikke her at kunne tjene som Haabets

Symbol, thi Murværkets ydre Skal har mange Steder givet betydeligt efter for Trykket af den indre Udfyldning og synes kun lidet skikket til endnu i en længere Aarrække at modstaa Vestenvindens mægtige Stormløb.“*

HEE KIRKE SET FRA SYDVEST

Den daværende Sognepræst i Hee, J. C. H. Molbech, interesserede sig meget for Kirkens Restauration, og efter gentagne Undersøgelser og Overvejelser, blev der efter hans Forslag indsendt Ansøgning om Støtte fra Statens Side. Der blev da bevilget 30,000 Kr. til Taarnets Restauration paa Betingelse af, at Sognets Beboere

* Kirkehist. Samlinger, III. Række, I. Bind, S. 44.

iøvrigt lod Kirken istandsætte efter Anvisning af Professor H. Storck. I henvend to Aar blev der arbejdet paa saa vidt muligt at føre Kirken tilbage i sin oprindelige Stil. Taarnet maatte helt ombygges, men kun mindre Partier af de øvrige Mure trængte dertil. Arkitekt Wiinholt førte det daglige Tilsyn med Kirkens Ombygning, der ialt kostede 52,000 Kr.

Kirkens indvendige Udsmykning blev paa en særdeles dygtig Maade besørget af Dekorationsmaler H. Svendsen fra København.

Nu staar den sjældne Kirkebygning i Hee som en Frugt af Middelalderens og Nutidens Mesterskab, gammel i sine Hovedtræk, men forynget paa de Steder, hvor Tidens Tand gennem mere end syv Aarhundreder havde sat sine Mærker.

HOVERI- OG LANDGILDELISTER FOR DET FÆSTEGODS I RYDE SOGN, SOM 1790 HØRTE UNDER RYDHAVE

Meddelt af PALLE FLØE

Antallet af bevarede Jordebøger er sikkert meget ringe her i Amtet og af Hoverilister er der utvivlsomt endnu færre.

I Aaret 1790 blev Ryde Sogn udskiftet. Ved denne Lejlighed blev de her meddelte Lister fremlagte ved den i Anledning af Udskiftningen afholdte Landvæsenskommissions-Forretning og som „Bielager“ indført i en paa Amtskontoret opbevaret Protokol.

Til Rydhave hørte Fæstegods i Ryde Sogn af ialt 137 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdkr. 2 Alb. Hartkorn. Deraf blev 5 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdkr. 2 Alb. udlagt til Huslodder, og 22 Ejendomme hver tildelt Jord til lidt over 6 Tdr. Hartkorn, dog blev Ligaard samtidig delt i 2, hver med 3 Tdr. Hartkorn. I Hoverilisten regnes begge Ligaarde dog for 1 Ejendom, hvorimod de tildels er delte, hvad Landgilden angaar.

Ejeren af Rydhave, Kammerherre, Stiftsbefalingsmand N. Schested, var største Lodsejer, men foruden ham ejede Etatsraad Schou til Volstrup, Justitsraad de Linde til Hanbjerghovgaard, Kammerraad Hansen til Langtind og Pastor C. Wium, Borbjergholmgaard, Fæstegods i Sognet. Til Aastedsmødet var endvidere „Skoleholderen“ Laurids Heldbæk indvarslet.

Selvejere kan der ikke have været i Ryde Sogn, for var der det, maatte de være nævnte i Indvarslingen til Landvæsenskommissions-Forretningen.

Der er meddelt Lister baade fra før og efter Udskiftningen; det er de sidste her anføres.

Da Gaardene før Udskiftningen var meget forskellige i Størrelse og ved denne blev gjort lige, er det en Selvfølge, at der er betydelig Forskel paa de gamle og de nye.

Naar Arbejdsdagene og Naturalydelseerne sammentæles, bliver Slutningsresultatet dog meget nær ens.

HOVERIET

	Gang- dage	Spand- dage
Hver af de 22 Gaarde er paalagt til:		
Ladegaardens Reparation, men udenfor Hoved-reparationer	13	6 $\frac{1}{2}$
Hedetørv „Skoetørv“ (Klyne) samt Brænde og Faarlyng	19 $\frac{1}{2}$	10
Hø- og Kornstakkes Indførsel	3	2
Det overblevne Halm at udføre	3	2
Kornets Rensning og Opkørsel af Laden	10	2
Fedevarers Bortførsel	»	2
Humleavl	3	»
Skovning for Gaard og Gods	13	6 $\frac{1}{2}$
Vandsteders Rensning, Mosers Udgravning, Aaers Rydning og Opskæring	13	6 $\frac{1}{2}$
Flytning for en Gaardejer og Forpagter	»	3
Mølleedæmnings Reparation og Vedligeholdelse	6 $\frac{1}{2}$	3
Havens og Foldningernes Reparation og Vedligeholdelse	6 $\frac{1}{2}$	3
Vejenes Reparation gennem Gaardenes Mark, item Møgblending	10	6 $\frac{1}{2}$
Andet, som efter Omstændighederne kan forefalde og ej forud vides	3	1 $\frac{1}{2}$
Tilsammen	103 $\frac{1}{2}$	54 $\frac{1}{2}$

Hvor betydelig dette Hoveri end er, vedkommer det alt sammen den egentlige Drift af Gaarden meget lidt.

Om Markhoveri findes kun den Bemærkning, at „Mads Jensen i Felde har forbunden sig til at svare Helgaards Hoveri, men heraf flyder, at Ejeren har Ret til at aftage en Plovs Hoveri, hvoraf den halve reserveres ved Lejlighed og den anden halve afgaar straks for Jens Jensens Sted i Bierte.“

LANDGILDE

Gaardenes Navne	Penge		Rug		Byg		Havre		Smør	Faar		Lam	Gæs		Høns	Æg
	Redt.	Sull.	Tdr.	Skr.	Tdr.	Skr.	Tdr.	Skr.		Skr.	Skr.		Skr.	Skr.		
Skovgaard	1	37	2 $\frac{1}{2}$	6	3	35	35	1	1	2	2	1	1	2	2	1
Ugelstrup			2 $\frac{1}{2}$	6	3	35	35	1	1	2	2	1	1	2	2	1
Kolborg	1	19	2 $\frac{1}{2}$	6	3	35	35	1	1	2	2	1	1	2	2	1
Nederbøge	1	37	2 $\frac{1}{2}$	6	3	35	35	1	1	2	2	1	1	2	2	1
Overbøge		91	2 $\frac{1}{2}$	6	3	35	35	1	1	2	2	1	1	2	2	1
Veksgaard		48	2 $\frac{1}{2}$	6	3	35	35	1	1	2	2	1	1	2	2	1
do.		48	2 $\frac{1}{2}$	6	3	35	35	1	1	2	2	1	1	2	2	1
Ligaard		46	1 $\frac{1}{4}$	7	1	17 $\frac{1}{2}$	17 $\frac{1}{2}$	4	4	1	1	1	1	2	2	1
do.		46	1 $\frac{1}{4}$	7	1	17 $\frac{1}{2}$	17 $\frac{1}{2}$	4	4	1	1	1	1	2	2	1
Jedskov		48	2 $\frac{1}{2}$	6	3	35	35	1	1	2	2	1	1	2	2	1
do.		48	2 $\frac{1}{2}$	6	3	35	35	1	1	2	2	1	1	2	2	1
Sønderskov.	1	37	2 $\frac{1}{2}$	6	3	35	35	1	1	2	2	1	1	2	2	1
Raul: 1 Gaard.			2 $\frac{1}{2}$	6	3	35	35	1	1	2	2	1	1	2	2	1
1 do.			2 $\frac{1}{2}$	6	3	35	35	1	1	2	2	1	1	2	2	1
1 do.	1	19	2 $\frac{1}{2}$	6	3	35	35	1	1	2	2	1	1	2	2	1
1 do.		91	2 $\frac{1}{2}$	6	3	35	35	1	1	2	2	1	1	2	2	1
Rydland.			2 $\frac{1}{2}$	6	3	35	35	1	1	2	2	1	1	2	2	1
Hvolbæk			2 $\frac{1}{2}$	6	3	35	35	1	1	2	2	1	1	2	2	1
Kirkeby	1	37	2 $\frac{1}{2}$	6	3	35	35	1	1	2	2	1	1	2	2	1
Felde		91	2 $\frac{1}{2}$	6	3	35	35	1	1	2	2	1	1	2	2	1
do.	1	37	2 $\frac{1}{2}$	6	3	35	35	1	1	2	2	1	1	2	2	1
Store Ugeløse			2 $\frac{1}{2}$	6	3	35	35	1	1	2	2	1	1	2	2	1
N. Ørskov		91	2 $\frac{1}{2}$	6	3	35	35	1	1	2	2	1	1	2	2	1
Hustodderne	19	57	2 $\frac{1}{2}$	6	3	35	35	1	1	2	2	1	1	2	2	1
lalt . . .	35	64	6	7	38	4	66	770	8	8	7	18	15			

Naturalierne er omsatte til Penge, uden at Grunden kan ses dertil.

Omsætningen lyder saaledes:

	Rdl.	Sk.		Rdl.	Sk.	Kr.	Ø.
6 Tdr. 7 Skpr. Rug .	16	4,	hvilket er	2	32	eller	7 17 pr. Td.
38 - 4 - Byg .	51	32,	—	1	32	—	4 10 - -
66 - » - Havre	66	»,	—	1	»,	—	3 07 - -
770 Pd. Smør	48	32,	—	»,	06	—	», 19 - Pd.
16 Faar og Lam . . .	10	64,	—	»,	64	—	2 05 - Stk.
7 Gæs	1	72,	—	»,	24	—	», 77 - -
18 Høns	1	12,	—	»,	06	—	», 19 - -
15 Snese Æg	»,	90,	—	»,	06	—	», 19 - Snese

Udregningen af Prisen for 1 Td. o. s. v. samt Omsætningen til den nugældende Møntfod er selvfølgelig foretaget af mig.

Det er foran nævnt, at Gaardene ved Udskiftningen blev gjort lige store. Dette havde Godsejerne Ret til fra ældre Tid, men denne Ret har næppe haft nogen videre praktisk Betydning før Loven om Jordfællesskabets Ophævelse af 23. April 1781 i § 20 bemyndigede Godsejerne til ved Udskiftningerne at gøre Fæstegaardene „lige i Hartkorn, Jorder, Afgifter og Hoveri“, og denne § blev altsaa bragt i Anvendelse i Ryde.

Det samme var Tilfældet ved Udskiftningen af Lønborggaards Gods i Aarene 1792—93. Her blev Gaardene byvis tildelt ens Jorder, Hartkorn, Landgilde og Hoveri.

FRA
LANDSBYSKOLENS BARNDOMSTID
KØBMAND CHRISTEN STRANDBYGAARD,
RINGKØBING, OG STABY SKOLEVÆSEN

Af J. GR. PINHOLT, Hove

I de Artikler, som Hardsyssels Aarbog har bragt om de gamle Landsbyskoleforhold i Amtet, har det ikke været omtalt, hvorledes Købmand *Christen Strandbygaard* i Ringkøbing fremhjalp Skolevæsenet i *Staby* Sogn, hvorfor nedenfølgende Oplysninger mulig kan finde Optagelse som et Supplement.

I det efter Omstændighederne da folkerige Sogn skulde Ungdommen efter Skolefundatsen søge een Skole. Dette viste sig at være alt for vanskeligt, og i den nordre og østre Del af Sognet, der laa saa langt fra Hovedskolen, at Børnene kun med meget lille Udbytte kunde søge Skolen, blev der saa ansat en særlig Skoleholder. Han var Fæster af et lille Hus, og der søgte Børnene ham; desuden gik han ogsaa omkring blandt Beboerne. I alt dreves denne Undervisning de fire af Aarets Vintermaaneder.

Skoledistriktet havde 60 Beboere, Gaard- og Husmænd, med 40 à 50 skolesøgende Børn, og daværende Sognepræst, Provst *Windelin*, indsaa de store Mangler ved denne Undervisning, og han arbejdede derfor paa at faa en fast Skole bygget, hvor en duelig Lærer kunde ansættes, saa at Skolegangen kunde drives hele Aaret igennem, og Undervisningen blive bedre. Men Befolk-

ningen stod ham ikke bi, og de økonomiske Vanskeligheder viste sig at være uovervindelige.

Da traadte Købmand Christen Strandbygaard hjælpende til, idet han var den største Lodsejer i Distriktet.* Med en Udgift af omtr. 700 Rdlr. købte han og skænkede til Bolig for Læreren en passende Bygning med fornøden Jord, som blev gjort tiendefri. Ligeledes lod han for egen Regning opføre en lys og rummelig Skolestue, som forsynedes med alt, hvad Datiden fordrerede til en velindrettet Skole. En Fundats forfattedes; den blev antaget af de allerfleste Beboere og approberet. Det bestemtes i denne, at der hele Aaret igennem — undtagen en bestemt Tid af Høslætten og Kornhøsten — skulde undervises 5 à 6 Timer daglig efter Dagenes Længde i Bogstavlæsning, Stavning, Forstandsøvelser, Christendom, Skrivning, Regning, det vigtigste af den danske Bondes Pligter og Rettigheder, tilligemed Jordbeskrivelsen, især Fædrelandets, og, om muligt, det almindeligste af Naturhistorien samt Fædrelandets mærkeligste Begivenheder. En Lærer blev antaget, og den nye Skole aabnedes ved Afholdelsen af en lille Festlighed den 5. Novbr. 1806.

Provst Windelin holdt ved denne Lejlighed en længere Tale, som findes udførlig gengivet i Tidsskriftet „Egeria“, Aarg. 1808. Her anføres et Par Uddrag:

„En vel indrettet Skoleanstalt er for et Sogn en betydelig Velgerning, og det i mange Henseender. Derved befordres Oplysnings og Kundskabers Udbredelse. Erfarenhed lærer, at Vankundighed er en frugtbar Moder til Overtro, Vildfarelser og mange Laster. Vel kan ogsaa den oplyste blive lastefuld; men naar Samvittigheden vaagner, naar han begynder at komme til Eftertanke, saa bliver det lettere for ham at vende tilbage

* Se P. Storgaard Pedersen: Ulfborg Herred, S. 87—88 og 94.

til Dydens Vej; thi han *ved* bedre, men lod sig forblinde og bedaare. Og overalt, uden at kende vore Pligter er det umuligt at opfylde dem. Uden Kundskaber og Færdigheder i en og anden vigtig Øvelse maa vi i mange Tilfælde blive forlegne, kan ikke raade os selv, men maa overlade os til andre og derved saa let be-
drages. . . .

Ikke vil jeg sige, at Vankundighed har hersket mere her end andre Steder. Men hvorledes saa det ud og ser endnu paa mange Steder ud med Almuens Undervisning? Smaa og tilspærrede Vinduer, hvorigennem Solens velgørende Straaler næppe kan trænge; en mørk, liden og fugtig Stue, hvor hele Snese Børn pakkedes sammen uden at kunne røre sig, eller og en ussel og elendig Omgangsskole, hvor Børnene slæbtes om fra et Sted til et andet, og med alt dette mangan Gang en Skolelærer, der ikke kunde skrive en læselig Haand og i Henseende til sine Kundskaber selv behøvede at gaa i Skole. . . .

Skal nu denne Skoleanstalt ikke forfejle sin Hensigt, maa baade Læreren, Forældrene og Børnene hver paa sin Side opfylde deres Pligter. . . .

Forældre! unddrager ikke eders Børn fra at søge Skolen uden højeste Nødvendighed. Kun ved stadig og uafbrudt Skolegang kan Børnene gøre Fremgang. . . .

Overlader til Skolelæreren og dem, der fører Opsyn over Skolen, baade hvad der skal læses i Skolen, og hvorledes der skal læses. Siger ikke straks, at eders Børn ingen Fremgang gør, fordi de ikke i Hast gennemløber en Bog. Spørg mere efter, hvorledes de læste, end hvormeget de har læst. Lidt lært til Gavns er bedre end meget med Skødesløshed. Lær eders Børn at besøge Skolen med Lyst og uden Tvang ved

at forestille dem, hvor meget de vinder derved; men forstyr ikke ved en forventt Opdragelse hjemme Frugten af den Undervisning, den Dannelse, der i Skolen gives eders Børn. Skolelærere's Kald er tungt og brydefuldt, naar han gør sine Pligter Fyldest. Hans Levebrød er ham knap nok tilskaaret, ikke til Overflod, men til Tarvelighed. Søger derfor at lette ham hans Byrder ved en venlig og kærlig Omgang! . . .“

HORNSKEERNE

EN DØENDE, VESTJYDSK INDUSTRI

Af J. GR. PINHOLT, Hove

Rundt omkring i vort Land er der endnu nogen Anvendelse af *Hornskeer*, skønt det er forsvindende imod, hvad Tilfældet var for en Menneskealder tilbage. Disse har nemlig ogsaa som Jydepotter og lignende gammel jydsk Haandflid faaet overmægtige Konkurrenter. Det er imidlertid kun de færreste, som har noget Kendskab til, hvordan denne nyttige og i sin Tid meget anvendte Brugsgenstand skaffedes til Veje. Og dog gav den Anledning til en hel lille Industri, som har haft stor Betydning for de Mennesker, der udøvede den, ligesom dens Historie slet ikke er uden Interesse.

Det er en Art gammel Husflid, som nu skal til at dele Skæbne med saa mangen anden Slags god Flidsyssel hos vor Landbostand. Den har — om end ganske vist i mindre Dimensioner — haft samme Betydning for den begrænsede Del af Landet, hvor den dreves, som Bindetøjet for Beboerne paa Hammerum Herreds Heder, eller Jydepotterne for deres Egn, og som Træskoene for deres.

Det var i *Nees Sogn* ved Nissum Fjord, hvorfra Hovedmassen af vore Hornskeer bragtes i Handelen, og det er temmelig afgjort, at dette Sogn tilmed har — efter alt, hvad der kan erfares — Æren af først at have taget denne Industri op her til Lands.

Hvordan man er kommen ind derpaa, vides der god Besked med. Den stammer fra England. En Mand der fra Sognet — hans Navn var *Knud Høj* — deltog som Marinesoldat i Krigen med England 1807—1814. Han blev taget til Fange, og under Fangenskabet lærte han Britten Kunsten af med Hornskeerne, idet han indsaa, at her var noget, som passede for hans Egn. Og da han kom tilbage til sin Hjemstavn, benyttede han sig af det lærte, og Forsøget og Eksemplet faldt snart i god Jord.

For Nees Sogns Beboere kom Hornskeerne hurtig til at spille en meget stor Rolle. Midt gennem Sognet strakte sig den bare Hede som et mørkt Bælte, og *der* stod Hus ved Hus, idet man let kom i Besiddelse af nogle Tdr. Land af *den* Jord; men den gav heller ikke meget af sig. Det var umuligt at ernære sig, om man ikke havde andet at leve af, især da naar Familien voksede. Man havde nok Fjorden; men den var lunefuld. Saa slog man sig paa Hornskeerne, og disse gav Beskæftigelse for alle Aldre. Havde Sognet i tidligere Tider ikke haft denne Industri, vilde dets Fattigbyrde antagelig være bleven utaalelig.

Raastoffet er Oksehorn. Disse købtes rundt omkring; en Mængde er bleven indført fra Hamborg. Priserne var forskellige, de kunde variere fra 30 til 80 Kr. pr. Hundrede efter Størrelsen.

Det første Arbejde bestaar i af hvert Horn at udbringe det størst mulige Antal Stykker til Skeer. I Almindelighed kan man faa 7—9 Stykker pr. Horn. Naar denne Deling er foregaaet, tages Delene og holdes over Ild, indtil Hornet er blevet blødt. Derefter sættes det i Forme, og naar det har fæstnet sig, tages det ud og lægges i Vand. Deri oplødes det saaledes, at Raspen kan virke. Naar Raspingen er udført, er Skemagerens

egentlige Arbejde endt, og Resten kan besørges af gamle Folk eller Børn. Skeen skal nemlig blot afpudses.

Til Pudsningen anvendes Kalk, Kønrøg, Trippelse o. a. lign. Skemageren faar Pudsningen udført for ca. 25 Øre pr. Dusin, naar han maa benytte fremmed Hjælp. Prisen paa Skeer til Kræmmeren, der vandrer omkring og afsætter dem, er ca. 15 Øre pr. Stk., og det ses altsaa, at Skemageren for sit Arbejde har over Hundrede pCt. Dette bliver en ganske antagelig Hjælpeskilde for en Husmandsfamilie. Manden kan nemlig godt passe sit Arbejde og gaa i Dagleje og endda om Aftenen i Vintertiden tildanne saa mange Skeer, at Familiens Børn og gamle har passende Arbejde i deres Fritid.

Der var en lang Tid det gode ved denne Industri, at der kunde sælges flere Skeer, end man formaaede at fremstille. I Aarenes Løb bredte derfor ogsaa Skearbejdet sig til Nabosognerenes Smaakaarsfolk, der i Løbet af en Vinters Tid om Aftenen fik lært Kunsten og opnaaet Øvelsen. Børn især kan opnaa stor Færdighed i Pudsningen; mangan lille Pige kan pudse flere Skeer end en voksen Karl.

Der var sikkert intet andet Sted i Danmark, hvor man frembragte saa mange Hornskeer som i Nees. Og denne Industri gav ogsaa i det ydre Sognet et Særpræg. Naar man om Vinteraftenene gik omkring, saa man Lys i hvert Hus og Hytte, der som Paddehatte var skudte op paa den magre Jord. Lysene brændte ofte til langt ud paa Natten, og gik man inden for, kunde man i et saadant Hus finde alle Medlemmerne sysselsatte ved Skeerne, hver paa sin Vis. Denne Husflid forhøjede Familielivets Hygge og var saa indbringende, at mangan Mand, Arbejder eller Haandværker,

uden Hjælp derved ikke vilde have kunnet forsørge sin Børneflokk.

Omkring ved Aaret 1880 begyndte Virksomheden at aftage, ikke alene i Nees men ogsaa i Omegnen. Grundene dertil var flere.

De billige Tinskeer, som ved den Tid kom i Handelen, lagde store Hindringer i Vejen for et rentabelt Salg. Samtidig viste der sig Vanskeligheder med at forskaffe sig et tilstrækkeligt Antal Oksehorn af den nødvendige Kvalitet; disse blev nemlig i stedse større Udstrækning anvendte til Gummifabrikation.

Men sammen med disse Omstændigheder, der hver for sig var i Stand til at give Skeindustrien Dødsstød, indtraf det store Opsving for de smaa Landbrug. Smaakaarsfolkene lagde sig mere og mere efter Opdyrknin-gen af deres Jord, saa Skemagerne, som den Gang kun holdt 1 à 2 Køer paa deres Jordlod, i Tidens Løb har drevet det op til et Hold paa 4—5 Køer samt 1 eller 2 smaa Heste. Sammen dermed er Boligerne enten fornyede eller tilført betydelige Tilbygninger. De smaa Hjem i Hornskeernes Sogn har i den sidste Snes Aar gjort saa store Fremskridt og er gaaet saadan frem i Velvære, at de næsten ikke er til at kende; thi Husmandsstanden dersteds hører sikkert til den driftigste i vid Omkreds.

For Tiden er der saaledes kun to ældre Mænd, som der i Sognet drives det gamle Skehaandværk, og naar de gaar bort, vil, af de anførte Grunde, næppe nogen fortsætte, saa Hornskeernes Saga derfor om ikke mange Aar vil være ude.

HEMMET SOGNEBEBOERE OG SKOLEVÆSENETS FORBEDRING

Ved J. GR. PINHOLT, Hove

I Roskilde og Viborg Stænderforsamlinger var der i Aaret 1835 fremkommet Forslag om Forbedring af Landsbyskolelærernes Kaar, og de modtoges med Velvilje. Dette gav ikke alene Anledning til Indgivelse af adskillige Andragender og Bønskrifter fra Lærere, enkeltvis og i Forening, men som Modtræk fremkom ogsaa Udtalelser fra Befolkningen i forskellige af Landets Egne.

De fleste af disse Andragender er holdt i mere almindelige Vendinger og udtrykker Bondestandens Uformuenhed til at udrede Udgifterne til Lærernes Lønninger; men gennem enkelte ses dog ogsaa Beboernes ringe Forstaaelse af den ny Skoleordnings Betydning.

Nedenfølgende gengives saaledes et Andragende fra Beboere i *Hemmet* Sogn til Stænderforsamlingen i Viborg:

Underdanigst P. M.

Ikke under Tusinde Forbandelser alene, men med megen Bekymring har vi erfaret, at de Roskilde Stænder har besluttet, at Skole-Lærerne endnu skal have mere at leve af end det, der allerede ved Skole-Anordningen af 29. Juli 1814 er dem tilstaaet. — Denne Beslutning er ikke Bondestandens, men Embeds-Mænde-

nes og nogle rige Privatmænds; thi hele Bondestanden har bestandig været utilfreds med Skole-Anordningen, og hvis Stænderne skulde have anholdt om nogen Lovs Ophævelse, da var det især denne, som hele Bondestanden ønskede; men det modsatte har fundet Sted. Kan dette ikke blive omgjort, da maa Stænder-Indretningen hellere ophøre for bestandig og ikke mere spille vore Penge for at faa slette Raad; Kongen og det danske Kancelli skulde næppe have faaet dette Indfald. Landets Forfatning og Armod er jo bekendt nok; men det lader ikke til, at de Roskilde Stænder har brudt dem noget om den Sag, men alene set paa, at Skolelærerne fik for lidt, om end de, der skal betale dem, fik 10 Gange mindre. Dette lader det ikke til, at de har tænkt synderligt paa. At Skolelærerne her i Landet jo ogsaa vil undfly til Stændernes Barmhjertighed, det ved vi allerede; men det, de faar, er allerede mere end dobbelt formeget. Men vi vil ikke indlade os mere om Skole-Væsenet, men blot erklære, at det hele duer til intet, undtagen til at ødelægge Landet, og derom er der allerede klaget nok til ingen Nytte; thi endogsaa her i hans egen Lyksaligheds-Sag behandles Bondestanden, som om den enten var umyndig eller vanvittig.

Vort bestemte Forslag er derfor til Stænderne i Viborg at andrage hos Hs. Majestæt om at faa den gamle Skole-Indretning tilbage. Dette er enhvers Ønske, og dermed er enhver Bonde tilfreds.

Al den Snak, at Oplysningen vilde tabe derved, er aabenbar Løgn. Sommer-Skolegang passer ikke med Landets Forfatning, og hveranden Dags Skolegang om Vinteren passer ikke til at lære mere, eller derved at blive mere oplyst, end at gaa i Skole hver Dag, og hvor mange 1000 Rdlr. har det ikke udpresset, hvor

meget har det ikke bidraget til Armod, og vil fremdeles gøre det, hvis Stænderne ikke kan forenes om at sætte Grænser for denne Ulykke.

Skrevet i Hemmet Sogn, Ringkjøbing Amt, den 26. April 1836.

Underdanigst

Paa egne og øvrige Sogns Beboeres Vegne:

Niels Christensen. Morten Olesen. Søren Christensen.

Christen Hansen. Christen Olesen. Jens Jensen.

Niels Christensen. Christen Graungaard. Hans Nielsen.

Niels Christensen.

Højvelbaarne Hr. Konferentsraad Ørsted,

kongelig Kommissær ved Provinsialstænderne i Viborg.

LIDT OM NOGLE PRÆSTER OG DEGNE PAA HOLMSLAND OG OM HERREGAAR- DENE SØGAARD OG RYBJÆRG

MED TILLÆG

Ved EVALD TANG KRISTENSEN

Min Bedstefader paa mødrene Side var Degn paa *Holmsland* og hed *Christen Nielsen Sand*. Efternavnet stammer fra Gaarden Sand i Stavning, som havde været i Slægtens Eje fra meget gammel Tid, og hvor han da ogsaa var født. Faderen hed *Niels Christensen Sand*, og Moderen *Ellads Hansdatter*. Men det var hans anden Kone, første Gang var han gift med *Kirsten Andersdatter* fra Haleby. Min Bedstefader var den førstefødte og kom til Verden den 8. April 1773. Efter et egenhændigt Manuskript, som han har efterladt sig, og hvori han har meddelt en hel Del om sit Liv og sin Embedsgjerning, blev han Seminarist paa Blaagaard 1793 og var der i 3 Aar. Saa udgik han derfra med Karakteren „Meget sædelig“ for Opførsel og „Duelig“ til et Skolelærer-Embed. Først var han derefter i et halvt Aar konstitueret Organist ved Buttrup Kirke i Sjælland, blev dernæst kaldet til Skolelærer i en af Baroniet Løvenborgs Skoler og var der et halvt Aar, men kom saa bort fra Sjælland og til sin Hjemegn, idet han af Kancelli-Assessor Ammidbøll til Søgaard blev kaldet til Degn paa Holmsland 1798, da Degnen *Jens Tafteberg* resignerede. Sidstnævnte døde den 26. Oktober 1808 paa den østre Søgaard og var

gift med *Anne Cathrine Munch*, en Datter af Præsten A. Munch til Hvilsum, og hun døde den 16. Juni 1825, 83 Aar gammel, hos Datteren i Nysogn (Tillæg I).

Jens Tafteberg var en Søn af Provsten paa Holmsland *Peder Jensen Tafteberg*, der havde tre Børn, nemlig foruden ovennævnte Søn to Døtre. Den ældste af dem, *Susanna*, var bleven forelsket i en Ungkarl Jeppe Højbjærg, der siden blev Husmand i Nysogn og kom til at bo et lille Stykke fra Søgaard. En Efterkommer af ham var for nogle Aar siden Degn i Idum. Men Jeppe maatte hun jo ikke faa. De gik nu ugifte hen, disse to Frøkener og blev ældre Piger, og saa byggede Faderen, før han døde, et rigtig kjønt Hus til dem, som de skulde have at bo i. Det laa i Kloster — saadan kaldes nogle Huse, der ligger omkring Nysogns Kirke — lige tæt ved Kirkestetten. Assessor *Ammidsbøll* paa *Søgaard* var en flittig Kirkegænger, og naar han kom kjørende til Kirken, tog han ind hos Præstedøtrene og kom af sit Overtøj. Paa den Maade blev han ret godt kjendt med dem, og da han var ugift og allerede den Gang en ældre Ungkarl, fik han i Sinde at fri til *Susanna*. Han var født 1759, men hun var endnu ældre, da hun var døbt den 1. Januar 1754. Hun gav ham sit Ja, og de blev ægteviede den 2. December 1796, hvorpaa hun flyttede ned paa *Søgaard* som Frue. Den anden Søster, *Kirsten Stabye Tafteberg*, blev snart efter gift med Jeppe Højbjærg og flyttede hjeim til ham. Hvornaar hun er født, kan jeg ikke sige, da der paa den Tid intet findes indført i Kirkebogen, men det var vel 1757. Det er sært nok, at Fruen paa *Søgaard* ikke gjorde noget videre for Søsteren, men lod hende sidde hen som Husmandskone. Det kom sandsynligvis af, at hun havde giftet sig med hendes gamle Kjæreste og førte et helt lykkeligt Liv med ham, hvorimod hun

selv ikke befandt sig helt vel i Ægtestanden. Kirsten Stabye var dog tit i Besøg paa Søgaard, og naar der var Selskab, tog hun sin ældste Datter, *Rebekka*, som hun havde med Jeppe Højbjerg, derop med sig. Saa fik Fruen, der selv ingen Børn havde med Assessoren, hun var nok bleven for gammel dertil, den Tanke at tage Søsterdatteren til sig og lade hende opdrage som fin Dame. Dette skete, og Rebekka havde nu sit Hjem paa Gaarden.

Provstens Søn *Jens*, altsaa Broderen til Fruen paa Søgaard, skulde selvfølgelig studere og kaldtes derfor ogsaa altid studiosus theologiæ, men begik nok en Fadæse, hvorfor det blev ham nægtet at tage Examen, og han kom da tilbage til Holmsland og Fædrehjemmet. Da Svogeren paa Søgaard havde Kaldsret til Sognedegne-Embedet, saa blev Jens Taftberg Degn paa Holmsland, og for at han kunde komme kjørende standsmæssig til Gaarden i Besøg, gav Fruen ham Gaarden Søgaard i Nørby (altsaa den østre Søgaard, hvor han siden døde, som før nævnt). Men det fik Embedet just ikke nogen Fordel eller Sognebeboerne nogen egentlig Glæde af.

Min Moder har tit fortalt mig, at Assessoren og hans Frue levede meget daarlig sammen. Deres Bryllups-aften vilde hun ikke en Gang have været i Brudesengen til ham. Han købte sig endda en Titel, for at hun kunde blive Frue. Han var for Resten meget godmodig, men ogsaa meget lad, saa han ingen Drift havde til nogen Ting. Lille og tyk var han af Udseende. Endskjøndt hans Fader havde efterladt ham en Skjæppe Penge — saadan hed det sig i Folkemunde — saa døde han dog i Armod. Han plejede at sige: „Det kan messen hverken betale sig at pløje eller saa.“ Kreaturhandelen forstod han sig slet ikke paa, og da

der var meget Eng til Gaarden, skulde der helst drives en hel Del paa Opdræt deraf. Min Moder fortalte, at en Mand fra Gammelsogn narrede ham saa forskrækkelig i Handel med Kreaturer. Naar en Bonde-
mand snakkede godt med ham og foreslog ham noget, saa lod han Fingeren gaa omkring Øret og sagde: „Det kommer an paa, hvad Kustos vil sige.“ Dermed mente han jo sin Kone.

Imens jeg nu er ved at fortælle om Assessor Amidsbøll og hans Frue, vil jeg ogsaa meddele, hvad jeg har hørt om deres Plejedatters Giftermaal. Rebekka var vokset til og opførte sig nu som en Dame af det gode Selskab. Assessoren var endnu levende og døde først 1821. Rebekkas yngre Søster blev siden gift med *Hans Christensen (Højbjærg)* og fik Fædrehjemmet. Det var en Søn af ham, der blev Degn i Idum, og ham har jeg tit besøgt. Om Rebekka Højbjærg (eller som hun egentlig hed: Petersine Rebekka Kirstine Højbjærg) fortælles saa videre, at hun blev forelsket i en Strandrider eller Strandkontrollør Niels Sørensen, som boede i det søndre Fløjhus paa Gaarden. Men ham maatte hun ikke faa. Siden vilde hun have haft Gaardens Avlskarl, men det var endnu værre. Efter den store Brand paa Gaarden, der var forarsaget ved Lynild, og som omtales i min Bog „Jyske Folkesagn“, Kjøbenhavn 1876, under Nr. 168, og som er fortalt mig af min Moder, blev der bygget en ny stor dejlig Lade med en Frontespice ind imod Gaardsrummet. Deri var anbragt et Urværk, som, hver Gang det slog, kunde spille en Melodi, og naar det blev trukket op, kunde spille flere Melodier. Dette Urværk kom i Uorden, men der var ingen Urmager i Ringkjøbing, der kunde gjøre det i Stand. Saa kom der en Dag en ung Mand nede fra Lemvig-Egnen og tilbød at ville reparere dette vanskelige Urværk, idet

han forsikrede, at han forstod sig godt paa saadanne Sager. Fruen tog imod hans Tilbud, og han skulde altsaa have Ophold paa Gaarden, imens Arbejdet stod paa, og fik anvist et Par Værelser til Beboelse i den Fløj, hvor Strandkontrolløren boede, og denne maatte midlertidig nøjes med mindre Plads. Den fremmede unge Mand begyndte saa at arbejde, havde sit Værelse og Værksted og sin gode Kost og gik der i længere Tid. Men han syntes saa godt om Opholdet, at han ikke havde nogen Hast med at blive færdig, og gik da og blev Kjæreste med Rebekka. Hun havde Soveværelse sammen med Fruen, der intet mærkede, men de unge havde dog Stævnemøder, og en Pige sladrede af Skole. Fruen blev rasende og jog straks Urmageren paa Porten. Nu kom Turen til Rebekka, og da hun saa tit havde været paa Spil, og Fruen indsaa, at hun ikke længere kunde passe paa hende paa Gaarden, saa blev Rebekka sendt i Forvisning helt ned til Bjærggaard paa Holmslands Klit. Det var en ret stor Avlsgaard, der laa allersydligst paa Klitten, som den Gang hørte under Søgaard, helt ned til Nymindégab, og der boede nogle Tjenestefolk og en Toldbetjent, Iver Heide, som var en ret udannet Person, men han var dog i det ydre en Smule mere poleret end de andre, der var meget raa baade i Tale og Adfærd.

Af den gamle Lærer Christiansen i Hornslet, der var barnefødt paa Holmsland i Nysogns Møllegaard og fra sin Barndom kjendte Forholdene helt vel, har jeg hørt dette lidt anderledes og lidt mere udførligt fortælle, men det er dog i Hovedsagen den samme Tildragelse, og Udfaldet blev det samme. Det var en Urmager-svend fra Lemvig, som kom der for at gøre Taarnuret i Stand. De to unge Mennesker blev saa forelskede i hinanden. Han foregav for Fruen, at det var et meget

vanskeligt Arbejde, og han blev da ved at gaa der i Maaneder. En Dag kom Rebekka ind til Fruen og sagde: „Se her, jeg troer, jeg er bleven fnattet, jeg er saa bange for, at jeg skal smitte dig.“ Da Fruen var meget pertentlig, vilde hun slet ikke undersøge Sagen, men bestemte straks, at Rebekka skulde have sit Soveværelse saa langt som mulig fra Fruens. Hun kom da til at opholde sig i samme Fløj som Urmagersvenden, hvilket jo ogsaa var hendes Ønske. Det var nu netop i den samme Lejlighed, som Strandrideren havde, nemlig i det søndre Fløjhus, og Niels Sørensen mærkede nu snart, hvordan det var fat, og berettede det til Fruen, der saa sendte Rebekka ned til Bjærggaard, hvor hun snart gjorde sig gode Venner med den halvtaaelige Krydsbetjent Iver Heide og senere blev frugtsommelig ved ham.

Hans Peter Ammidsbøll ejede hele Forstranden fra Nyminde-Gab og til Hovvig, dernæst atter fra Hovvig og til Torsminde, som han havde købt fra Rysensten, altsaa en Strækning paa mindst 7 Mil. Bjærggaard var den allersydligste Beboelse paa denne lange Klitstrækning og var den Gang næsten uden Forbindelse med den hele øvrige Verden; var altsaa at betragte som et Siberien, saadan som dette Land forhen har været — et Forvisningssted for alle Slags Forbrydere. Rebekka følte sig i Førstningen vist helt ulykkelig der. De raa Tjenestefolk vilde hun ikke indlade sig med, og andre Mennesker saa hun jo aldrig. Heide var den eneste, hun kunde give sig af med, og Enden paa det blev, som før sagt, at hun blev frugtsommelig ved ham.

Nu var der ikke andet at gjøre, da Fruen paa Søgaard fik Meddelelse herom, end at faa dem gift med hinanden. Men hun var i højeste Grad ærgerlig. Deres Bryllup stod i 1816, og der blev holdt Stuebryllup,

for saadan vilde Fruen have det. Ammidsbøll var jo den Gang endnu levende, men han var vist lige glad, og det var Fruen, der ordnede det hele efter sit Hoved. Der siges, at Iver Heide hed egentlig blot Iver Andersen, men fik Tilnavnet Heide efter en Toldkontrollør fra Ringkjøbing, som han havde været Roerkarl for. Dette er dog mindre paalideligt. (Tillæg II).

Vielsen skulde fuldbyrdes i Gaardens store Sal, Riddersalen, og Fruen lovede Pastor Outzen, at hun vilde give ham 50 Rigsdaler for at holde en Brudevielse, der kunde være til størst mulig Spot for Brudgommen. Han lovede det, for hun kunde faa ham til at gjøre, hvad det skulde være. Det lykkedes ogsaa godt nok for ham at tjene Pengene, og Talen var ogsaa ret snedig sat sammen, idet Præsten i den havde indflettet de Spørgsmaal, der efter Ritualet skal rettes til Brudgom og Brud, og det paa en saadan Maade, at den enfoldige Iver Heide ikke skønnede rettere, end at han nu skulde svare. Det gjorde han da, og blandede alt-saa sine Svar og sine Bemærkninger ind i Talen og gjorde det paa en saadan Maade, at Bryllupsgjæsterne morede sig overordentlig. Rebekka havde jo i Forvejen instrueret ham om, at han skulde sige ja til, hvad Præsten spurgte ham om. Han havde maaske aldrig før som voksen været i Kirke, havde i alt Fald aldrig været til Bryllup paa et fint Sted.

Der var budt et meget stateligt Selskab sammen, og de indbudne var ogsaa mødte. Men Fruen, der ikke selv vilde være til Stede under Handlingen, havde ladet bore et Hul i Døren saa stort, at hun der igjennem kunde holde Øje med, hvad der foregik i Salen. Hun vidste, at Heide vilde gjøre sig til Nar, for han var jo ikke videre kløgtig og ikke vant til at komme i saadanne Forhold.

Brudgommen skulde nu have givet først Møde, men han kom ikke, og Bruden kom da først med sine Damer. Der gik nu Bud efter Heide. Han var bleven siddende i Dagligstuen, og der sad han og sagde: „Hvor bliver du af, Bekke? a kan Faneme ikke forstaa, hvor du bliver af.“ Der kom nu nogle fine Herrer og tilbød sig at være hans Brudgomsførere og ledsage ham ind til den hellige Handling. Saa sagde han, da han nu skulde afsted: „Aa, i Jösse Navn, hvordan skal a bære mig ad? a forstaar det Faneme ikke.“ Da han saa kommer hen i Døren og ser efter sin Brud, raaber han: „Er du her, Bekke? a kan Faneme ikke forstaa, hvor du bliver af.“ Saa blev Døren lukket, og Vielsen begyndte. Efter at nu Præsten havde holdt noget af Talen, indflettede han altsaa de sædvanlige Spørgsmaal deri og talte lidt om dem. Først spurgte han: „Har du beraadt dig med Gud i Himmelen, om du vil o. s. v.,“ og Iver, der troede, at han nu skulde svare, sagde straks: „Ja, det har a Faneme.“ Præsten fortsatte med det næste Spørgsmaal: „Har du beraadt dig med Slægt og Venner . . .“ — „Ja, det har a Faneme, undtagen Fruen, for hende turde a ikke sige det til, a vidste, hun vilde blive gal.“ Det Svar morede Fruen der ude, hun lo, saa det klukkede i hende, og nu først opdagede de tilstedeværende, at hun stod og lyttede. Saa kom det tredie Spørgsmaal, og Iver gav igjen sit Besyv med og sagde: „Ja, for a tykte, det var et godt Parti.“ Bryllupsgjæsterne sad og morede sig kostelig over, at Iver saadan blandede sine Bemærkninger ind i Talen. Da den var til Ende, begyndte Præsten, som Ritualet foreskriver, og kom nu frem med Spørgsmaalene til Iver Heide direkte, der først nu skulde besvares. Men Iver svarede saadan: „Det har a jo svart paa én Gang.“ Jammen nu skulde han sige Ja til dem. „Ja, det skal

a Faneme ogsaa." Rebekka havde sagt til ham, at han skulde passe paa at sige *jeg* til sig selv ved Brylluppet, men han sagde *a* hver anden Gang og var i det hele til stor Morskab for Fruen og Gjæsterne.

Efter at den „Højtidelighed“ saa var til Ende, flyttede de igjen ned til Bjærggaard og boede der siden. Iver levede knap en Snes Aar derefter, og anden Gang blev Rebekka saa gift med *Jens Bærtelsen* fra Hemmet, en almindelig Bondekarl, der var meget yngre end hun. Hun overlevede dog ogsaa ham og blev altid boende der ude i Bjærggaard. Jeg har for Resten fortalt noget mere om hende i min Bog „Øen Holmsland og dens Klit“, S. 61. Lærer Christiansen i Hornslet har fortalt mig, at imens han var Lærer i Bork, og Rebekka og Jens Bærtelsen tog over til Hemmet for at besøge hans Forældre, kom de ind til ham for at sidde og hvile sig. Christiansen var hun jo godt kjendt med fra deres Ungdoms Tid, da han ogsaa var en Holmbo ligesom hun. Men hun saa den Gang noget forhjasket ud og gik i et Par store Mandfolkestøvler. Alligevel havde hun endog paa sine gamle Dage et fint Væsen paa sig, saa Dannelsen og den fine Opdragelse stadig skin-nede igjennem, men hendes Mænd var plumpe og raa i deres Væsen, og man kunde straks mærke, at de stod langt under hende i Dannelse.

Ved Testamente af 9. December 1817, altsaa oprettet kort efter det her fortalte Bryllup, var Søgaard efter Assessorens og hans Kones Død bestemt til at skulle overlades Rebekka, og dette skulde da træde i Kraft ved Fruens Død 1830, men hun ønskede ikke at overtage Gaarden, og saa blev den solgt ved offentlig Auktion. Der var nemlig saa stor en Gjæld, at Testamentet i sin Helhed ikke kunde fuldbyrdes. Rebekka afstod sin Ret til Gaarden imod en Pengesum paa omtrent

1500 Rigsbankdaler Kurant, der i sin Tid var bestemt til Deling imellem hendes Børn. Flere tusinde Rigsbankdaler var testamenterede til en Søn af Amtmand Rosenørn, til Herredsfoged Grønlunds Børn og en Slægtning i Norge, til Degnen Sands Børn, til Kristen Nielsens Børn i Havrvig og til Tjenestefolk og fattige Fiskere paa Klitten. Men de fik kun Fjerdeparten deraf. Da Degnen Sands Børn ogsaa var betænkte i Testamentet, fik min Moder vel sin Part, men hvor meget, har jeg aldrig faaet at vide. Altsaa blev der holdt Auktion ikke alene over Gaarden, men ogsaa over det store og kostbare Indbo, der var jo ingen til at tage det. Der gik det helt mærkeligt til. Den bekjendte Kjøbmand i Ringkjøbing Jens Harpøth købte for en Slik et stort Sølvkrus, og det hængte han over Ryggen i et Stykke Sime, saa det daskede frem og tilbage, mens han gik der ved sine to korte Kjæppe. Mølleren paa Holmsland købte 12 store Oljemalerier, der skal have været af betydeligt Kunstværd og forestillede de fordums adelige Ejere af Gaarden. De var i prægtige Rammer, og han gav endda kun 12 Skilling for Stykket. Da han kom hjem til sin Kone med dem, var hun meget ærgerlig over det Indkjøb og sagde: „Hvad vil du dog med det Stads?“ Saa tog hun en Saks og klippede Billederne ud af Rammerne og derefter i Stumper og Stykker, som hun saa anvendte til at sætte for Vinduerne som Rullegardiner eller Markiser. Dejlige udskaarne gammeldags Møbler købtes for næsten ingen Ting. Nogle kjønne Stole, der købtes af Iver Højbjærg, blev i hans Hjem snart brækkede i Stykker, og et meget smukt antikt Bord med svære drejede Ben stod i mange Aar ude ved Møddingen i Møllergaarden.

Selve Gaarden købtes af en Bondemand fra Velling Sogn, *Morten Sørensen Vejlgård*, der straks gav sig

i Lag med at lade Borggaarden nedbryde og i dens Sted opføre et simpelt Salshus som ved andre Bøndergaarde. Han udparcellerede nu ogsaa en Del af Marken og Engen. Den gamle Herregaard i sin Helhed blev fuldstændig ødelagt. Gravene om Gaarden blev fyldte, og hvert eneste Træ i Haven blev hugget om. Jeg kan huske, at min Moder tit med Beundring talte om den dejlige Have, som hun jo tit havde set og været inde i, og om de store Kastanietræer i Borggaarden. Siden den Tid kaldte Rebekka ikke Gaarden for Søgaard, men Dødgaard.

Al den Ødelæggelse skete altsaa 1830. Saa slog Lynilden 1845 ned i den gode velbyggede Lade og afbrændte den tillige med begge Fløjhuse, men Vaaningshuset skaanedes. Min Moder har fortalt mig, at Lade-gaarden skulde brænde 3 Gange, det var en gammel Spaadom, og dette er altsaa, som vi nu ser, gaaet i Opfyldelse, idet den Lade, som Morten Vejlgaard igjen lod opbygge, brændte 1862, og Ilden var atter opkommen ved Lynild. Jeg var den Gang i Husby og kunde derfra se den mægtige Brand.

Susanne Elisabeth Tafteberg døde den 2. August 1830 og blev begravet paa Ny-Sogns Kirkegaard østenfor Koret ved Siden af sin 1822 afdøde Mand. Søgaard havde forhen haft sin murede Begravelse i Ringkjøbing lige norden for Kirken, men den blev 1828 nedbrudt, sandsynligvis paa Grund af Forfald, og det er da vel ogsaa Grunden til, at Hans Peter Ammidsbølls Lig ikke blev sat ned deri. Maaske man heller ikke har ønsket, at den skulde vedligeholdes. Peder Bagge med sin Familie laa dog der begravet, og han var jo Fader til Henrik Ammidsbølls Kone Ane Katrine Bagge og forhenværende Ejer af Gaarden. (Tillæg III).

LIDT OM PASTOR OUTZEN OG HANS BØRN

Min Moder kunde godt huske Provst Abels Formand, Pastor *Jens Falk Outzen*. Han døde 3. Marts 1824, og hun var den Gang 13 Aar. Manden saa ikke godt ud og var stor og svær, tilmed ikke saa lidt drikkfædig. Henvissende til, hvad jeg har fortalt om ham i min Bog om Holmsland, vil jeg give dette nogle smaa Tilføjelser. Efter at hans første Kone var død 15. Januar 1822, 64 Aar gammel, giftede han sig anden Gang den 10. April 1823 med Maren Graversdatter fra Velling, der var hos ham for at bestyre hans Hus. Hun var meget kjøn og kun en Snes Aar gammel. De holdt Stuebryllup, og kort efter døde han, 67 Aar gammel. Hun var da højfrugtsommelig og fødte 14. Juni 1824 Datteren *Jenstrine Falkmine Elisabeth Outzen*. Hun døjede meget af de store voksne Sønner af hans første Ægteskab og flyttede til Gammel-Sogn, hvor hun lejede sig ind i et Hus og levede af sin Pension. Siden giftede hun sig igjen med en Enkemand fra Rindum.

Pastor Outzens syv Børn af første Ægteskab, der naaede den voksne Alder, kom til at friste en ret kummerlig Tilværelse, i alt Fald de fleste af dem. Faderen havde ikke nænnet at koste noget paa deres Opdragelse, de gik der hjemme i Præstegaarden og lærte ingen Ting, blev ikke holdt ordentlig frem og blev da ingen Ting til. Datteren *Ellen Marie Elisabeth* blev først gift med en Skriverkarl hos Fru Ammidsbøll paa Søgaard, der hed *Frederik Schandorf*. Han opholdt sig dog i Præstegaarden, da hun blev gift med ham. Det skete den 20. Oktober 1822, og allerede den 12. November samme Aar døde han. Hun var højfrugtsommelig, og 7. December samme Aar fødte hun en Datter, der døde 30. April 1823. Anden Gang blev hun

gift med en Handelsbetjent *Bertel Sand*, nemlig den 17. Oktober 1824. De nedsatte sig i Kloster i Ny-Sogn og sad der og handlede noget, men blev yderlig fattige, og omsider gik hun omkring og tiggede. Hun gik saaledes klitlangs med Rygkurven og tiggede Fisk, og Folk var meget gode mod hende.

Den ældste af hans Sønner *Jens Falk* døde den 25. April 1848 som Gaardmand i Vejlgaard.

Den anden Søn *Lars Bay*, der blev konfirmeret 1802 og døde 2. August 1829, 43 Aar gammel, havde Fade-rens Annexgaard i Gammel-Sogn i Forpagtning.

Den tredje Søn, *Jens Henrik Falk*, der blev konfirmeret 1804, havde stjaalet og blev sat under Tiltale. Men i det samme udbrød der smitsom Sygdom i hans Hus, og deraf døde han, saa han blev fri for videre Tiltale. Han døde den 26. Maj 1826, 38 Aar gammel.

Den sjette Søn *Peter Jensen*, der blev konfirmeret 1809 og døde den 11. Febr. 1844, var gift med *Marie Nysogn*, som sad og holdt lidt Pogescole for Børnene i Kloster. Han havde to Sønner, og den ene af dem, Niels, gik til sidst omkring i Landet og solgte Hornskeer.

Alt dette og mere har min Moder fortalt mig, det hørte jo med til hendes Barndoms minder. Hun har fremdeles fortalt et Træk, som dog vist ikke har sin Rigtighed, der maa nok være indløbet en Forveksling eller anden Hukommelsesfejl, men det faar her staa hen, jeg beretter kun, som hun har fortalt. Hendes Moder var først forlovet med Apotekerens, Johan Leonhard Broagers, Søn i Ringkjøbing, men han druknede en Morgen i stærk Taage, da han vilde ride over Aaen (Von Aa) mellem Holmsland og Ringkjøbing. Han var nemlig uforsigtig og kom uden for Pælene, der afstak Grændselinjen for det dybe og grunde Vand. Den

Gang var der jo ingen Bro, og man kørte eller red igjennem Vandet paa det grunde Sted. Apotekerens havde hørt, at der var strandet et Skib om Natten, og saa vilde Familien ned at se Strandingen og skulde kjøre til Stranden, men det unge Menneske vilde ride for at være den første. En af Degnen Sands Sønner blev kaldt op efter Apotekerens, idet han fik Navnet Johan Leonhard Broager Sand og blev siden Gjæstgiver i Lemvig og døde der. Enken efter ham er endnu levende og boer i Horsens.

LIDT MERE OM DEGNEN CHRISTEN SAND

Han var i sin Kreds en meget agtet Mand og fik 1829 det kongelige Landhusholdningsselskabs sjette Bæger som Gave for ufortrøden Flid i Landbruget. Dette Bæger tilegnede Svigersønnen, Lærer Bollerup i Rindum, sig efter Mandens Død, og jeg har set det hos en Sønnesøn af ham, men véd ikke, hvor det nu er.

Man siger, at Forholdet mellem Sand og hans Kone ikke var saa særlig godt, men de levede dog et sædeligt Liv. Hun var noget gnaven og vanskelig, og var af en temmelig bestemt Karakter. Han vilde sikkert have kommet til at leve et mere hjærteligt Samliv med Søsteren Rebekka (se ovenfor), der var meget rar af Karakter. Dog skal Ane Cathrine roses for, at hun var meget godgjørende.

Morten Vejlgaard paa Søgaard kom hvert Aar og forærede Præst og Degn en Gaas til Mortensaften, fordi han hed Morten. Saa en Gang han kom op til Degnen med Gaasen, mærkede han, at Madammen ikke var i saa meget godt Humør. Han havde jo ventet at blive godt modtaget, men blev skuffet og bemærkede saa tørt: „A mærker, Madammen, at der ba-

ges.“ — „Hvorfor siger han det, Morten Vejlgaard?“ — „Hm, jo for Fruentimmerne plejer at være lidt møske, naar de bager.“ Saa gik han, men Gaasen lod han blive liggende ude i Kjøkkenet.

Sand kunde aldrig faa Pengene til at slaa til, og derfor efterlod han sig intet til sine Børn. En Gang skulde de have noget kjøbt til Husets Brug, og saa sagde han: „Ja, lille Mutter, har vi noget, saa gaar det til, og har vi lidt, saa slaar det til.“ — „Ja, det kan du misæl nok sige,“ svarede hun, „du, der helst vil have lige saa tykt Smør paa Brødet, som der er Brød, og helst vilde have paa den anden Side ogsaa.“ Han gjenmælede spagfærdig: „Ja, de siger nok, det er ikke saadan i syv Aar som i syv Dage,“ og hun svarede: „Ja, det har du misæl Ret i,“ saa det kunde de da blive enige om.

Han var en høj tør Mand at se til og gik i sine ældre Aar meget krumbøjet, lidende af en svær Brok-skade, men hvordan Konen saa ud, véd jeg ikke. Jeg kan lige mindes ham fra min tidligste Barndom. Han var meget gnaven imod mig, kan jeg tydelig huske, og gav sig slet ikke af med mig, uagtet han var min Bedstefader. Han kunde ikke en Gang taale at have mig i Huset sammen med min Moder, der som Enke kom til at bestyre Huset for ham, og hun fik mig da anbragt først hos Degnen Bollerup i Rindum og siden hos sin Broder Jens Nikolaj Sand i Bandsby. Efter den gamles Død kom jeg saa hjem igjen til hende.

Alle Folk tiltalte Degnen Sand og hans Kone med „Ham selv“ og „Hun selv“. Endogsaa Skolebørnene brugte denne Tiltale. „Er Ham selv ikke hjemme?“ kom de og sagde, naar de havde et Ærende til ham. Bedstefader og Bedstemoder (o: Degnen Jens Tafteberg og hans Kone) kaldtes Papa og Mama. Endogsaa 40 Aar efter gamle Madam Taftebergs Død blev

hun omtalt som gamle Mama. Hun var meget afholdt og blev betragtet som en kjær Bedstemoder for hele det store Pastorat.

Degnen Sands Døtre havde lidt mere Dannelse end Piger ellers paa den Tid, og det var som at gjøre Bønderne en Ære, naar de tog ud og var med i deres Forsamlinger. Det var altsaa noget stort, naar man fik dem i Besøg. Den kjønneste af dem var Stine, der kom til Rindum, derefter var min Moder den pæneste, men Grete derimod var noget sjusket af sig.

At Sand var en dygtig Lærer med Interesse for sin Gjærning, kan der vist ikke være Tvivl om. Han hørte naturligvis i et og alt til den gamle Skole og havde sikkert ogsaa en hel Del Selvfølelse, saa han optraadte som den faderlige Vejleder og med en betydelig Værdighed. Men der var over alt dette udbredt en saadan Lyst til at være nyttig for andre og udfylde en Plads i Menigheden, at man alligevel faar det bedste Indtryk af ham. Jeg skal her blot anføre en lille Smule af, hvad han har optegnet om sig selv og sin Gjærning.

„1807 blev ved min Kones Exempel første Gang den for Kirkegangskoners Sundhed gavnlige Skik indført i begge Sognes Kirker, at disse i Stedet for i Vaabenhuset lovmedholdelig introduceres fra Prædikestolen.“

At Sand var ret stor af den Forbedring eller nye Skik, han der havde faaet indført, lyser tydelig ud af en anden Bemærkning, han senere kommer med. Han var ogsaa glad ved Indførelsen af den evangelisk-kristelige Salmebog, og han fortæller vidt og bredt om, at Forslaget dertil var udgaaet fra ham, samt at Pastor Outzen havde givet det sit udelte Bifald. Endnu i 1842 er han overordentlig glad ved det Arbejde, han havde gjort i Sagen. I det hele maa man betegne Sand som en fuldblods Rationalist, og han taler med synlig

Tilfredsstillelse om Jesu milde Lære og om at faa Børnene og Forældrene til at gaa paa Dydens Vej. Om hans Skole-Examiner, der har staaet for ham som store Højtidsdage, skriver han:

„Skole-Examensdage vare højtidelige baade for Lærerne og Børnene, ja, og for Forældre og Tilhørere, der indfandt sig talrig i Skolerne. Lærerne lagde for Dagen deres Duelighed og Flid, Børnene deres Kappelyst og Fremgang, de ældre deres Interesse for Skoleundervisningen. Provsten examinerede selv hvert enkelt Barn i alle Gjenstande og gav det Tal for hver, eller Skolekommissionen gav det. Dette sporede Børnene til Lærelyst, og Lærerne til Opmuntring i Forening. Konfirmanternes Examen holdtes særskilte Dage, ogsaa i Overværelse af Skolekommissionen, der bedømte deres Antagelse eller ej.“

OM NOGLE EJERE AF RYBJÆRG

Søren Ammidsbøll, der havde boet paa *Rybjærg* i Velling Sogn siden 1791 og efter Faderens Død havde faaet Skjøde paa Gaarden 1796, var en Broder til Hans Peter Ammidsbøll paa Søgaard. Søren Ammidsbøll var besvogret med Postmester Koed i Ringkjøbing, idet de var gifte med to Søstre Kolbye. Samtidig var der to Søstre Bruun, hvoraf den ene var forlovet med en Kapellan paa Holmsland. Hun hed Kirstine, men han døde, inden de blev gift, og siden giftede hun sig aldrig. Hendes Søster blev gift med en Gaardmand i Boling i Sønder-Lem. Ved østre Side af Velling Kirkegaard ligger der en Gravsten over Kirstine, og den er lagt af Søren Ammidsbøll, som der kalder hende Søster.

Paa samme Tid var *Anders Lang* Ejer af *Vennergaard* i Velling. Han var en meget smuk og meget

fin Mand. Han kørte med Snogepander paa sit Sele-tøj, og det gjorde stor Opsigt, naar han i sin fine Befordring kom kjørende til Ringkjøbing. En Gang kom min Bedstefader, Degnen Sand paa Holmsland, ind i samme Stue paa Gjæstgivergaarden, hvor Lang var, og det tog han Degnen meget fornærmeligt op; han var ham jo ikke fin nok. Da Sand nu ytrede: „Hvilket stort Pibehoved, De har der, Lang, det er jo som en Tøjrekølle,“ saa svarede han: „Ja, nu vil jeg ogsaa flytte mine Hoveder,“ og dermed drev han Degnen ud med stor Haan.

Lang blev indtaget i Fru Ammidshøll paa Rybjerg, og hun i ham. Det led Fru Lang jo meget under, da hun ikke kunde undgaa at lægge Mærke til det beklagelige Forhold. Hendes egentlige Navn var Marie Vandborg. En Dag, da Fru Ammidshøll var ovre paa Vennergaard i Besøg, kom der Bud over til hende om, at hendes Mand var bleven pludselig syg. Hun tog saa hjem, men da hun kom til Rybjerg, havde han lagt Mælet, og saa døde han straks efter. Det var i 1812. Nu søgte Lang om at faa udvirket Skilsmisse med sin Kone; de havde endda en Søn og to Døtre sammen; og han lovede Byfoged Sponneck i Ringkjøbing, at hvis denne kunde faa Skilsmissen i Stand, og han kunde blive gift med Ammidshølls Enke, saa vilde han til Belønning forære ham Velling Kirke, som han ejede. Nok er det, de fik Tilladelsen og blev gifte, men levede ulykkelig med hinanden. Hun led af Krampe-tilfælde, og der gik tit Stafet efter ham, naar han var borte fra Hjemmet. Han gav ogsaa altid sin Avlskarl Besked om, hvor han tog hen. Under Anfaldene maatte der altid være to Karle til Rede for at holde hende.

Nu var Lang jo ogsaa bleven Ejer af Rybjerg, og Døtrene flyttede med ham derover, da han nu opslug

sin Bopæl der. Men Sønnen kom med Moderen, der rejste bort fra Egnen, og hun blev senere gift med en Vognmand Andreassen i Varde. Jeg véd ikke, om Fru Ammidsbøll, nu Fru Lang, døde paa Rybjerg. Men Lang gik fra Gaarden af Armod, han var nu ogsaa bleven meget drikkældig. Det var i 1824, og Agent *Laurids Buch* junior købte Rybjerg Gaard. Den blev dog ikke tilskjødet ham, men hans Broder Laurids, der boede i Ringkjøbing, fordi han var Fallent. Saa 1827 solgte han Gaarden til *Thomas Bruhn*. Lang var imidlertid flyttet ud til sin gamle Fader i Egnen mellem Skanderborg og Silkeborg, men var netop i de Dage, da Thomas Bruhn var i Handel om Gaarden, kommen ud i Egnen paa Besøg, og han kom da ogsaa til Rybjerg, just som de sad og handlede. Han kommer ind i Stuen og sidder og hører paa det, og saa gaar Handelen i Orden. Da ytrer Agenten: „Her sidder nu tre Ejere af Rybjerg samlede.“

Som gammel Mand var Lang ogsaa der ude i Egnen, men Folk vilde da næppe laane ham Hus, fordi han var fuld af Utøj. Han kom ogsaa ind i et Hus, som han tit var kommen forbi, imens han boede paa Vennergaard, og næppe den Gang vilde se til. Netop i det samme sad Folkene og spiste deres sure Grød til Nadver. Konen spurgte ham, om han vilde have noget med, og han svarede ja; se, nu kunde han godt tage til Takke.

Søren Ammidsbølls Gravsten findes paa Velling Kirkegaard, omtrent midt for den østre Side af den. Omkring Graven var i sin Tid af Lang sat et Træstakit, som den daværende Ejer af Vennergaard, Søren Nielsen, vilde have røvet, fordi Lang skyldte ham Penge, dem han jo ikke fik, da Lang gik fra Gaarden.

NOGLE TILLÆG

SÆRLIG TIL FULDSTÆNDIGGJØRELSE OG RETTELSE
AF ET OG ANDET I MIN BOG: „ØEN HOLMSLAND OG
DENS KLIT“, VIBORG 1891

TILLÆG I

Gaardmand *Lavrids Lavridsen* i Gammel-Sogn opbevarer endnu to temmelig store Drikkeglas eller rettere Vinglas med meget lange Fodstykker. Derpaa er indgravet med guldbelagte Bogstaver følgende:

Paa den ene Side indfattet i en smuk Ramme:

Jens Tafteberg.

Paa den anden Side staar uden nogen Ramme:

I kjerlighed vi leve vil,
og gjøre ret, mens vi er til.

Paa det andet Glas staar indgravet paa lignende Vis som paa første Glas og i en lignende Ramme:

Anne Catharina Monk,

og paa den anden Side staar uden Ramme:

Kongen vel alt Landet vel
stædse blomstre ret og skiel.

Disse Glas er 6 Tommer høje og kan hver tage en halv Pægl. De har begge en ret bred Fod, og Skafterne paa dem er af snoet Glas. Ovennævnte Mands Kone er en Datterdatter af Degnen Sands ældste Søn, og Glassene er altsaa gaaet i Arv.

En Datter af samme Søn, der nu er en meget gammel Kone og boer i Hvingel i He Sogn, fik ogsaa to Glas, og det ene af dem fik hendes ældste Datter med sig, da hun i sin Tid rejste til Amerika. Derpaa stod,

saa vidt hun kan huske: Anne Kathrine Munk, vivat Holmsland, samt et Aarstal. Det andet Glas er slaaet i Stykker. Derpaa stod: Jens Tafteberg, og det Glas var lidt større end Konens.

Jens Andreas Andersen i Bandsby, der er en Dattersøn af Degnen Sands ældste Søn, har tre Spiseskeer af Sølv med Indskriften:

A. M. A. C. S. 1748.

Disse Skeer har altsaa tilhørt Præsten *Andreas Jensen Munch* og hans Kone *Anne Cathrine Pedersdatter Schipper*. Han var først Degn i Førsløv, blev siden Præst i Hersum og til sidst i Hvilsum, hvor han døde 1751.

TILLÆG II

Iver Andersen Heide var født i *Nørre-Bork*, hvor Faderen Anders Heide boede. Han døde 20. Januar 1845 af Forløftelse (saadan angives Dødsaaarsagen i Kirkebogen), kun 53 Aar gammel. Han var altsaa kun 24 Aar gammel, da han blev gift med Rebekka.

TILLÆG III

Hans Peter Ammidøbølls og Susanna Elisabeth Ammidøbølls Kirkestole med deres Navne og Aarstallet 1806 findes endnu henslængte paa Ny-Sogns Kirkes Loft.

I Kirkebogen staar under 2. December 1796:

Viede paa Søgaard efter allernaadigst meddelt Kongebrev dat. 16. Okt. d. A. S. T. Hr. Cancelli-Assessor Ammidøbøll til Søgaard og velædle Jfr. Susanne Elisabeth Tafteberg.

Paa Nysogns Kirkegaard lige østen for Koret findes endnu en muret Begravelse, og paa denne findes to

runde Zinkplader, indmurede i Hovedenden, der er skraat opstaaende.

Paa disse findes følgende Indskrifter:

1. Herunder gjemmes
de jordiske Levninger
af

Sal. Hr. Cancellie-Assessor *Hans Peter Ammidsbøll*
til Søegaard

fød i Colding den 20. Martii 1759,
kom i Ægteskab den 2. December 1796
med Jomfru *Susanne Elisabeth Taftberg*,
hvilket Ægteskab ikke blev velsignet med Børn,
og
døde paa Søegaard den 27. December 1821.

Øm var din Siæl og from og værdig
og virksom, ædel og retfærdig,
din Løn du nu nyder
og hos Gud dig fryder.

2. Herunder gjemmes
det forgjængelige
af

Sal. Frue *Susanne Elisabeth Ammidsbøll*,
fød den 1. Juni 1754 i Holmslands Præstegaard,
gibt den 2. Dec. 1796 med Cancelli-Assessor
H. P. Ammidsbøll til Søegaard
i 25 Aar. Var Enke i 9 Aar.
Død den 2. Aug. 1830 paa Søegaard
76 Aar gammel.

Herre! Du er Støvets Ven,
Naar Du glæder, naar Du saarer,
Faderlig er Tugtelsen,
Lad os see det gennem Taarer,
Urandsagelig, o Gud,
Er Dit Vilssdoms fulde Bud.

Snart vi med Hende i klarere Lys
See Gud og evig beundre og prise
Ham, hvis Bud er Støvets Held.

TILLÆG IV

Det Epitaphium i Ny-Sogns Kirke over Studenten Johannes Antonsen Barchman, som jeg har omtalt i min Bog om Holmsland S. 44, er kun lille og hænger saa højt oppe, at man ikke kan læse Indskriften fra Gulvet. Det er en lille Messingplade, slaaet fast i Muren, hvorpaa staar:

D. C. M. S.
 Hic Christi adventum expectat
 Johannes Ant. Barchman
 S.S. Ministerii Candidatus
 qvi ex. prisca sax. Barchmanor. et rip. frisior. familia
 oriundus
 lucem vidit in prædio Forrup
 A. D. MDCLXXI IV^{to} non. maii
 sed
 A. D. MDCC V^{to} cal. sept.
 in prædio Sægaard
 infavsto dissilientis tormenti
 bellici ictu
 lucem ex insperato reliquit
 innumera periclitantis vitæ tormenta
 mature eluctatus
 mortalitatis exuvias
 ante pedes Christi
 moestis hic posuere parentes.

Denne latinske Indskrift er ret højtravende og snørklet og ikke saa let at oversætte. Jeg har anmodet to forskellige Mænd derom, og den ene har givet følgende, som jeg i det hele maa anse for den bedste Gjengivelse:

Herre Christus, Verdens Frelser
 (Dominus Christus Mundi Salvator)
 Her venter paa Christi Gjenkomst
 Johannes Antonsen Barchman,
 theologisk Kandidat (Sacrosancti Ministerii Candidatus),
 der, nedstammende fra de holstenske Barchmanners og de ripensiske Frisers ældgamle Familier, saa Lyset paa Herregaarden Faa-

rup i det Herrens Aar 1671 den 4. Maj (qvarto nonas Maii. I Maj er nonae 7. Maj, og saa gaaes der baglænds, pridie er 6. Maj, tertio er 5., og qvarto er 4. Maj), men i det Herrens Aar 1700 den 28. August (quinto ante calendas Septembris) paa Herregaarden Søgaard ved et ulykkeligt Skud af et exploderende Krigsvaaben uventet forlod Verdens Lys efter for tidlig at have kæmpet sig igjennem det farefulde Livs utallige Plager. Hans Dødeligheds Ham (dødelige Dragt) hensatte de sørgende Forældre her for Kristi Fødder.

Det passer altsaa, hvad jeg har anført i min Bog, at han døde ved et Vaadeskud; men han var ikke, som jeg har skrevet, juridisk Kandidat, derimod theologisk Kandidat. Hans Fader *Anton Barchman* var i Følge Kinchs Beskrivelse af Ribe Regimentsskriver. 1. Maj 1668 kaldes han Amtsskriver over Bøvling Amt og underskriver Kontributions-Regnskaber fra 1. Maj 1665. I 1672 nævnes han som Fiskemester over Koldinghus Amt, og det kunde da passe meget godt for ham at bo paa Faarupgaard i Jelling Sogn ved den meget fiskerige Faarup Sø. Da Sønnen Johannes er født 1671, maa Faderen have boet paa Gaarden i det Aar. Han var gift med *Ingeborg Lavridsdatter Friis* fra Ribe og havde i alt Fald tre Sønner:

1. *Johannes Antonsen Barchman*, der ovenfor nævnedes.

2. *Christopher Antonsen Barchman*, Præst i Vilslev, født 1679.

3. *Herman Frants Antonsen Barchman*, Præst i Gudbjærg, født 1681.

Men imellem Johannes og Christopher maa der nok have været flere Børn. Christopher angives at være født enten i Kolding eller Ribe, saa det ser ud, som Faderen har ført en noget omflakkende Tilværelse.

TILLÆG V

De i min Bog S. 44 omtalte Sandstensfigurer findes endnu i Kirken, men nu stillede sammen, saa hver er kommen paa sin rette Plads. Det hele Epitaphium er nemlig blevet restaureret 1894. Paa den ene Side af et Krucifix findes *Hans Krabbes* Figur med Aarstallet 1647 og en Figur, der støtter sig til et Anker. Paa den anden Side er hans Hustru *Christence Juul* og en Figur, der holder en opslaaet Bog ind imod Brystet.

TILLÆG VI

Den i min Bog S. 50 omtalte Trætavle til Amin-delse om Præsten Hr. *Niels Varde* findes nu ikke længere. Derimod ser man endnu Tavlen over Hr. *Jens Nielsen Krag*. Den er ottekantet, og inderst (altsaa i Midten) findes Portrætter af Præsten og hans Kone. Dernæst er aftegnet hans 6 levende Børn, 2 Sønner og 4 Døtre, samt 3 døde. Den ene Søn er aftegnet med Bladkrave, den anden med kruset nedhængende Krave.

Paa enkelte Smaafejl nær er min Optegnelse af Tav-lens Indskrift korrekt. Disse Fejl gjælder blot Brugen af store og smaa Bogstaver og et Par Forkortelser.

TILLÆG VII

Hr. *Christen Ottosen Brasch* var to Gange gift (Wi-berg i sin Præstehistorie nævner kun ét Giftermaal) nemlig:

1. med *Elisabeth Ausburg*.

2. med *Ide Marie Borberg*, der overlevede ham. Denne Enke havde med Eftermanden i Embedet Hr. Rasch en meget langvarig Strid om hendes Enkepension. Hun forlangte 55 Sldr., og han tilbød 30 Sldr. Først var Sagen for Provsteretten og blev siden indanket for

Landemodet, da hun ikke vilde tage imod hans Tilbud. Men hvad Udfaldet blev, kan jeg ikke oplyse. I 1734 ser man, at hun boede i Lindtorp. Hr. Braschs Formand *Niels Jensen Møller*, der døde 1707, efterlod sig en Enke, som i ikke mindre end 20 Aar fik Pension af Holmslands Kald og boede der. Hr. Brasch ydede hende foruden fri Husværelser aarlig 4 Tdr. 2 Skpr. Rug, 4 Tdr. 4 Skpr. Byg, 4 Rdl. hver Højtidsdag, 2 Rdl. 3 Skill. af Gammel-Sogns Præstegaard, 3 Tiendelam, 6 Gæs, 1½ Ol Æg, fri daglig Ildebrand af Klit-tørv, en Ko paa Foder og Græs og saa meget Fisk, hun behøvede. Al den Ydelse blev i Penge sat til 55 Sldr., men de 5 Sldr. skulde aparte være en Foræring af „hans sl. Kone Elisabeth Ausburg i hendes Yderste“. Provsteretten tilkjendte Enken omtrent noget lignende, nemlig i Penge 21 Rdl. 3 Skill. og i Korn 6 Tdr. 1 Skp. Rug, 6 Tdr. 4 Skpr. Byg og 4 Skpr. Havre. Men denne Ydelse kaldte Hr. Rasch en ulidelig Byrde, og at den var aldeles utaaelig for ham anslagen.

TILLÆG VIII

Præsten Hr. *Andreas Danielsen Rasch* var to Gange gift (Wiberg i sin Præstehistorie omtaler kun den ene Kone). Første Gang blev han den 26. Juni 1733 viet til *Else Hansdatter Vest*, 28½ Aar gammel. Hun fødte ham Sønnen *Daniel Philip*, og Præsten har indført følgende i Kirkebogen:

„1735 den 1. Januar blev min Søn Daniel Philip hjemmedøbt af mig selv. Han er født samme Dag Klokken 3 Eftermiddag. Madam Gerritz holdt hannem over Daaben. Den 31. Januar blev hans Daab af Provsten Hr. Christen Møeborg konfirmeret. Madam Reinholdt af Ringkjøbing bar ham. Mons. Koch paa Lundens, Sr. Nøhring af Ringkjøbing, Mons. Colding paa

Søgaard, Madam Møeborg af Tiim, Madam Bagges paa Søgaard, Jomfru Nøhring og Mademois. Botild Pedersdatter af Færgehuset og Lambert Rasch var Faddere.

Gode Gud, lad ham opvokse i Alder, Visdom og Naade hos dig og Menneskene.“

Som man ser, har det været et stort og ret flot Barselgilde. Madam Gerritz, der holdt Barnet over Daaben, har sikkert været bosat i Ringkjøbing, og det er nok Moderen til den senere Sognekapellan Herman Christian Gerritz og til Hr. Marcus Borgens anden Kone. Hendes Mand var da Regimentsfeltskjærer, og hun hed Birgitte Cathrine Hansdatter.

Else Hansdatter Vest døde i Barselseng, kun 30 Aar gl., og hun blev begravet den 31. Januar 1735 af Provsten i Tiim Hr. Christen Møeborg, altsaa samme Dag som Sønnen blev fremført i Kirken.

Nogle faa Aar efter giftede Hr. Rasch sig igjen med *Eleonora Pedersdatter Schade*, Datter af Peder Pedersen Schade i Ribe og Søster til Præsten i Stadil Hr. *Laurits Pedersen Schade*. Hun var født 1710 og havde i alt 5 Søskende, hvoraf Søsteren Sidsel blev gift med Lars Jespersen Brylle, og Søsteren Johanne med Raadmand Farber. Med hende havde han endnu en Søn *Peder*. I Kirkebogen findes indført:

„1742 den 21. November blev min Søn Peders Daab i Ny-Sogns Kirke af Provsten Mag. Allerup konfirmeret, tilforn hjemmedøbt den 25. September, da han blev født til Verden den 24. September, lidt over Klokken 5 slæt Eftermiddag. Madam Bagges paa Søgaard bar ham. Krigsraad Svenning Andersen, Hr. Lars Skade i Stadil, Mons. Christen Jensen i Julsgaard, Mons. Colding paa Søgaard, Lieutenant Krogs Frue Johanne Nye-land, Degnens Hustru Lylow, Jomfru Allerup af Ring-

kjøbing og Mademoiselle Cathrine af Færgehuset var Faddere.

O, allernaadigste Gud, lad ham opvokse i Alder, Visdom og Naade hos dig og Mennesker.“

(Det var jo Svenning Andersen, der havde kaldet Præsten til Embedet. I Færgehuset ved Von Aa boede den Gang, som det lader, Folk, der var uden for Bondestanden).

Denne Søn døde som Barn. Hans Morbroder Laurits Schade har indført følgende i Stadil Kirkebog for 1748: Tirsdagen den 15. Oktober blef min Søsters eeniste liden Søn Peder Rasch med mange af Herreds-Præster-nes Følgeskab hæderligen hensat i den store Begravelse i Kors-Kirken. Velærværdige Hr. Høyer i Hee prædikede over Ham; hand døde Mandagen den 7. Oktbr. Nat. Ann. 6 Hebd. 2 (o: Alder 6 Aar og 2 Uger).

4 Aar efter døde Præsten Rasch. I Kirkebogen er indført følgende:

„1746 den 17. November. Summe venerandus præpositus D^{nus} Henricus Hornemann Pastor Wellingensium sepelivit plurimum reverend. D^{num} Andream Rasch pastorem Holm. die 9 Ejusd. proxime antecedent. defunctum A^o ætat. 43to Officii 15to (o: 1746 den 17. November begravede den højærværdige Provst Hr. Henrik Hornemann, Præst i Velling, den velærværdige Hr. Andreas Rasch, Præst paa Holm, der døde den nærmest foregaaende 9de Dag samme Maaned. Han var 43 Aar og paa det 15. i Embedet).

Hr. Henrik Hornemann døde 9. Januar 1749.

TILLÆG IX

Hr. *Peder Jensen Tafteberg* blev begravet den 18. Juli 1774, og hans Enke *Rebekke Kierstine Stabye* den 9. Decebr. 1790. Der opgives i Kirkebogen, at hun da

var 73 Aar, men hun var født 1719 og døbt 21. Sønd. eft. Trin. Faderen var Sg^r Mathias Stabye i Hanning.

Hans Børn var:

1. *Jens Tafteberg*, født 1746, døbt Festo Michaelis.
2. *Mads Stabye Tafteberg*, døbt 17. August 1749.
3. *Peder Bagges Tafteberg*, døbt 1. November 1750.
4. *Susanna Elisabeth Tafteberg*, døbt 1. Januar 1754.
5. *Kirsten Stabye Tafteberg*, født 1757.

Hr. *Marcus Borgen*, der blev hans Eftermand, blev begravet 1790 den 24. November i hans Alders 73. Aar af Provsten Hr. Hans Juul Jordhøy i Ringkjøbing.

Af hans 12 Børn har jeg fundet i Kirkebogen:

1. *Gerhardt Marcussen Borgen*, der døde af Alderdom i Kloster 13. Februar 1830, 73 Aar gl. Af Bondestand.

2. *Søren Anchersen Borgen*, konfirmeret 1777, død 7. November 1857 i Strandsbjærg i Gammel-Sogn, 97 Aar gl.

3. *Marie Anchersen Borgen*, født 7. Januar 1764, konfirmeret 1778.

4. *Johan Peter Anker Borgen*, født 21. August 1765. Han blev 12. August 1798 som Ungkarl trolovet og 7. Oktober viet til Pige Ane Iversdatter af Holmsland. Det var ham, der døde 1854, 89 Aar gl., som Aftægtsmand i Strandsbjærg.

5. *David Marcussen Borgen*, født 16. August 1766, konfirmeret 1783, død 20. Septbr. 1839, 73 Aar gl., i Nørby.

6. *Peter Andreas Svenning Borgen*, f. 27. April 1768, konfirmeret 1783.

7. *Peder Lundager Borgen*, født 15. Juli 1769, konfirmeret 1784.

8. *Ane Margrete Birgitte Borgen*, født 11. December 1771, konfirmeret 1787.

9. *Ida Magdalene Margrete Borgen*, født 26. Februar 1773, konfirmeret 1787.

10. *Svenning Vilhelm Rosenvinge Borgen*, født 28. September 1774.

TILLÆG X

Af Degnene paa Holmsland kunde gamle Folk endnu i min Ungdom nævne *Fentz*, der havde en Søn *Thomas Fentz*, som blev begravet 1758, 32 Aar gl., og en Datter *Elisabeth Fentz*, som 4. Februar 1761 blev trolovet med Seigⁿ Zonne Rohde fra Skive. Som deres Forlovere nævnes Sg^r Svindt og Lylow fra Skive. Altsaa maa Familien Lylow ogsaa have haft et Medlem der. De blev viede Dom. Lætare. Hun nævnes 1745 som Fadder, maa altsaa ved sit Giftermaal have været en ældre Kvinde.

Den næste Degn *Christoffer Lylow*, der kom 1728 og da var 25 Aar, stammede sikkert fra Lem. En Fæster til ham Bodil Christoffersdatter Lylow var gift med Præsten Hr. *Jeppe Nielsen Colding* i Velling.

Efter ham kom 1769 *Guldagger*. Hans Enke *Ane Fischer* døde 1821, 83 Aar gl. Christen Guldagger, der var Degn i Stadil fra 1746 til 1761, var maaske Fader til ham, og Mogens G. hans Broder 1761—1787.

Et andet Medlem af Familien Lylow var Præst i Torsted i 39 Aar (fra 1700 til 1739) og blev 72 Aar gl., nemlig Hr. *Christian Christoffersen Lylow* („Christen Lædertrøje“). Hans Kone sad „som en bedrøvet Enke“ i 34 Aar og døde ved Torsted Præstegaard 1773. Der havde hun nemlig bygget sig et lille Hus tæt ved Kirken. Hendes Broder, Hr. *Christian Assens*, der var Præst paa Færø, døde 6 til 7 Aar efter, at hun var bleven Enke. Datteren Anna Cæcilia Lylow var en Tid i Kjøbenhavn „at adspørge sit Brød“, men tog tilbage til Moderen, da hun var bleven Enke, og

var hos hende, indtil hun døde. 1778 andrager hun om, at den Uret, der er sket hende ved Arveuddelingen efter hendes Moder, maa blive forandret. Hendes egenhændige Andragende findes i Viborg Arkiv.

TILLÆG XI

Kapellanen Hr. *Peder Nielsen Spandet* blev begravet den 7. Juli 1780, 71 Aar gl. Hans Kone *Madam Marie Elisabeth Brask* blev begravet 17. Oktober 1774, 64 Aar gl.

1749 den 24. August døbttes hans eneste Søn *Niels*, der blev Præst i Ho paa Fanø. Degnen i Rindum *Niels Lauritsen Spandet* (fra 1777) maa sikkert have været af samme Familie. Dennes Formand (i Rindum Degneembede) *Ib Christensen* maatte opgive dette i Februar 1777, fordi han havde besvangret Skjæreren Niels Orlofs Datter Ane Marie Nielsdatter. Niels Spandet kom ogsaa i Forbindelse med samme Pigebarn og gav hende Ægteskabsløfte, men blev kjed deraf, da han hørte, hvordan det var gaaet Formanden, og vilde gifte sig med en anden. I den Anledning indgiver Niels Orlof Klage over ham.

TILLÆG XII

Søren Ammidsbøll paa Rybjerg blev begravet den 20. April 1812, 52 Aar gl.

Madam Anna Marie Lanng, født Vandborg, flyttede til Varde 1815.

Andreas Lanng blev den 23. Marts 1819 efter Bevilging viet til Dorteia Lanng, Enke paa Rybjerg. De var begge 36 Aar gl. Han flyttede 1826 til Alslev i Skadst Herred.

FREDERIK VI's BESØG I LEMVIG OG OMEGN DEN 21. JUNI 1826

Af A. N. ANDERSEN, Lemvig

I Aaret 1825 blev en stor Del af Vestkysten og særligt Strækningen ud for Agger, Harboøre og Ferring Sogne hjemsøgt af 2 meget alvorlige Stormfloder. Den første indtraf Natten mellem den 3. og 4. Februar, den anden mellem den 27. og 28. November. Klitterne bortskylledes mange Steder, Havet brød igennem og satte Harboøre og flere andre Landstrækningen under Vand. Ved sidstnævnte Stormflod dannedes den saakaldte Aggerkanal. Da Frederik VI ved Selvsyn ønskede at overbevise sig om Skadens Omfang, bestemte han sig til Aaret efter at gøre en Rejse langs Vestkysten og kom saa ved denne Lejlighed til Lemvig. Beretningen om dette Besøg her i Byen samt Rejsen ude i Sognene tillige med de Forberedelser, der gik forud, findes udførligt beskrevet i Raadstueprotokollen fra den Tid af daværende By- og Herredsfoged, Justitsraad H. C. Schønau. Der findes i denne Beskrivelse flere interessante Momenter, og da Schønau var en meget dygtig Embedsmand og en fremragende Personlighed, saa forekommer det mig at være af Interesse at blive bekendt med den i sin Helhed.

Som Forberedelse til selve Modtagelsen findes der anført følgende:

„Aar 1826 den 14. Juni blev af Byfogeden, Justitsraad

Schönau og Byens eligerede Borgere holdt en Forsamling paa Lemvig Raadhuus for at raadslaae om hvilke Foranstaltninger, der kunne være at træffe i Henseende til Hans Majestæts, vor allernaadigste Konges, Modtagelse, da Allershøistsamme har ladet tilkjendegive, at han paa sin Reise i Nørre Jyllands vestlige Egne vil indtræffe hertil den 20. Juni førstkommende og blive Natten over her i Byen samt næste Dag besee Byens Mærkværdigheder, hvoriblandt saavel Raadstue som andre offentlige Bygninger.

I denne Henseende følte Enhver sig gennemtrængt af undersaatlig Hengivenheds Følelser mod den elskede og gode Konge, der med landsfaderlig Omhu sørger for sine samtlige Undersaatters Vel, og i saadan velgjørende Hensigt har foretaget sig den Reise, paa hvilken Byen kan vente den Lykke at faa ham i sin Midte, da det overordentlige Uheld, som i den senere Tid ved Havets voldsomme Indbrud har rammet Harboøre og andre langs Stranden liggende Sogne, har bestemt Allershøistsamme til at foretage en personlig Undersøgelse af Omstændighederne i de skadelidte Sogne for at kunne derefter anordne det Fornødne til at afhjælpe den nærværende Nød og — forsaavidt muligt — at forebygge andre Ødelæggelser i Fremtiden.

Det var herefter Enhvers høieste Ønske at kunne lægge sine Erkendtligheds, Troskabs og Hengivenheds Følelser mod vor ejegode Konge for Dagen ved en passende og værdig Modtagelse, naar han indtræffer hertil; men da Tidens Korthed ikke tillader nogen synderlig Forberedelse, og Byens Indvaaneres Formues Omstændigheder heller ikke taaler, at der anvendes kostelige Foranstaltninger, saa blev besluttet at indrette alt paa den simpleste Maade, men derhos fornemmelig at sørge for Orden og Nethed i Udførelsen af alt, hvad

der staar under offentlig Opsyn og forøvrigt at overlade til Indvaanernes frie Beslutning, hvorledes Enhver især vil yttre sin Glæde. Ved saadan simpel Fremgangsmaade haabede man tillige at handle i den Aand, som man antager at være Hans Majestæt mest behagelig, da Allerhøiestsamme har tilkjendegivet, at han ikke ønsker nogen kostbar Foranstaltning til hans Modtagelse nogensteds, og hans ædle Karakter er saa almindelig erkendt, at ingen kan tvivle om, han jo vil finde hans største Glæde i Yttringer af uforstilte Glædes Udbrud uden at agte paa Ufuldkommenheden i de offentlige Foranstaltninger, der kan træffes.

I Overensstemmelse hermed blev saa blot besluttet følgende:

1. Der skal ved enhver af Byens Indkjørsler navnlig ved Sønder Bom, Øster Bom og Vester Bom opreises en Æresport, hvis Forfærdigelse og Udstyrelse overdrages til Decorationsmaler Schaumburg og Tømmermand David Holm under Byfogedens Tilsyn.

2. I Henseende til Afhjælpning af Mangler ved Brolægningen i Gaderne og paa Fortouge samt Gruspaafyldning paa Pladser, hvor ingen Brolægning findes, og øvrige slige Foranstaltninger, da overlades alt til Byfogedens Omsorg alene, og som bemyndiges til under lagttagelse af ellers brugelig Fremgangsmaade at foranstalte alt, hvad han i saa Henseende finder fornødent, og saavel hermed som for at overholde Orden i det Hele — i Særdeleshed under Hans Majestæts Ophold her i Byen — at antage saa mange Opsynsmænd eller overordentlige Politibetjente, som han finder passende, samt at forsyne dem med Skildte til at bære paa Bystet for at gjøre dem kjendelige, hvorved alle Udgifter bringes Kæmnerkassen til Last, forsaavidt ikke noget deraf kan tilskydes af Politikassen.

3. Saavel Raadstuebygningen som de øvrige offentlige Bygninger her i Byen vare, allerede før Hans Majestæts Reise blev bekendtgjort, blevne oppudsede og anses at være i forsvarlig Stand; men da samtlige de Stole, der haves som Inventarium ved Raadstuen mangle Betræk, saa blev da vedtaget, at samme bør erstattes, ligesom og at nogle i disse Dage indtrufne Mangler med Byens Sprøjte-Redskaber ufortrødent afhjælpes, hvilket alt overdrages til Byfogedens Omsorg.

4. Da Byens Indvaanere har tilkjendegivet deres Hensigt at ville foranstalte en almindelig frivillig Illumination den Aften, da Hans Majestæt opholder sig her, saa blev det bestemt, at Raadstue- og Skolebygningen samt andre offentlige Bygninger blive at illuminere for Byens Bekostning, forsaavidt de Betjente eller andre, som har Bopæl der, ikke selv foranstalte saadant.

Forøvrigt tillade Tid og Lejlighed ikke at holde vidtløftigere Raadslagning om, hvad der mulig kunde være mere at iværksætte, eftersom Byfogeden — der tillige som Herredsfoged har noget at forestaa i Herredsjurisdiktionen — har bestemt sig til en Udrejse i Distriktet, som han nu strax maa tiltræde, men det blev derimod i Almindelighed vedtaget, at han uden videre Sammenkomst med de Eligerede kan foranstalte og foretage sig alt, hvad han finder passende ved denne Lejlighed, da ethvert Arrangement i Anledning heraf ganske skal være overladt til hans Godtbefindende, hvorimod han tilkjendegiver, at Byen aldeles ingen Udgift vil blive udført med Hensyn til Hans Majestæts og Suites Quarterer samt Beværtning, da Hans Majestæt med de høie Herrer, som nærmest omgaaes ham, allernaadigst behager at tage Inquarter hos Byfogeden, som da tillige foranstalter Beværtning for egen Regning, og den øvrige Del af Suiten modtages i Quarterer hos forskellige af

Byens Indvaanere, som formentlig ingen Godtgørelse forlanger derfor.“

Selve Beretningen om Kongens Ophold og Rejse lyder i sin Helhed saaledes:

„Aar 1826 den 21. Juni var Hans Majestæt, vor aller-naadigste Konge, Kong Frederik den Sjette, personlig tilstede paa Lemvig Kjøbstads Raadhuus for at besee denne med andre Byens Mærkværdigheder, da han paa en Reise i Landet ogsaa bærede Lemvig med sin Nærværelse.

Allerhøistsamme var Dagen forud ankommen hertil Byen fra Agger Sogn, hvor Amtmanden for Ringkjøbing Amt, Hr. Kammerherre v. Lorentz, samt under-tegnede Bye- og Herredsfoged, Justitsraad Schönau mødte norden for denne Kanal, som Havets Voldsomhed havde dannet, og der modtog Hans Majestæt, som derefter ifølge deres Foranstaltning blev tilligemed Suite overført paa Baade saavel over denne Kanal, som over den sydligere Kanal ved Nørre Langer og forøvrigt gjorde Rejsen tillands med aaben Postvogn, da de sværere Rejsevogne ikke kunne transporteres over Kanalerne og derfor maatte tage en anden Vej til Lemvig, hvor de Dagen efter indtraf til Afbenyttelse for den øvrige Rejse.

I Hans Majestæts Følge vare:

1. Hans Excellence Hr. Over-Hof-Marschal von Hauch, Ridder af Elefanten og Storkors af Dannebrog etc.

2. Hans Højvelbaarenhed Hr. General-Major Frantz Christoffer von Bülow, General-Adjutant og Chef for General-Adjutant-Staben, Storkors af Dannebrog etc.

3. Hans Højvelbaarenhed Hr. Oberst Hans Staal von Lützen, Generaladjutant og Ridder af Dannebrog.

4. Hans Højvelbaarenhed Hr. Oberst af Ingenieur-Corpset Claus Henrich von Christensen, Ridder af Dannebrog.

5. Kammerraad Josias Feddersen, som Hans Majestæts Reise-Sekretær.

6. Overkrigs-Kommissær Hans Henrik Schönberg, Sekretær for Hans Excellence Over-Hof-Marschalen, Regiments Quartermester og Auditor ved den kongelige Livgarde til Fods.

7. Krigsraad Müller, Sekretær hos Hr. General von Bülow.

8. Sekretær Smidt, Sekretær hos Hr. Oberst v. Lützen.

9. Kammer-Laqvai Andersen.

10. Jæger Lassen.

11. Laqvai Petersen.

Foruden disse var Kammer-Foureer Ibsen sendt forud for at arrangere Quartererne og besørge alt det i saa Henseende Fornødne.

Hans Majestæt ankom til Lemvig om Aftenen den 20. Juni omtrent Kl. 8 og aftraadte hos Byfogeden, hvor han behagede at tage Quarter. Ved Ankomsten blev han modtagen af Byens Embedsmænd og hele Egnens Geistlighed. De civile Embedsmænd bleve Hans Majestæt præsenterede ved Amtmanden Hr. Kammerherre v. Lorentz og de geistlige af Ribe Stifts Biskop Doctor Theologiæ Koefoed, Ridder af Dannebrog, som var mødt for at gjøre sin allerunderdanigste Opvarthning.

Efter at Præsentationen var tilende begav Hans Majestæt sig ind i de for ham bestemte Værelser og forblev der uden at holde noget Taffel, da han blot lod sig give The og Smørrebrød og gik tilsengs omtrent Kl. 11, dog havde Allershøistsamme den Naade først at vise sig i den forved hans Værelse værende Stue og at tilkjendegive sit Velbehag med en foranstaltet Illumination, da den lige overfor Byfogedens Gaard værende Hauge var oplyst med Lamper og Hans Majestæts

Navnetræk var anbragt med Flammeskrift lige overfor hans Vinduer. Hele Byen var illumineret til langt ud paa Natten, men ingen anden Højtidelighed foranstaltet, da Hans Majestæt udtrykkelig havde frabedet sig saadant, og Reiserouten først nogle Dage forud var bleven bestemt at skulle gaa igjennem Lemvig, saa at der ingen Tid havde været til at træffe forberedende Anstalter. Dog var der ved samtlige Indkjørsler til Byen opreist Æresporte, ligesom ogsaa saadanne vare anbragte paa et par Steder i Gaderne og ligeledes paa Vejen, han skulde passere.

Om Morgen den 21. Juni udreiste Hans Majestæt præcis Kl. 7 til Stranden, efter at han var staaet op omtrent Kl. 5 og havde drukket The samt Kaffe. Da den velgjørende Hensigt med Reisen egentlig var at bese de Strækninger langs med Havkysten, som havde lidt mest ved de senere Aars orkanmæssige Storme, og de derved foranledigede Oversvømmelser, hvorfor ogsaa Dige-Inspectøren fra Holsteen, fornævnte Ingenieur-Oberst v. Christensen, var beordret til at gjøre Reisen med; saa begav Hans Majestæt sig først igjennem Romb, Lomborg, Ramme og Fjaltring Sogne til Mærsk-Gaardene i Fjaltring, hvor Allerhøistsamme behagede at staa af Vognen og at gaa til Fods lige ud til Stranden samt omkring Klitterne for at lade sig af Herredsfoged, Justitsraad Schønau forevise den ødelagte Strækning af Mærsk-Enge imellem Havet og Nissum eller Bøvling Fjord samt andre mærkelige Punkter synden for Bovberg, som ender lidt nord for Mærsk-Gaardene.

Efter at have taget Localiteten her i Øjesyn og at have i de naadigste Udtrykke samtalt med nogle af de skadelidte Beboere, som modtog de huldrieste Forsikringer om Vedvarelsen af den kongelige Naade, de allerede havde nydt saa megen Glæde af, behagede

det Hans Majestæt Kongen igen at stige til Vogns, og Reisen gik da videre nær paa igjennem Fjaltring og Trans Sogne til Bovbergs høieste Spids, hvor der netop i Skjellet mellem Trans og Ferring Sogne var opreist et Telt, i hvilket Justitsraad Schönau havde den Ære at opvarte Hans Majestæt med en kold Frokost, som Allershøistsamme naadigst modtog og i nedladende venlige Udtrykke tilkjendegav sin Tilfredshed med.

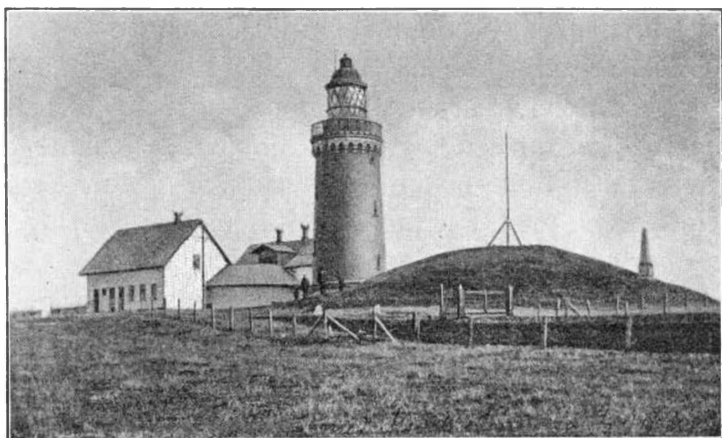
Det mærkeligste ved Situationen her blev derpaa Hans Majestæt forklaret af Hr. Oberst v. Christensen og Justitsraad Schönau, hvilken sidste som næsten 25-aarig Embedsmand paa Stedet især gjorde opmærksom paa den mærkelige Indrykning af Havet, der i den senere Tid har fundet Sted, da Søen ved de forskellige stormfulde Perioder har underhulet Bovberg, saa at store Stykker jævnlig løsrives og udstyrte i Havet, hvilket i Særdeleshed har været Tilfældet i de sidst forløbne 2 à 3 Aar, da Havet i den Tid er rykket langt længere ind end forhen i hele Decennier, og ikke ubetydelige Strækninger allerede kan kjendes at forestaa samme Skjæbne, eftersom store Revner vise sig i Overfladen og vidtløftige Masser af Jord sees at være sunkne flere Tommer, saa at der blot behøver at opstaa et nyt Uveir for ganske at løsrive dem.

Med Hensyn hertil og tillige for at opbevare Erindringen om Hans Majestæts allerhøieste Nærværelse paa Stedet, havde Justitsraad Schönau ladet opføre en Mindestøtte med saadan Indskrift:

„Dette Mindesmærke er sat til Erindring om, at Danmarks Konge Frederik den Sjette har opholdt sig paa nærværende Sted den 21. Juni 1826, da han af landsfaderlig Omsorg for sine betrængte Undersaatter foretog en Reise paa Nørre Jyllands Vestkyst for at undersøge den ved Havets Overskyllelse anrettede Skade,

ved hvilken Lejlighed Allerhøistsamme fra dette Punct oversaae Bovberg og omliggende Strækninger. Afstanden fra Udkanten af Bovberg indtil dette Sted, maalt langs med Skjellet mellem Trans og Ferring Sogne var den Gang 78 Alen.*“

Denne Støtte behagede det Hans Majestæt allernaadigst at tage i Øjesyn og at tilkjendegive sit Velbehag med, samt derhos at tillade, at den senere maatte op-

BOVBJERG FYR MED MINDESTENEN FOR FREDERIK VI.s BESØG

reises af Steen, da Tidens Korthed blot havde tilladt at lade den forfærdige af heelt Træe.

Fra Bovberg fortsattes Turen videre nør paa igjennem Ferring Sogn, og saa snart Bjerget havde aftaget saa meget, at det kunde lade sig gjøre, blev der kjørt ned til Stranden, hvor hans Majestæt stod af Vognen og betragtede Situationen nedenfra samt opholdt sig over $\frac{1}{4}$ Time paa dette Punct, der syntes at opvække Hans Majestæts høieste Interesse, idet derved tillige gaves Anledning til adskillige vigtige lagttagelser.

Herfra blev Reisen fortsat langs med Stranden til

* Tallet er meget utydelig, kan muligt ogsaa være 98 Alen.

det Sted, hvor Havet ved Stormen den 27. November 1825 brød ind i Ferring Fjord og dannede en Kanal, som nu imidlertid igjen var bleven tilstoppet af det deri opskyllede Sand.

Da denne Kanal, som truede den sydligste Del af Harboøre og en Strækning af Wandborg, Engberg samt Hygum Sogne med Ødelæggelse, havde i Særdeleshed været Gjenstand for en speciel Undersøgelse, der havde været overdraget Ingenieur-Lieutenant og Dige-Conduc-teur Christensen i Forening med Justitsraad Schönau at iværksætte for derpaa at grunde Forslag til Forebyggelses-Midler, saa blev denne Gjenstand fortrinlig afhandlet her med Oberst v. Christensen (Lieutenant Christensens Fader), og Undersøgelsen blev derpaa fortsat langs med Ferring Fjord igjennem Ferring og Wandborg Sogne til et Punct norden for Strande Gaardene i Wandborg, hvor Lieutenant Christensen havde foreslaaet at anlægge en Dæmning med Sluseværk, som skulde strække sig fra Engberg Banker skraae over den saakaldte Synder-Hvisse og Strande Veile indtil Klitbakkerne vesten for Gaarden Paakjær i Harboøre Sogn.

Efter at det Locale har været taget i Øiesyn, og behørig Forklaring indhentet om alt, hvad der kunde have Indflydelse paa denne Gjenstand, fortsattes Reisen igjennem Engberg Sogn, hvor Hans Majestæt havde en vid Udsigt over hele Harboøre Sogn, da Vejen forbi Engberg Kirke løber langs ovenfor Bankerne, hvorfra det Hele kan oversees, og da Udreisens Øiemed nu var opnaaet, behagede det Hans Majestæt at vende tilbage til Lemvig, hvor Allerhøistsamme igjen indtraf om Eftermiddagen Kl. 2, og blev ligesom Dagen forud modtagen af alle tilstedeværende civile samt geistlige Embedsmænd. Værtinden Frue Schönau complimen-

terede Hans Majestæt nedenfor Gadetrappen, idet han steg ud af Vognen, og Allershøistsamme var da saa naadig at føre hende ved Haanden op af Trappen ind i Værelserne, ligesom Dagen forud havde været Tilfældet, hvilken Lejlighed hun da benyttede til at præsentere hendes 11 hjemmевærende Børn (7 Døttre og 4 Sønner) samt at anbefale den ældste fraværende Søn, som opholdt sig ved Universitetet, til Hans Majestæts Naade.

Umiddelbart herpaa besaae Hans Majestæt de offentlige Bygninger i Byen, nemlig Kirken, Raadhuset, det offentlige Sygehus og Skolebygningen, paa hvilket sidste Sted han allernaadigst behagede at erkynde sig om Skolebørnenes Fremgang og at overvære en i den Henseende anstillet kort Examination, hvorpaa han, efter at tillige at have taget Byens Sprøitevæsen i Øjesyn og bivaanet en Prøve med Sprøiten, der blev foretaget paa Torvet, begav sig tilbage til Byfogedens Huus efter at have tilkjendegivet sin allernaadigste Tilfredshed med alt, hvad der blev ham forevist.

Dernæst behagede det Hans Majestæt allernaadigst at lade sig forevise alle Embeds-Protokoller og gav derpaa Audience for Enhver, som dertil meldte sig.

Efter at Audiencen var sluttet, behagede det Hans Majestæt at gaae til Taffels, og Allershøistsamme havde da den Naade at byde Frue Schöнау Armen samt at lade hende sidde ved høire Side, hvorimod Amtmanden Hr. Kammerherre v. Lorentz indtog Plads ved Hans Majestæts venstre Side og Justitsraad Schöнау som Vært lige overfor Hans Majestæt. Taffelet bestod af 32 Cuverts, og efter at de høie Herrer af Kongens Følge havde taget Plads efter deres Rang og Orden, satte de andre Gjæster sig tilbords uden nogen bestemt Orden. Hans Majestæt havde været saa naadig at tillade, at

saavel de underordnede af hans egen Suite som Byens og Omegnens Embedsmænd maatte ansiges til Taffelet, og ifølge deraf vare alle Byens og Omegnens Embedsmænd samt Præsterne fra Herreds-Jurisdiktionen indbudne. Under Taffelet, som varede ca. 1 Time, blev Hans Majestæt opvartet af Byfogeden 2 ældste Døttre, og viste sig særdeles naadig imod dem, ligesom han underholdt sig meget muntert og nedladende med deres Moder og i det Hele viste saa meget Mildhed samt naadig Nedladelse, som man neppe skulde kunne have sig Forestilling om. Midt under Maaltidet reise Hs. Højvelbaarenhed Hr. Kammerherre v. Lorentz sig og udbad Tilladelse for Verten til at udbringe en Skaal, og da saadant allernaadigst var bleven tilladt, stod Justitsraad Schönau frem og tolkede med faae Ord Alles Hengivenheds-Følelser, der opløste sig i det hjerteligste Ønske: Gud velsigne den iegode Konge! hvorpaa Hans Majestæts Skaal blev drukkert og ved den Lejlighed istemmede den udenfor paa Gaden forsamlede Mængde et skingrende 3 gange gjentaget Hurra-Raab. Senere udbragte Byfogeden en Skaal for Landets Moder, den elskede Dronning, og endvidere en Skaal for Hendes kgl. Høihed Kronprindsessen samt de øvrige kgl. Prindser og Prindsesser, hvorved den udenfor forsamlede Mængdes Fryd ligeledes udbrød i skingrende Hurra-Raab. Hans Majestæt havde derefter den Naade at udbringe Vertens og Vertindens Skaal, og kort derefter hævedes Taffelet, dog tillod Hans Majestæt, at der ved samme Bord blev serveret med Kaffe og først da Allerhøistsamme tillige med det øvrige Selskab var bleven bevertet dermed, reiste han sig fra Bordet og førte Frue Schönau tilbage til Cabinettet udenfor Allerhøistsammes eget Værelse. Umidelbart derpaa tiltraadte Hans Majestæt Afreisen herfra

Byen ledsaget af Amtmanden og Byfogeden og viste sig ved denne Leilighed ligesaa naadig og nedladende som ved Ankomsten og hele Opholdet her. Mængdens Jubel var ubeskrivelig over den Byen og Egnen vederfarne Lykke, men i Særdeleshed og fremfor alle glædede sig undertegnede Byfoged over den Ære, han havde nydt at modtage og beverte Kongen i hans Huus samt over den særdeles nedladende Naade, hvormed Allerhøistsamme behagede at tilkjendegive sin Tilfredshed og at yttre sig med Velbehag over alle de trufne Foranstaltninger. Et allernaadigst Løfte om at ville paa passende Maade sørge for Undertegnedes talrige Familie, og en kgl. Foræring af en kostbar Brillant-Ring, som Hans Majestæt selv behagede allernaadigst at overlevere umiddelbart før Afreisen, gjorde Undertegnedes Lykke fuldkommen og med den inderligste underaatlige Hengivenhed istemmer han af Hjertets Grund det almindelige Ønske, som overalt høres: Gud opholde og bevare vor elskede og iegode Konge samt det hele dyrebare Kongehuus!

H. C. Schønau.“

Interessen ved denne Beskrivelse samler sig særlig om det Forslag, som er fremsat om Opførelsen af et Dige til Beskyttelse af Harboøre imod eventuelt senere Indbrud af Havet. Her er imidlertid kun taget Sigte paa Oversvømmelser, der kunde komme sydfra — det saakaldte Ferring Minde —, men der viste sig nu ogsaa at være Fare nordfra gennem Aggerkanal og senere Thyborønkanal, hvad der muligvis har været Aarsagen til, at Forslaget ikke kom til Udførelse. Det er først i 1873—74, at der er bleven opført et Dige helt omkring Harboøre som Sikkerhed for Oversvømmelser saavel nord- som sydfra, og den sydlige Del af dette

Dige har for en Del faaet den Retning, som er fremsat her i Forslaget.

Med Hensyn til Mindestøtten, da har det vist sig nødvendigt at flytte den adskillige Gange paa Grund af Havets Indrykning. De Oplysninger, jeg har kunnet erhverve derom, stammer fra en af de ældste Mænd i Ferring, men det har ikke været muligt at faa oplyst, hvor stor Afstanden hver Gang har været, saa nogen Redegørelse for, hvormeget Land, der siden den Tid er gaaet ud i Havet, har ikke kunnet gives. I September Maaned 1843 blev Træstøtten afløst af en Stenstøtte — den nuværende — men oprejst en Del østligere. I 1882 flyttedes den hen til det Højdepunkt, hvor nu Mindestenen for C. Berg er rejst, og den 3. Juni 1899 blev den flyttet til dens nuværende Plads paa Højen lige vestfor Fyret.

FRA LANDSBYSKOLENS BARNDOMSTID I RINGKØBING AMT

Af P. SEVERINSEN

IV

I Aarbogens første Bind meddeltes der en Del om Landsbyskolens Tilblivelse i Kong Christian den Sjettes Dage, og samtidig meddeltes Udtog af de gamle Skolefundatser for Bølling og Ulvborg Herreder samt for Tiim og Madum Sogne. Der lovedes ved Lejlighed at fortsætte Amtet rundt.

I 2. Aargang meddeltes de øvrige Fundatser for Hing Herred samt Fundatserne for Hjerm Herred. I 4. Aargang fortsattes med Nørre Horne Herred samt et Par fra Bølling Herred. Nu gives som Fortsættelse et Udtog af Sagerne fra *Skodborg Herred*. Jeg maa dog beklage, at Arkivpakkerne atter lader Forskeren i Stikken. De endelige Fundatser mangler for fem Sogne. Muligvis har man Afskrifter i Sognearkiverne.

Det første var her som alle Vegne, at Regeringen gennem Stiftsøvrigheden indkrævede Redegørelse for Tilstanden og Forslag om et tilstrækkeligt Skolevæsen. Herredspræsternes Redegørelse findes paa et Stykke Papir, som Provst *Hans Rosenberg* i Lemvig udsendte 14. Marts 1735 og som derefter af Degnene er baaret fra Præst til Præst.

Provsten er meget begejstret for Regeringens Forehavende. I hans Skrivelse til Herredspræsterne hedder det bl. a.:

„Vi kan aldrig noksom fuldtakke Gud og Kongen, som vil, den arme uopliuste Kristenhed maatte kunne komme paa Fode. Og som hver vel fornemmer, hvor Skoen trykker, og hvor mange uopliuste man hist og her maa trækkes med, saa tviles ingenlunde paa, at De brave nidkære Guds Mænd jo tænker paa Josephs Skade* og erklærer herpaa saaledes uden Vild eller Venskab, at man kunde faa den Glæde herefter, at Barbarer ej som vilde Svin skulde vraade Guds Vingård om, og Guds liden Hjord kunde blive saa omskanset, at Gud kan faa Ære, Kongen Tak, og man kunde faa den fornøden Assistance, at man ej tør ved** at undse sig for sine betroede Sjæle, naar bliver krævet Regnskab af nogen om det Haab, som er i dem. Nu har vi Lejlighed, og hvi skulde vi da ikke hjælpe til, opmuntrede og under Arme grebne af saa højpriselige Anstalters Præsentation?“

Pastor Wadum i Tørring meddeler, at der er ingen Skole hverken i *Tørring* eller *Heldum*. J. Paludan giver samme Meddelelse fra *Lomborg* og „*Rhomme*“, og begge mener de, at det bliver meget vanskeligt at faa i Stand. Der er heller ingen i *Bøvling* og *Flynder*. Præsten mener, at Proprietairen og Patronen bør bygge Skolehus. „Sengeklæder, Kedel, Korn og anden deslige Boskab fik den, som antog det, selv at forskaffe sig.“ Der behøves kun Skoleholdere i Annekserne, da Degnene ikke har andet at bestille, og de bør ikke have „noget særdeles“ derfor, „efterdi det er deres Embede“. „Efter-som Degnene har og bør nyde tredje Del Indkomst imod Præsterne, ser jeg ikke, af hvad Aarsag Præsterne skulde pensere til dennem, da de vel næppe har tredje Del enten Udgift eller Besværing.“

„I *Møborg* holder Degnen Skole om Vintern upaa-klagelig, hvorfor her ingen anden Skole behøves. I Annekset *Nees*, hvor ingen Degn bor, har hidindtil ej været nogen etableret Skole, men Præsten har dog nogenlunde besørget Ungdommens Oplysning i Guds

* Amos 6, 6.

** behøver.

Kundskab ved idelig Katekisation i Kirken hver Søndag. Deres Undervisning i Læsning er og efter Lejlighed bleven befordret derved, at Præsten hver Vinter har udsøgt en bekvem Bondekarl, som har betalt for sin Værelse og Kost hos en Mand i Sognet, hvor Børnene af ham ere blevne underviste, og Forældrene har betalt ugentlig den sædvanlige Skoleløn.“

„I *Humlum* og *Resen* Sogne er ingen Skole indrettet. Gud opvække selv den bedste Middel, at dette gudelige Værk maatte blive sat i Stand. A. Voller.“

I *Gudum* og *Faberg* Sogner er og ingen Skoler.

I *Nør Nissum* ligesaa.

Provst Rosenberg i Lemvig affattede Palmesøndag 1735 paa Grundlag heraf en energisk Indstilling om Skolers Oprettelse i alle Sogne. Ved denne Lejlighed skriver han:

„*Lem*, mit eget Anneks her til Lemvig, trænger saa haardelig som noget Sogn til en Skole, siden der er ingen Degn dertil, uden een som kan sendes af Rector Scholæ her i Lemvig, som har Kongetienden og Degne-rettigheden pro officio, nu een vanartig Discipel og skødesløs efter en anden, til ingen Nytte for Menigheden i dette Henseende. Enfin! kunde samme mit Anneks-Sogn faa en bekvem Person til Degne- og Skoletjeneste, skal mit Tilskud ej blive borte, under Formodning, at Proprietairen vil blive tilholden at række Haanden og hos Sognefolkene saaledes lade foranstalte, at samme Person ej skulde gøre sit Embede med Suk. Var her en dansk Skole her i *Lemvig*, saa havde jeg intet at sige, men desto værre mangler siden Breum kom her fra til Holstebro. Nu er Hørerer tillige Klokker, og han har nok med sin latinske Skoletjeneste at bestille, uden at melde om Klockertjenesten, saa at han ej kan være det danske Ungdom til nogen kendelig Hjælp, siden han har Hænderne fulde i sin egen Skole her i Byen, hvor ingen Capellan er ej heller kunde subsistere.“

Saa kom efter disse Forberedelser *den danske Skolelov*, Forordningen af 23. Januar 1739, og — da Klagerne lød fra det hele Land — dens „Moderation“ ved Plakat af 29. April 1740. Derom henvises til 1. Aargang, Side 90—96. Som Følge af denne Lovgivning affattedes 1741 Skolefundatser for Sognene. Paa Pladsen i Ribe Stiftskiste mangler Fundatserne for *Lomborg, Romme, Bøvling, Humlum og Resen*. De øvrige meddeles her i lignende kortfattede Udtog som i de tidligere Meddelelser.

Lem 12. Maj 1741. Til Skoleholderen eragtes Michel Madsen Tonsberg, boendes midt i Sognet i Skiellehøj paa Præstens Anneks- og Mensalgods, og er en kristelig, skikkelig og veloplyst Mand, baade i Læsen, Skripen og Regnen for saa meget, som Ungdommen kan behøve at lære. Hans iboende Sted bliver med 2 à 3 Fag til en Skolestue udviet, dog Provsten eller hans Efterkommere ej til nogen Afgang i deres Indtægt af Stedet. Den Tid om Aaret, som Ungdommen kan søge Skolen, er fra Mikkelsdag og til Paaske. Den øvrige Tid behøver Børnene til at køre Plov og Hjords Vogtning med videre Bondens fornødne Arbejde. Nyder Skoleholderen Michel Tonsberg til aarlig Løn for den Tid, han læser for Ungdommen, 9 Rdl. og 6 Læs Ildebrand. Er han forpligtet hans Livs Tid at læse for Børnene af hele Sognet uden videre Betaling eller Skoleløn.

Flynder 6. Maj 1741. Chr. Linde har givet et Hus, liggende næst uden Kirkens vestre Stætte, der af ham til et ordentligt Skolehus er indrettet, og er fornøden Borde, Bænke og Kakkellovn der udi. Til Skoleholder vil opsøges et skikkelig Menneske, som kan læse, skrive og regne og til det øvrige efter Forordningens 10. Post af Præsten præpareres. Skolegang Novbr.—Februar. Belønning ialt 8 Rdl. Hvorimod bemeldte Skoleholdere skal være pligtig at imodtage det hele Sogns Ungdom, saa vel de fattiges som riges, og dennem i Læsning,

Skriven og Regnen undervise uden nogen videre Betaling. Endelig 12 Læs gode Tørv. 2 Skilling i Bøde ugentlig for Forsømmelse.

Møborg 6. Maj 1741. Skole i Degneboligen. Degnen sammesteds Jørgen Støvring, som er studeret og derhos en skikkelig Mand, kan ene besørge Skoleholderiet undtagen 4 smaa Steder norderst i Sognet, som er Østre og Vestre Bøngaarde, samt Røde Mølle og Driden, hvor Beboerne selv om Vinteren holder et Menneske at undervise deres Børn, med hvilken han een Gang om Ugen kan have Tilsjun. Skolegang Novbr. — Februar. Belønningen til Degnen for dette Skoleholderi i disse 4 Maaneder 6 Rdlr. samt Indgangspenge 2 Sk. af dem, som alene læser, og 4 Sk. af dem, der skriver og regner, de fattige undtagne. Desuden 12 Læs Tørv. Mulkt for Forsømmelse 2 Sk. ugentlig til Skolekassen, hvorfor der købes Bøger til fattige Børn.

Nees 6. Maj 1741. I Nees har velb. Hr. Linde givet og ladet indrette et Hus, staaende paa Træbro Ejendom. I Skalstrup skal være Omgangsskoleholder. Til Skoleholderi vil opsøges tvende skikkelige Mennesker, som kan læse, skrive og regne og til det øvrige efter Forordningens 10. Post af Præsten præpareres, siden dette Sogns fattige Beboere ej kan formaa at koste og lønne andre Skoleholdere, og skal Nees, Uldsundby, Grøns Mølle og Brinchenbergs Ungdom søge Skoleholderen i Træbro, og Skalstrup Ungdom søge den omgaaende Skoleholdere fra November Maanedes Indgang og til Februarij Maanedes Udgang. Belønningen til disse 2 Skoleholdere i de 4 Maaneder er ialt 10 Rdl., hvoraf den Skoleholdere i Nees skal have 6 Rdl. 4 Mk., og den Skoleholdere i Skalstrup 3 Rdl. 2 Mk. Og skal saa bemeldte Skoleholdere uden nogen videre Betaling end forhen er meldt være pligtige at holde Skole og undervise alle Sognets Børn, saa vel de fattiges som de riges, saa vel i Regnen og Skriven som Læsning, og skal Sognefolkene aarlig efter Omgang yde 12 Læs gode og tørre Torve til Ildebrand ved Skolen. Mulkt for Forsømmelse 2 Sk. ugentlig til Skolekassen.

Gudum 12. Maj 1741. Siden Sognet i sin Circumference er af 4 Miles Distance og ikke sjunes gørlig

men fast umulig at faa saa mange eller slig (ikkun een) Skolehus bekostet eller Lærere der udi stændig med Levebrød forsynet, som kunde vorde Sognefolkene og de unge til Nytte, mens i dens Sted haaber, at Sognedegnen Knud Jensen (som ikke selv bor i den rette Degneboligs Huse) kan i hans Livstid lade samme være til Skoleholderi. Der skulde han ej alene med Hjælp af sine Sønner efter Mulighed lære de unge, som er næst omkring Degneboligen, at stave og læse dansk Prænt, men endog aarlig fra Indgang November til Udgang Martii søge med Sognepræstens Raadførsel at faa en anden skikkelig og ædruelig Menniske, som fornemmelig skulde være bekvem baade, som meldt, at lære de unge Prænt og deres Børnelærdom efter og uden Catechismi Forklarings-Bøger, saa og have nogen habilité med Regnen og Skriven at informere de unge udi, hvis Forældre eller Husbonder det kunde forlange. Samme fremmed Person, naar faas, skal i fornævnte 5 Maaneder være Omgangs-Skoleholder i de længst fra Degneboligen beliggende Byer og Gaarde.

For saadan 5 Maaneders Skoleholderi udi Degneboligen og andre fornødne Steder i Gudum Sogn skal Degnen som Plejefader og Hovedmand for Skoleholderiet nyde 7 Rdl. 5 Mk. 14 Sk., samt for Kirkelysene, som menageres efter kgl. allernaadigste Forordning, 3 Rdl. 2 Mk. De nogenledes formuende og i Stand værende Beboeres Børn, som sættes i Skole at lære Prænt, skal til Indgangspenge give for hver Barn til Skoleholderen en Gang for alle i de 5 Maaneder aarlig 4 Sk. Og de, som skal til at skrive og læse Skrift, naar den Tid kommer, da andre 4 Sk., hvorfra dog baade først og sidst alle fattige Børn og deres Forældre exciperes. Desuden Brændsel. Bøndernes Pengeydelse af Hartkornet skal leveres Kyndelmisse i Kirken eller paa Gudum Kloster. De, der holder Børn fra Skole, skal give første Gang 2 Sk., anden Gang 4 Sk. og saaledes højere op for hver Uge.

Faberg 5. Maj 1741. Der er Degnebolig ved Kirken. Men som samme Sogns Hartkorn mestendel er i Enestegaarde og ikke af saadan Sammenhold, at Ungdommen uden stor Besværing enten til Degneboled eller

nogen fastsat Skolehus kan samles, vil derfor en .Om-gangsskoleholder opsøges, som maanedlig paa visse Steder kan forblive og der dennem informere. Skoleholderen agtes at kan være Lauritz Jepsen Fruerboel, eftersom han skikkelig baade kan læse og skrive og tillige med regne, saa godt som Bondestanden til Information kan det behøve, foruden og vel opljust i sin Kristendom. Skolegang November—Marts. Belønningen bliver 10 Rdl. 4 Mk. 4 Sk. Saa og i den berørte Tid nyder hos enhver paa de 5 Skolesteder Husværelse for sig og Børnene samt Seng og Varme uden nogen Vederlag derfor af ham. Indgangspenge 2 Sk. og 4 Sk. For Børns ulovlige Udeblivelse bødes 2 Sk. ugentlig.

Denne Ordning erholdt ikke Stadfæstelse, idet Stifts-øvrigheden bemærkede, at der burde være Skole i Degnebolet. Man har imidlertid alligevel indrettet sig efter Fundatsen. Efter 11 Aars Forløb kom der Uro i Befolkningen. Der sendtes et Andragende, dateret den 3. Juni 1752, fra en Del Beboere til Kirkepatronen Fru Kammerraadinde Pettersen om at faa et Skolehus. Det maanedlige Skolehold er for Vejens Længde ganske ubekvemt. Der er Børn, som kun faar en Maanedes Skolegang om Aaret. Man anmoder da Patronessen om

1. at formaa Degnen Mons. Peder Hassing Hee til at overlade Faberg Degnebol til en Skole paa den Kon-dition, at Skoleholderen svarer deraf aarlig til Mons. Hassing lige saa meget, som af Peder Barmer er svaret,

2. at faa Peder Barmer i Mindelighed Stedet opsagt.

I Præstens Erklæring roses Skoleholderen Lauritz Frueboel i høj Grad. Saa er Sagen gaaet til Erklæring hos Degnen i Gudum, og han er ret reserveret. Han udtaler et meget varmt Ønske om, „at nuværende Skoleholder Lauritz Frueboel maatte for hans tro og utrættelige 12 Aars Skole-Aag og Arbejde Stedet igen betros“, men paa den anden Side har han jo bortfæstet

Stedet til Peder Barmer og har ingen Myndighed til at fjerne Fæsteren. Han synes ogsaa, det vil blive for meget Landvæsen for den bedagede Skoleholder og hans Kone at slide med.

Det ses ikke, hvad der saa kom ud af Sagen.

Nørre Nissum 5. Maj 1741. Skoleholdet skal ske i Degneboligen. Skoleholdere eragtes bekvemme Degnen Christian Møller og sin Søn Henrik, som skikkelig baade kan læse og skrive tilligemed regne saa godt, som Bondestanden til Information kunde det behøve. Degnen selv kan holde Skole, som han aarlig har continueret med, for de nærmest beliggende, og Sønnen som Omgangs-Skoleholdere hos de længst fraliggende. Skolegang fra Indgang Oktober til Udgang Martii. Belønningen for ovenmeldte Skoleholdere bliver 11 Rdl. 4 Mk. 10 Sk., foruden at der aarligen skal leveres ham 8 Læs Torve af Sognefolkene.

EN FOR- SVUNDEN KIRKE I HARDSYSSEL

AF KR. LARSEN VESTERGAARD

Mange Ting tyder paa, at Jylland og da særlig det vestlige Jylland i Oldtiden og den tidlige Middelalder har haft en tættere Befolkning og været mere veldyrket end i senere Tider. Landsbyer og Gaarde er forsvundne, ja, hele Sogne er bleven affolkede, deres Kirker er nedbrudte eller faldne ned af sig selv, og Sognene gaaede ind som Dele af andre Sogne for først i den nyeste Tid igen at opstaa som selvstændige Sogne. Mange Steder i Hederne ses de gamle Agerfurer under Lyngen. Man henfører i Almindelighed i Folketraditionen denne Tilbagegang i Kultur til den sorte Pests Dage, at det er denne sorte Død, der er Skyld i Landets Affolkning og Markernes Tilgroning med Lyng. Selv om denne Pest kan have nogen Skyld, saa er der dog vistnok flere andre Grunde, der har været medvirkende til dette Resultat, saaledes især Skovenes Forsvinden og Sandflugtens Hærgninger, men dog vistnok især den stadige Krigs- og Ufredstilstand i den senere Middelalder samt Havets Ødelæggelser paa Vestkysten og den fra Kysten indgaaende Sandflugt.

Der findes i Knytlinga Saga en Opgivelse af Kirker-
nes Tal i Jylland. Denne Opgivelse, mener man, skal
stamme fra omtrent Aar 1200. Ligeledes findes der
en Fortegnelse over Sognekirkerne i Jylland fra 1524,

da de blev sat i Skat paa Grund af Rustningerne mod Kristian den 2den. Ved at sammenligne de to Lister ser man, at i de to jydske Stifter Ribe og Viborg er Sognekirkernes Antal gaaet stærkt tilbage i disse 300 Aar. For at holde os til Ribe Stift alene, saa havde den ved Aar 1200 324 Sognekirker; efter en i „Ribe Oldemoder“ opbevaret Sogneliste fra ca. 1325 var der da 301 Sognekirker, hvoraf dog de 15 Kirker har en senere Vedtegning om at være „øde“. Ved Optællingen 1524 er der kun 291 Sognekirker, og der maa altsaa i de 300 Aar være nedbrudt, ødelagt eller bortskyllet af Havet 33 Kirker.*

En saadan Kirke, der antagelig er bortskyllet af Havet eller i hvert Fald forsvunden i den omtalte Tid, vil jeg her berette noget om. Det maa bemærkes, at der, saavidt jeg ved, ikke findes skriftlige Optegnelser fra Middelalderen om denne Kirke, da den rimeligvis meget tidlig er forsvunden, saa det, jeg har at berette om den, er de stedlige Sagn samt mine egne Undersøgelser angaaende den ved Vesterhavet og i Klitterne.

Denne Kirke skal have ligget ved Vesterhavsstranden i Fjand By ved Skellet mellem Sdr. Nissum og Husby Sogne, og den kaldes i Traditionen for Kabbel Kirke. Den skal have været Kirke for Fjand By, som nu for Tiden har en Befolkning paa ca. 300 Mennesker, men som i Tidens Løb har faaet sit Areal stærkt formindsket af Havets Bortskylninger og ødelagt ved den fra Kysten udgaaede Sandflugt. Om Fjand har været et selvstændigt Sogn, kan dog ikke bestemmt paavises, det maa da saa i hvert Fald ligge forud for Aaret 1300. Efter Sagnet skal den ogsaa have været Kirke for Herremændene paa Fjandhus, det gamle Slot, der laa nede

* Se A. D. Jørgensens Afhandling: Sognetallet i Jylland. Hist. Afh., II, 309 f.

ved en Vig af Nissum Fjord mellem Fjand og Sdr. Nissum. Man mener ogsaa at kunne paavise Spor af en opkastet Vej i Klitterne. Denne Vej skulde stævne ud mod den Egn i Klitterne, hvor Kabbel Kirke havde ligget. Ligeledes skulde der have gaaet en Vej fra den gamle Borg ved Fjorden op gennem Fjand By og ud mod Kabbel Kirke. I Engene kan man ogsaa spore en indgrøftet Vej fra Borgpladsen, men ude paa de overføgne Arealer er der altfor tykke Sandlag til, at der kan være Spor af Veje fra før Sandflugtens Tid.

For Resten har man i Fjand forhen troet, at ad denne Vej kørte Esge Frost og hans Døtre fra Fjandhus endnu paa de hellige Nætter til Kabbel Kirken for at høre Messe. De kommer farende i en Karet med fire sorte Heste for, der puster Ild af Næseborene, og de forsvinder ud mod Sydvest efter Kabbel Kirken.*

Der skal, da Kabbel Kirken blev ødelagt, være bleven flyttet en Del Inventar op til Sdr. Nissum Kirke, bl. a. et Mariebillede, som endnu gemmes der i Kirken. Dette Madonnabillede har i henved 50 Aar ligget paa Kirkeloftet, men før den Tid var det opstillet ved Siden af Alteret. Figuren har blondt Haar og himmelblaa Øjne, og Klædedragten er

MADONNABILLEDET FRA
KABEL KIRKE

* Om Borgen Fjandhus findes Efterretninger i Samlinger til jydsk Hist. og Top., VII. B., S. 257.

i blaa og hvide Farver. Dens højre Haand er bevægelig, og ved Hjælp af en Snor har den kunnet løftes og sænkes. Omkring Figurernes Hoveder har der været en Straaleglorie befæstet til Madonnas og Jesusbarnets Hoveder. Der findes nemlig Naglehuller bag paa Madonnas Krone og Barnets Hoved.

Den gamle Præst fra Kabbel Kirken kommer undertiden om Nætterne og ser til disse Sager. Han kommer ude fra Sydvest og har sin egen Sti gennem Klitterne, som ingen andre gaar paa, og han gaar ind gennem Laagen paa det sydvestlige Hjørne af Kirkegaarden og op i Kirken. Han skal være meget farlig at møde; de Folk, der har mødt ham, bliver altid syge deraf. Det er heller ikke noget godt Tegn, naar man hører Kabbel Kirkeklokken lyde ude fra Havet, det er gerne Varsel om Strandinger og Ulykker ved Havet.

Efter hvad gamle Folk i Fjand fortæller, laa der for 50—60 Aar siden i Strandkanten en stor Dynge Kampesten, som de antog for at være Ruinerne af Kabbel Kirken. Det var omtrent ved det nuværende Skel mellem Husby og Sdr. Nissum Sogne, der hvor de store Klitbjerge, de saakaldte Skarbjerge, strækker sig en halv Mil ind i Landet. Enkelte Bønder kørte nogle hjem af Stenene for at bruge dem til Syldesten, men saa vidt de erindrer, var der ingen tilhugne Sten derimellem. Nu er Stendyngen skaaren ud af Kyststrømmen og ligger noget ude i Havet, som jo stadig æder af Kysten, især under de stærke sydvestlige Vinterstorme.

Efter de stærke Storme i Vinteren 1911—12 undersøgte jeg Kysten mellem Fjand og Husby. Stranden var da skyllet ren for Flyvesand, og de ca. 70 Fod høje Klitter stod stejlt ud mod Havet, da Sandet ikke endnu var blevet saa tørt, at det kunde skride ned. Det viste sig da, at paa en Strækning af ca. $\frac{1}{4}$ Mil bestod den

nederste Del af Skræntprofilet af gammelt, fast Land, som delvis havde været dyrket. Den faste Skrænt var antagelig paa de dyrkede Steder ca. 20 Fod over Havet, medens der oven over laa ca. 50 Fod Klitsand. Omtrent ved Skellet mellem Husby og Sdr. Nisum Sogne fandt jeg i Strandkanten nogle vældige, store, i alt Fald paa den øverste Side, flade Kampesten, ca. 3 Alen lange og 2 Alen brede. De lignede Overliggere fra en fritstaaende Grav-Stenkiste fra Stenalderen, skønt man ogsaa i enkelte Kirkegaardsdiger kan se saadanne store Sten, thi til en Kirkemur syntes de at være for store. Derimod laa der oppe paa Stranden ved Højvandsmærket nogle store, flade Sten, som dog ikke var større, end at Brændingen kunde skubbe dem op. De saa dog ikke ud til at være slidt eller rullet i Brændingen. Der fandt jeg ogsaa en tilhugget Sten, som dog ikke var større, end at en Mand kunde løfte den. Den var tilhugget paa de to Sider og retvinklet, saa hvis Kirken eller Kapellet, hvorfra disse Sten sandsynligvis stammer, har været bygget af raa Sten, saa har der dog vistnok ved Vinduer og Døre været brugt nogle tilhuggede Sten.

I det faste Skræntprofil findes der ingen Sten; det bestaar særlig paa de dyrkede Steder af magert, stenfrit Ler, og hvor der har været Hede, bestaar Skrænten af Lyngskjold, 1 Fod Blysand, et Lag Sand-Al, indtil 2 Alen tyk, dernæst 6—8 Fod rent, fint Sand og derunder gult Strandklæg, som ligger 4—6 Fod over Havet. Stenene kan altsaa ikke stamme fra Stedets egen Undergrund, men maa være tilført. Alle disse Sten maa derfor sandsynligvis være Rester af Kabbel Kirken eller i det mindste af dens Kirkegaardsdige, thi selv om der har ligget en større Gaard derude, saa er det dog ikke sandsynligt, at man her i den Tid har brugt tilhugne

Sten til private Boliger. En større Gaard har der dog vistnok ligget derude og sandsynligvis en hel Fiskerby. Naar man ser paa den dybe, sorte Muld i Strandbrinkens Profil, enkelte Steder er Mulden dog magrere, der er kun en 5 Tommers Plovfure, men overalt er Mulden fuld af Potteskaar og Trækul, saa vidner altsaa dette om en tæt Bebyggelse.

I Hardsyssels Diplomatarium findes et latinsk Dokument fra 1327, hvori Kong Valdemar Eriksen befaler en vis Jonas Ravn at give Skøde paa en Gaard i Sdr. Nissum i Ulvborg Herred, som Bispen, Jens Hee, havde skænket til Ribe Domkapitel.

Ifølge gamle Tingsvidner strakte Fjand Bys Enge sig fra Torsminde, som da laa noget længere mod Nord, og til Lundsholm, som Bispen havde. Bispens Gaard har derfor vistnok ligget ude i Nærheden af Kabbel Kirken. Lundsholmen har engang været en virkelig Holm. I Stenalderhavets Tid har der gaaet Sunde fra Nissum Fjord øst og syd om Lundsholmen. Senere ved Bronzealdershævningens Tid blev disse Sunde opdannede til Tørvemoser, som igen senere er bleven dækkede af Flyvesand eller Klæg.

I det gamle Sund, der gik ind mellem den høje Fjand Mark og Sdr. Nissum Marker og øst om Lundsholmen, hvor det har stødt sammen med et andet Sund, der kom øst om Sdr. Nissum Marker, er der enkelte Steder under 1—2 Alen Sand gravet Klyne. Tørvelaget er enkelte Steder henimod en Snes Fod dybt. Jeg har selv været tilstede, da man fandt en Bronzeøkse dybt nede i en saadan Tørvegrav.

Men før disse Moser blev overfløjede, har de sikkert nok været Enge, og de 100 Læs Hø, der avledes til Bispens Gaard paa Lundsholmen, har vistnok været avlet derude.

I Kongens Brev til Jonas Ravn, der vel har boet paa Gaarden som Bispens Forvalter, Bestyrer eller Fæster og haft Mandat til at skøde Gaarden bort, staar der, at Gaarden havde Eng til 100 Læs Hø og Land eller Mark til $2\frac{1}{2}$ Mark. En Mark eller en Mark Guld var ifølge Dr. O. Nielsen en Skatteansættelse ligesom Hartkornet i vore Dage og var noget forskellig i de forskellige Egne af Landet, men $2\frac{1}{2}$ —3 Mark Guld betegner i Reglen en Gaard paa 7—8 Tdr. Hartkorn, det man senere kaldte en Helgaard. Men da Engene synes at være regnede for sig selv i det gamle Dokument, saa er det jo muligt, at Bispens Gaard har været det dobbelte af en Helgaard, det man i Middelalderen kaldte et Bol eller en Plov, og som menes at være det samme som en Gaard paa 12—16 Tdr. Hartkorn efter den senere Skatteansættelse. Bispens Gaard har altsaa været en betydelig Ejendom, og maaske har Kabbel Kirke oprindeligt ligget til den som Gaardkirke.

Men Herligheden for Ribe Domkapitel varede ikke længe, thi Lundsholmen er tidlig bleven ødelagt af Sandflugt, der næsten ingen Steder paa Vestkysten har raset som her, og siden har Havet arbejdet troligt paa at bortskylle Lundsholmen og dens Enge; vældige Flager af de gamle Tørveenge skylles i Stormvejr op baade nord men især sydfor Lundsholmens faste Skrænt.

Hvad der har bevirket den frygtelige Sandflugt langs Vestkysten i de tre Aarhundreder fra 1350 til 1650 er ikke let at sige, men det har dog vist været en medvirkende Grund, at Limfjorden har været lukket i den Tid, og har altsaa ikke kunnet optage noget Sand fra Havet. Ligeledes har Klittangerne ved Ringkøbing, Stadil og Nissum Fjorde alt været færdig dannede dengang, og disse Fjorde har derfor heller ikke kunnet optage synderligt Sand.

Det ser dog ikke ud til, at Bispens Mandantius Jonas Ravns Efterkommere er ganske forsvundne til Trods for, at Vestenstormene for mange Hundrede Aar siden har dækket Kabbel Kirke og Lundsholmen med 60 Fod høje Sanddynger, i alt Fald findes Navnet Ravn endnu i Fjand, og Ravnehuset laa indtil for kort Tid siden vestligst i Klitterne. Nu er det dog nedbrudt og Jorden indtaget under Husby Klitplantage.

Skønt Ravnehuset i det sidste Par Hundrede Aar i det mindste et Par Gange er arvet paa Spindesiden, saa har Børnene derfra altid faaet Tilnavnet Ravn som Kendingsnavn.

En af disse fremmede, der giftede sig med en Datter af Ib Ravn og bosatte sig i Ravnehuset, gik hele sit Liv under Navn af Fremmed-Per. Dette var i det attende Aarhundrede, og endnu engang siden er Navnet forplantet med Spindelinien. Det er jo derfor sandsynligt, at Navnet stammer fra den Jonas Ravn, der omtales i Dokumentet fra 1327 i Ribe Stiftskiste.

STOLESTADE-REGISTER FOR GUDUM KIRKE

Ved P. SEVERINSEN

Det er en bekendt Sag, at endnu i Mands Minde gik det ret strengt til med, hvilken Plads man skulde have i Kirken, og ve den, der satte sig yderst i Stolen, uden at være værdig dertil.

Dette, med at dele og ordne Gudstjeneste-Menigheden, har en lang Fortid. Der findes allerede saadanne Regler i den saakaldte „Apostlenes Didaskali“, et græsk Skrift fra omkring Aar 200, hvor der skelnes mellem gamle og unge, Kvinder og Mænd. Det er videre udført i de derpaa hvilende „Apostoliske Konstitutioner“. I vore gamle Kirkebygninger har Adskillelsen af Kvinder og Mænd ført til, at der er to Døre, en Mandsdør paa Sydsiden og en Kvindedør paa Nord siden. Sidst i Middelalderen er gerne den ene muret til og et Vaabenhus bygget foran den anden, saa at Kvinder og Mænd dog maatte ind ad samme Dør, men saa skiltes straks deres Veje. Endnu er den adskilte Indgang og Udgang dog bevaret i Stadil, hvor Mændene gaar ind og ud i Vest, Kvinderne i Nord.

Ungdommen skulde saa holde sig forneden i Kirken, medens de ældre fik Plads højere oppe, og selvfølgelig trængte en anden Rangforordning sig med ind. Det hørte til Dagens Orden, at der var Strid om „Gang og Sæde“, iøvrigt ikke blot i Kirkerne, men ogsaa ved

andre Sammenkomster. Gang paa Gang maatte Kongen selv til at resolve i den Slags Sager. Den djærve Christian den Fjerde kunde nok lide at skose lidt med det samme. Borgemester i Skelskør var kommen i Strid med Sognepræsten om, hvem der skulde gaa først, idet Præsten ogsaa var „Mester“ (Magister). Her resolverer Kongl. Majestæt til Borgemester: „Du spørger, hvor du skal gaa. Du skal gaa paa dine Ben og ikke paa Mester Hans's Hoved, thi der er Forskel paa en Mester for og en Mester bag, ligesom paa en Tønde Sild og en Sildetønde“.

Det her meddelte Dokument kan da nok have sin Interesse som en Prøve fra hine Tider. Det falder os jo noget højtideligt, at det skal helt til Stiftamtmand og Biskop, hvor ens Plads skal være i Sognekirken. Noget tidligere (1738) gives for Resten i en Skrivelse i Anledning af Uordener i *Ringkøbing* Kirke med Stolene, en egen Begrundelse af de faste Pladsers Nødvendighed: „Da det er Sognepræstens Pligt efter Loven og Anordningerne at have Indseende med Menigheden, at de alle besøge Guds Hus, saa bør og enhver have et vist Stolestade i Kirken, for at det kan fornemmes, naar nogen savnes af Kirken“.*

ET NYT STOLESTADE-REGISTER, INDRETTET OVER GUDOM KIRKE 1767

Da Kirken Aaret forhen blev af dens Patron og Ejere, velædle og velbyrdige Hr. Jens Wandborg de Stiernhielm til Cabbel med nye Stole forsynet og i Kirken et nyt Pulpitur opbygget, hvorpaa Husmænd, Gaardkarle og Drengene skal tage deres Sæde, og blev da Indretningen og Inddelingen denne:

Øverst i Kirken findes 4 Stole, som tilhører Herre-

* Frost: Ringkøbing, S. 83.

gaarden Gudom Closter. Neden for paa den nordre Side af Kirken er Præstekonens Stol, og den liden Stol lige overfor paa den anden Side i Kirken er til Præstens Sønner.

Paa den søndre Side af Kirken findes 21 Stole, hvilke Stole ere indelede til Gaardmændene, da deres Hustruer og Pigebørn tager Sæde lige over for dem paa den nordre Side i Kirken. Disse Stole ere og indelede efter deres Gaardes contribuerende Hartkorn, og det efter Numer:

Nr. 1 Østergaard og Sibekiær.

- 2 Krofgaard, Tangsgaard og Ørveyle.
- 3 Haurschou, Høyberg og Sønder Hestbech.
- 4 Trabergaards Mænd og Nør Hestbech.
- 5 Østerbierum, Westerbierum og Morten Traberg.
- 6 Schodborggaard, Nørtang og Suurkiær.
- 7 Sønderfisbech, Østertang og Søren Traberg.
- 8 Nørschodborg, Hvistendahl og Søndertang.
- 9 Wiims Mænd og Mads Traberg.
- 10 Aasberg og Westerlinds Mænd.
- 11 Krog og Østerlinds Mænd.
- 12 Schovgaard, Meldtang og Clostermølle.
- 13 Aaemølle, Povel Schodborg og Westerfisbech.
- 14 Jens Traberg, Lilbierum og Meldbierum.
- 15 Povel Jacobsen, Mølgaard og Horensenhøj.
- 16 Bredahls Mænd og Borre.
- 17 Heegaard, Scou og Nørfisbech.
- 18 Krøykiær, Heede og Gammeltoft.
- 19 Seerup, Stausboel og Kramshuule.
- 20 Er til Gudom Closters Karle.
- 21 Er til Præstens Karle.

I Korskirken findes 8 Stole, hver med sit Numer paa:

Nr. 1 Til Degnens Kone og Clostermølle Kone.

Nr. 2 Aamølle Kone og hendes Piger.

- 3
- 4 Closterhuuse Stole.
- 5 Og Closterhuuse Stole.
- 6 Til Husmændenes Koner.
- 7 Og til Husmændenes Koner.
- 8 Til Inderster.

Den allernederste af Kvindestolene i Kirken er med Kirkepatronens Tilladelse overladt til Beboerne af Krøykær alene i Henseende til, at samme Sted har mist — formedelst Stolestadernes Forandring — sin forrige indlukte Stolestade i Kirken.

Denne Inddeling er skeed i Gudom Kirke af vedkommende og underskrevne den 8. Juni 1768.

Af Kirke Patronen:

J. de Stiernhielm.

Af Herreds Provsten:

R. Rosenberg.

Af Sogne Præsten:

P. H. Hee.

Ovenstaaende Register eller Inddeling over Stolestaderne i Gudom Kirke bliver herved af os approberet.

Ribe, den 29. Junii 1768.

T. Levetzau.

J. K. Bloch.

Uddrag af Regnskabet for Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

fra 1. April 1911—31. Marts 1912

	Kr.	Ø.		Kr.	Ø.
Indtægt:			Udgift:		
Beholdning fra forrige Aar.	1,287	29	Aarbogen 1911.	983	04
Renter	42	55	Tryksager	16	90
Indgangspenge ved Foredragsmødet i			Kundgørelser	25	61
Struer.	5	25	Aarbogens Udsendelse	52	»
Medlemsbidrag fra:			Bogkøb og Indbinding	70	55
679 ord. Medlemmer (indenfor Amtet).	1,368	»	Møder	40	»
36 - do. (udenfor Amtet)	80	»	Medlemsbidrag til „D. hist. Fællesf.“	30	»
33 Medlemmer af andre hist. Samf.	36	»	Arkivundersøgelser.	71	20
Aarbøger solgt	60	»	Foredragsmøder i Lemvig og Struer.	85	»
Statstilskud	300	»	Sekretærens Udlæg	28	73
			Indsat i Banken	1,530	43
			Kassebeholdning	245	63
	3,179	09		3,179	09

Revideret den 19. August 1912 og intet fundet at bemærke.

P. Meldgaard.

Svend Holm.

REGISTER

A.

Agger Kanal 137
 Ammidsbøll, H. P., til Søgaard,
 107 f, 126 f.; Søren, til Rybjerg
 122, 136
 Asp Sogn 1 ff.
 Ausburg, Elisabeth 130

B.

Baareprøve 45
 Balle, Fr. 13, 27
 Barchman, Johs. 128
 Begravelsesskik 14
 Birkild 2
 Blichelholm 2
 Borberg, Ide Marie 130
 Borris 51
 Bovbjerg 144
 Brasch, Chr., Præst paa Holmsland
 130; Marie Elisab. 136
 Brattingsbjerg, Aspe Sogn 1
 Broager, J. L., Apotheker 118
 Bruhn, Thomas, til Rybjerg 124
 Brændevinsbrænding 19
 Buch, Laurids, Agent 124
 Buchholtz, Caspar 77, Lorentz 77
 Buskgaard i Linde 7
 Bølling 52
 Bønderhuse, gl. 11 f.
 Bøvling 152, 154

D.

Daab i Præstegaard i Stedet for i
 Kirken 13
 Degnes Kaar 48 ff., 151 ff.
 Dejbjerg 54

E.

Ejsing 60
 Ellen, Frue paa Volbjerg (Krag) 70

F.

Fabjerg 153, 156
 Falsig Bæk 2
 Familieskat 49 f.
 Fentz, Degn paa Holmsland 135
 Ferring Fjord 146
 Fjaltring 143
 Fjand, Fjandhus 160 f.
 Fjerdingsskirke 63
 Fladling (Linde) 2
 Flynder 152, 154
 Frallehøj 2
 Friis, Basse 82
 Frost, Esge 161
 Fruebol, Lauritz, Skoleholder i Fa-
 bjerg 157

G.

Gellerup 63
 Griis, Ingeborg 77
 Gudum 153, 155

H.

Harboøre 137 f.
 Harpøth, Jens 115
 Hee Kirke 62 ff.
 Hee, Peder Hassing, Degn i Gudum
 157
 Heldum 152
 Hemmet 103 f.
 Holmsland 106 ff.
 Hornskeer, Tilvirkning af 99 f.
 Hover 77
 Hoveri 6, 11, 91
 Humlum 41 f., 153 f.
 Husby 160
 Høg, Jytte 78
 Høj, Knud 100

J.

Juel, Iver 74, 82; Christence 130

K.

Kalvehale (i Linde) 2
 Kappel i Klitten 160
 Karlsager (i Linde) 2
 Katskæghale (Linde) 1 f.
 Kirker 159 ff.; Kirkeværger 83
 Kirkegangskone 121
 Kobbeldrift 19
 Konfirmationsalder 16
 Krabbe, Hans, til Søgaard 130
 Krag, Ellen 70 f.; Niels 78; Otto 76;
 Sophie Amalie 84 f.
 Krag, Jens Nielsen, Præst paa
 Holmsland 130
 Kroghøj (Linde) 2
 Kystens Bortskæring 144, 162

L.

Lanng, A., til Vennergaard 122 f.,
 136
 Lassen, Jens, Landsdommer 6
 Lem (N.) 153 f.
 Lem (S.) 49
 Lemvig 137 ff., 153
 Ligbaare 14
 Lilletorp (Linde) 2
 Linde, Aspe Sogn 1 ff.
 Linde, Chr. Jepsen 8; Chr. 3, 5 f., 29
 Lindtorp 2
 Lomborg 59, 152, 154
 Lylow, Chr., Præst i Thorsted 135;
 Christoffer, Degn p. Holmsl. 135
 Lundsholm 164

M.

Matrikel af 1688 3
 Mergling 19
 Mikkell Lauridsen, Herredsfoged i
 Skodb. Hrd. 1636 45
 Molbech, J. C. H., Præst i Hee 89
 Molengracht, Jak. 76, 80
 Munk, Iver 77
 Møborg 57 ff., 152, 155
 Møller, N., Præst paa Holmsl. 131

N.

Nees Sogn 99 ff., 152, 155
 Nissum (N.) 153, 158

Nissum (S.) 160 f.
 No Kirke 65, 74

O.

Offer Stovgaard, Handelsmand 29
 Omme (N.) 80
 Ousmose (o: Oves Mose) i Linde 2
 Overtro 36
 Outzen, J. F., Præst paa Holmsl. 112,
 117

R.

Rakkere 1
 Rantzau, Chr. 41 f., 86; Otto 85
 Rasch, Andr., Præst paa Holmsland
 131
 Ravn, Jonas 164
 Ravnsbjerg (Aspe Sogn) 1
 Resen 153 f.
 Romme (Rom) 152, 154
 Rosenberg, Hans, Provst i Lemvig
 151 f.
 Rosenkrantz, Anna 76; Jørgen 84
 Rybjerg 74, 82
 Ryde 91
 Rydhave 91
 Ryttergods 7
 Røring (Linde) 2

S.

Sand, Chr., Degn paa Holmsland
 106, 119 ff.
 Sandflugt 165
 Sandgrav, Gaard i Linde 6
 Schade, L., Præst i Stadil 131;
 Eleonora 131
 Schønau, H. C., Herredsfoged i
 Lemvig 137
 Skattevæsen 49 f.
 Skerne 52 f.
 Skolevæsen 15, 95, 103, 151 ff.
 Skodborg Herred 151 ff.
 Skram, Iver 70; Peder 71
 Smiedeskik 33
 Spandet, P. 136
 Spend, Ellen 70
 Stadil 77
 Staby 95
 Stauning, Ingeborg 77
 Stavning 53
 Stormflod 137
 Stovgaard (Linde) 9

Strandbygaard, Chr. 95
Stubbenhøje, Aspe Sogn 1
Søgaard paa Holmsland 115 ff.

T.

Taftebjerg, Peder, Provst p. Holms-
land 107, 133 f., Jens, Degn p.
Holmsland 106, 125

Tatere 35, 38

Tiim 55 f.

Tvis Kloster 7

Tørredal (Linde) 2

Tørring 152

U.

Urteager (Linde) 2

Udskiftning 16 f.

V.

Vandborg i Linde 7

Vandborg, Marie, gift Ammidsbøll
123, 136

Vejbjerggaard 41 f.

Vest, Else 131

Vorgod 50

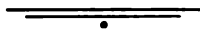
W.

Windelin Provst i Staby 95

Ø.

Øjager (Linde) 2

Ølstrup 49

FORTEGNELSE OVER BØGER
TILHØRENDE
HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMT

Arent Berntsen: Danmarckis oc Norgis fructbar Herlighed.

J. Bloch: Vejledende Arkivregistraturer, I—III B.

— Stiftamtmænd og Amtmænd.

J. B. Daugaard: Om de danske Klostre i Middelalderen.

F. K. Erlang: Den vest- og sønderjydske Kreditforening 1860—1910.

Fra Frederiksborg Amt: Historiske Aarbøger 1907—11.

Fra Holbæk Amt: Historiske Aarbøger 1908—12.

Fra Randers Amt: Historiske Aarbøger 1907—11.

Fra Ribe Amt: Historiske Aarbøger 1903—12.

Gamle Minder fra Hammerum Herred.

Giessing: Danske, Norske og Islandske Jubellærere.

C. B. V. Hansen: Træplantningens Historie i Thisted Amt siden 1800.

Historisk Aarbog for Thisted Amt 1906—11.

Chr. Axel Jensen: Danmarks Snedkere og Billedsnidere i Tiden 1536—1660.

Kancelliets Brevbøger, vedrørende Danmarks indre Forhold, udgivet af C. F. Bricka og L. Laursen.

Ewald Tang Kristensen: Øen Holmsland og dens Klit.

Kronens Skøder I—II, udgivne af L. Laursen.

Palle Fløe og *Dr. Oluf Nielsen*: Lønborg og Egvad Sogne.

Oluf Nielsen: Hjerm-Ginding Herreders Historie.

— Skodborg-Vandfuld Herreders Historie.

Regesta dipl. hist. Danicæ. Fortegnelse over utrykte danske Diplomer og Breve.

Svensk Landsmål ock svenskt Folkeliv, utg. af Landsmaalsföreningen i Uppsala, Helsingfors och Lund.

P. Storgaard Pedersen: Ulfborg-Hind Herreders Landboforening
1856—1906.

Stændertidende fra Viborg og Roskilde Stænderforsamlinger.

P. F. Suhm: Samlinger til den danske Historie I—II.

— Nye Samlinger til den danske Historie I—4.

Knud Thøgersen: Skodborg-Vandfuld Herreders og Lemvig Land-
boforening 1856—1906.

Upplands Fornminneforenings Tidsskrift I—V.

Vendsyssel, Land og Folk 1—4, udg. af A. Jakobsen, Sæby.